

Novyruz 8/9 1917.

**LETO XV.
1917**

**ŠTEV. 6.
in 7.**

SLOVAN

**MESEČNIK ZA
KNJIŽEVNOST
UMETNOST
IN PROSVETO**

VSEBINA.

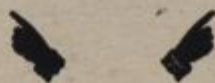
Ob selitvi. Ivan Cankar	145	Visoko dan nebeške gre poti.	
Hrepenenje. Janko Samec	148	Fl. Golar	183
Tiho sega . . . Ivan Albreht	148	Veselica. Andrej Gržina	184
Gospodična Mici. Franc Milčinski	149	Najnovejše o Röntgenovih žarkih.	
Bridka zgodba iz Levstikovega življenja. Avgust Žigon	154	Dr. Lavo Čermelj	188
Vinjeta. Jakob Gržina	161	Listek	191
Sama. Janko Glaser	162	Anton Loboda: Petdesetletnica Jugoslovanske akademije. Jakob Gržina: Gostovanje članov kraljevskega hrvatskega gledališča v deželni gledališču. P.: Slovenska Matica. Ivan Voznik: Matica Hrvatska. Ivan Voznik: Hrvatsko prirodoslovno društvo. Avgust Žigon: Levstikovo delo za Prešerna do leta 1870. Ivan Vezenj: Hrvatska „Odabrana djela za školu“. N. V.: Casopis za zgodovino in narodopisje. Jan Vezenj: E. Thompson Seton, Pri-povedke o živalih. P.: Publikacije Slovenske Matice. J. G.: Umetniški prilogi Slovana. — Naše slike: Lojze Dolinar: Jakopič. (Umetniška priloga.) Lojze Dolinar: Fani pl. Weingraber. (Umetniška priloga.)	
Življenje in smrt. Jakob Gržina	163		
Med zvezdami. Ivan Cankar	165		
Jutro. Janko Glaser	166		
Igra. Ivan Albreht	167		
Volkodlak. Fran Govékar	172		
Pod uro. Ivan Albreht	178		
Za kulturno zedinjenje Jugoslovanov. Anton Loboda	179		

Naročnina „Slovana“ znaša na leto 12 K, na pol leta 6 K, na četrt leta 3 K. Posamezni zvezki po 1 K 20 h. Dijakom je naročnina znižana 10 K letno. Za Nemčijo 13 K 50 h, za druge države 15 K.

Tiskarna D. Hribarjeva (A. Pesek) v Ljubljani. — Urednik Milan Pugelj v Ljubljani.

Rado Murnik: **Lovske bajke in povesti.** Elegantno vez. 3'50 K.
Milan Pugelj: **Mimo ciljev.** Elegantno vezana 3'50 K.
Cvetko Golar: **Kmečke povesti.** Elegantno vezana 3'50 K.
Dr. Ivan Lah: **Dore.** Elegantno vezana 2'50 K.

Priporočamo sledeče knjige:

Album: **Lepa naša domovina.** I. zvezek: Kranjsko. 2 K.
A. W.: **Špijonova usoda.** Detektivski in špijonažni roman. Broširana 2'50 K.
A. P.: **Slepa ljubezen.** Ljudska igra s petjem v petih dejanjih. Broširana 2 K.

LOJZE DOLINAR: JAKOPIČ.

LOJZE DOLINAR: FANI PL. WEINGRABER.

Ob selitvi.

Spisal Ivan Cankar.

Sedem dolgih let, Evstahij, si živel v paradizu! Kaj ni dovolj? Čemu so ti oči tako motne in zakrvavele, kakor da bi se komaj ustavljale solzam! Čemu se ti tresejo roké in ne vedó zbe-gane, kam bi posegle? Čemu se ti duša zvija, stiska in krči, kakor ptič v pesti? Sedem let, Evstahij — kaj ni dovolj?

„Ni dovolj! Saj ni bilo sedem let, saj je le ena sama ura, ta zadnja in edina! Slepec sem blodil po paradizu; zdaj, ko stojim pred vratmi, sem spregledal; gorjé mi!“ —

Evstahij se je selil, ker ga je bila višja gosposka nalepem premestila drugam; zoper tak ukaz ne zaleže ne beseda, ne vzdih. Pospravljaj je svoje stvari že tretji dan, pospraviti jih nika-kor ni mogel; podoben je bil kmetu, ki stojí brez pameti pred svojo gorečo bajto, ne vé kaj bi in ruje z golimi rokami žeblje iz zida.

Na pot, Evstahij, na pot!

„Saj je še časa v izobilici! Kaj ne vidiš, da sem bil pobral in povezal smeti, na drago-cenosti pa čisto pozabil? Koliko je že skrbi, ko-liko opravila, moj Bog!“

Nikoli, Evstahij, ne vzameš paradiza seboj! Nikoli, pa če natovoriš zvrhoma vse vozove in samokolnice tega svetá! —

Debeli Evstahij je sodel težko in pot mu je lil curkoma po razpaljenih licih. Zdelo se mu je, da ima skrbi in opravila preko glave, begal je tod in ondod, govoril s tem, kričal nad onim, do joka mu je šlo, opravil pa ni ničesar; kar je prijel, mu je skliznilo na tla. Dušo mu je bila prevzela in omamila brezumna, otroška misel, ki se je sam ni prav zavedel: da bi zares vzal se-boj paradiz in njegovo čudežno lepoto, vseh sedem let, kakor so bila, vsak solnčni trenotek posebej, vsako stvarco, najmanjšo in najskromnejšo, na kateri je bil napisan svetel spomin. In

spomini so bili napisani povsod, kamorkoli se je ozrl. Od vseh strani ga je klicalo, mu je očitalo: „To so tiste ure, ki si jih živel brez spoznanja in brez hvaležnosti! Nesrečnež, pil si duškoma, pa nisi pomislil, da je v zlatem kelihu žlahtno vino; zdaj sreblji dežnico izpod kapa! To so tvoji prijatelji, ki so hodili za teboj, so te ljubili in so ti stregli, ti pa si jemal to ljubezen gosposko in oblastno, kakor ukazano tlako in to-liko, da nisi poslal valpta z bičem nádnje, če se ti je zdelo desetine premalo! Išči jih zdaj, lovi jih, plazi se po golih kolenih za njimi, kamor so šli; še njih sence te ne bodo spoznale! To so tvoje bolesti, slajše od grozdja in medú, ki si jih zametal in preklinjal ter žalil Bogá zaradi njih! Zastonj jih kličeš, zastonj iztezaš nevredne roke za njimi; nobena teh solz, ki jih nisi za-sluzil, se ne povrne več, prej dosežeš zvezdo nebeško!“ —

Šumelo je, kakor v gozdu ob viharju; za-tiskal si je ušesa, ali slišal je razločno vsako ne-usmiljeno besedo, ker poslušalo je njegovo pre-strašeno in ponižano srce.

Izmučen se je napotil na vrt in je sedel na klop pod cvetočo jablan. Komaj je sedel, je nag-nila ta jablan svoje bele cvetove prav do njega in je izpregovorila:

„Tukaj, glej, tukaj sta sedela oni večer, v maju, tri leta je tega.“

„Tri leta! Kaj ni bilo sinoči?“ se je pre-strašil Evstahij.

„Ves topli zrak je bil poln ljubezni. Iz mlade zemlje je puhtela, z mojimi cvetovi se je usipala na vaju, z jasnega neba je bila v šume-čih valovih. V tvoje srce ni kanila ne ena kaplja; spalo je leno spanje, prenasičeno je bilo slad-kosti. Ona je slonela ob tebi s svojim gorkim telesom, njena roka se je verno ovijala tvoje.

Izza gostih vej so se utrinjali žarki večerne zarje, poigravali se po njenem belem krilu, po njenih licih, sijali so globoko v njenih očeh; en žarek, vesel in predrzen, je poskočil na njene rdeče ustnice; te ustnice, napol odprte, napete in poljubkov željne, so se ponevedoma nagnile k tebi, ti pa jih nisi videl!

„Ne več!“ je planil Evstahij.

„Nikoli več!“ je zašumelo v jablaní.

Da bi si ohladil potno čelo, je krenil v brezov gaj, ki je sanjal pod gozdom svoje tihe sanje. Mrk in čemerén, s sklonjeno glavo, upognjenim životom je stopal po beli, peščeni stezi; in iz tišine ga je poklicalo s tenkim, zvonkim glasom:

„Kaj me ne poznaš več?“

Vztrepetal je in se ozrl; iz trave se mu je smehljala bela marjetica.

„Kaj me ne poznaš več? Tod sta hodila še sinoči, pred štírimí leti. Njena roka, drobna in bela, je bila v tvoji, njeno srce, dobrotno in udano, je bilo pri tebi; ti pa nisi čutil ne roke, ne srca, ker tvoje misli so bile v krčmi. Ugledala me je, sklonila se je in me je utrgala; nató še mojo sestro, ki je stala zraven, in še drugo, ki se je sama ponujala. „Kaj trgaš to šávje, kaj ti bo?“ si rekel pust in zlovoljen. Okrenila je glavo vstran in oči so se ji orosile; ti pa nisi videl téh rosnih oči, ker tvoje misli so bile v krčmi.“

„Ne več!“ je vzkliknil Evstahij.

„Nikoli več!“ se je tiho nasmehníla marjetica.

Ko se je vračal iz gaja s težkimi nogami in razbolelim srcem, ga je klicalo, pozdravljalo, smejalo se mu naglas in razločno od vseh strani. Govorila so bela debíla bréz, pošuštévalo mu je léševje in robidovje kraj poti, praprot se mu je rogala, še skrita potočnica, ta ponižna, je zadobíla svojo prešerno besedo. Tenki in zamokli, modri in veseli glasovi so se družíli v ubrano pesem.

„Kaj več ne veš? Kaj se ne spomniš več?“

In pesem se je strníla v en sam vzklik, ki mu je paral srce nadvoje.

„Nikoli več!“

„Saj ni res! Saj je le pusta blodnja, saj so le vroče sanje!“ se je branil v svoji grozi.

„Nikakor ni blodnja in nikakor niso sanje!“ mu je odgovarjalo brez milosti od vsepovsod. „Kako bi bila blodnja? Kaj ne pomisliš, da si sam nam bil dal glas in besedo? Kaj ne slišiš, da prepeva z nami to pesem žalostinko tvoje

srce sámó? To tvoje srce, ki je bilo zaklenjeno in je molčalo sedem let, pa se je odprlo in oglašilo, ko ga nihče ne sliši več, nihče ne poželi več?“

Pobegnil je v svojo izbo, zapahnil je duri, zastrl okna. Stene so bile že čisto gole; velike štírioglate lise so razodevale, kje so prej visele slike v okvirjih. Drugače je ostalo vse, kakor je bilo, pa vendar je dihálo iz vsakega kota nekaj tujega, mrzlega, praznega in hkrati neizmerno otožnega, da bi se človeku stisnilo srce od strahú, kakor otroku sredi mračnega gozda. Komaj je stopil Evstahij v izbo, so oživele te gole stene in izpregovorile naglas, zgenile so se velike štírioglate lise; podobe cvetic, na grobo napleskane na omet, so zadobile čudna lica, ne človeška in ne živalska; izza rdečega divana, izpod mize je zašepetálo pritajeno, pogledálo z napol zatísnjenimi, mežikujočimi očmi; odeja na postelji se je tiho premeknila, kakor da bi se kdo skrival pod njo; na zastrto okno je naráhlo potrkálo in Evstahiju se je zdelo, da se je onkraj zagrinjala prikázala senca ter izgínila.

Gledálo je nanj s tisočérimi očmi, govorílo je, šepetálo:

„Ali še veš? Ali se še spomniš? Koliko lepíh dní, koliko sladkíh večerov je bilo, ki si jih med temi tíhimi stenami žível po nemarnem s svojim lenim telesom, z dušo ne! Vse ti je bilo dáno, da bi bil najbogatejši med bogatimi, še ošabni Krez bi bil sirota poleg tebe; ti pa nisi maral! Solnce te je vabílo, skozi nevidne špranje so se trudoma víli njegovi žarki in so te smehljaje pozdravljali; ti pa si čemerén in zaspan zastíral okna s težkimi zagrinjali in nazadnje še s plahtami! Trenotki, svetli cekini, so šli mimo tebe; ti pa jih nisi videl, ni se ti hotelo, da bi iztegnil roko, nastavil dlan! Berač, iztegni zdaj obe roké, nastavi obe dlani, še bakrenega novca ne vjameš več! Odpri okno nastezaj, solnce bo sijálo visoko na nebu, tebi ne bo svetílo več! Ozri se túsèm, ozri se tja, na ta stol, na to mizo, na divan, na posteljo, na preproge in prtíče, vse, vsaka pedenj tál in sten in stropa je spomin na zamujeno uro sreče, je očitánje, ki ga boš slišal, koderkoli boš hodil, ki ti bo glodálo in grízlo v srcu, dokler bo utripálo!... Kaj ne čuješ, Evstahij? Tako je bilo dávi, ob jutranji zarji, pred tremi leti!“

Kakor uróčen je bil Evstahij. Naslonil se je s komolci ob mizo in je gledal z motnimi očmi

in nagubanim čelom na papirje, ki so ležali razmetani pred njim. Plaho je potrkalo na duri. Strnil je obrvi, ustnice so se mu napele, kakor za kletev. „Kdo, vraga —?“ Duri so se odprle tiho in počasi, na prag je stopila ona v beli jutranji halji. Solnce je svetilo naravnost nanjo, objelo in obžarilo jo je vso, beli, v dekliško nežni črti upognjeni vrat, razgaljene roke, oči, velike in jasne, polne dobrote, hvaležnosti in ljubezni; veseli žarki njegovi so se igrali v kostanjevih laseh, na ustnicah, ki so se smehljale, kakor da bi frfotala krog njih ljubezniva beseda, čakala diha in življenja. „Mislila sem, dragi —“ Sunkoma je otresel z glavo in udaril s pestjo po papirjih. „Kaj ne vidiš, da me motiš?“ Še je videl prestrašen, čisto bled obraz, ustnice, ki so trepetale in široko odprte oči, polne groze in bridkosti. Nato je vse izginilo; gole stene z velikimi štirioglatimi lisami so buljile nanj.

Zgrabil se je z obema rokama za glavo.

„Saj je blodnja, saj je blaznost!“

Takoj mu je naglas odgovorilo iz vseh kotov, od vseh strani:

„Nikakor ni blodnja, nikakor ni blaznost! Tvoje srce, tvoje nevredno srce je ob prepozni uri porodilo podobo, ki je nisi videl, ko je živeła, ko ti je bila od Boga poslana kot kruh iz nebes; in porodilo jih bo še sto in tisoč, vse trenutke, ki si jih zavrgel, vse povrsti in vsakega stokrat in tisočkrat! Kamor boš pogledal, te bodo očitajoč pozdravljali, koder boš hodil, te bodo nemi srečavali; ob glasnih urah bodo nenadoma potrkali na duri tvojih misli, da boš plah utihnil; prišli bodo v sanjah, da se boš plah vzdramil s potnim čelom in šklepetajočimi zobmi. Kamor bo stopila tvoja noga, bo stopila na grob, zastonj boš jokal in prosil in klical; nikogar, ki tam spé, ne boš priklical! To ti je sodba, ki si si jo sam bil napisal! Na pot, Evstahij!“

S plazečimi se koraki, obnemogel in star je šel po stopnjicah, je stopil pred hišo. In tam, pod svetlim solncem, ga je obšinila misel, ki mu je pognala v lica kri in prižgala luč v očeh.

„Morda so res le hude sanje! Morda je vsa ta grenka bolest le preizkušnja, od Boga poslana meni grešniku! Ni treba na pot, ni treba strašnega slovesa, ne solz, ne kesanja; ni si treba nasuti pepela, ne povešati glave, ne si trkati na prsi! Ah, še je poln kelih pred menoj, še je mogoče in se bo zgodilo, da okusim vsako plamenečo kapljo posebej, da s telesom, z mislijo in srcem

potisočerim njeno sladkost! Za sedem po hudo-delsko zapravljenih let si ustvarim sedem novih in z dušo, v bolesti in spoznanju očiščeno, jih bom užival sedemdesetkrat sedemkrat! Prevelika bi bila strahota, da bi vdrugeč in navékomaj oslepel, kdor je za senco hipa spregledal!“ —

Nikakor ne, Evstahij! Sodbo, ki si jo sam si bil napisal, ne izbriše nobena roka; niti za senco hipa ti ne bo okrajšana bolest, niti za zrno leče olajšana breme! Na pot! Voz je naprežen, konja hržeta in bijeta s kopiti, voznik čaka in se ozira! Ne múdi se, stopi, pokrižaj se, pa zbogom!

„Le še minuto, za Kristusa voljo, le še en sam trenotek! Milost! Le toliko še, da se ozrem še enkrat s celim pogledom!“

Na pot, Evstahij! —

Konja sta potegnila tako močno, da je nerodni Evstahij s pleči in z glavo udaril vznak; tako mu je zletel klobuk na tla ter se z vetrom povaljal v prahu; bosopet paglavec ga je skočil pobirat in takrat je imel Evstahij zadosti časa, da se je ozrl... Čudovit sèn je bilo vse, kar je premeril z zastrtimi očmi. Lepota, ki je nikoli še zdaleč ni videl, nikar da bi jo gledal od blizu brez nehanja sedem let! Globoko je povetil glavo in v prsih mu je hripavo zaihtelo. Voz se je sunkoma premaknil v drugič, vse je šlo mimo in je ugasnilo...

Stran, Evstahij, izgini, odkoder si bil prišel! Boljše je, da pové človek naravnost, kar mu je na srcu, da bi povedal! —

S strašno silo, mahoma — krik iz tišine, roka iz noči — neslutečega in nepripravljenega me je bila zgrabila starost, stisnila mi s koščeniimi prsti srce, to izmučeno srce, napol že prazno, zasadila mi ostre nohtove v dušo, da je vztrepotala od mraza in bolečine. To se je zgodilo v eni sami noči. Zjutraj sem se pogledal v ogledalo in sem videl sivo, zgrbljeno kožo, gube vsevprek po splahnelih licih, čelo mrko in mračno, obrvi na oči potisnjene, ustnice izžete; in oči, ki so nekoč bistro gledale, so se dremaje skrivale za motno meglo, kakor se skriva ugašujoč plamen pod dimom in sajami.

„Na pot!“ sem se nasmehnil; ali ta nasmeh je bil grenak in je bil zlagan.

Pogledal sem v ogledalo tudi drugo jutro. Čelo je bilo še temnejše, gube na licih so bile gostejše, plamen je pod sajami skoraj ugasnil.

„Vseeno je!“ sem rekel in sem razbil ogledalo.

Dobro vem, da je stal tisti čas nekdo za menoj; razločil sem ga, ko je bilo steklo že v koscih. Koščen, zobat obraz je bil, ki se je režal s širokimi čeljustmi; siva lobanja, v nji dvoje temnih, praznih jam, vém, kdo je bil, in nič me ni strah.

Nič me ni strah te strme poti nizdol; tisoč sklonjenih senc drsa in pada pod menoj, nobena se ne ozre in nobena ne krikne. Ne bojim se tistega, kar je tam doli, na dnu — Bog sam vé, kaj je in kjé ter kedaj se bo razodelo. Ni me strah; ali vendar je v meni bolečina brez primere; v srcu je nož, ki se ob vsakem koraku zgane in zaziblje v nezaceljeni rani.

Oni tam, ki drsajo in padajo pod menoj, so sence človeških teles, ki so nekdanj resnično živela, ki so imela svojo mladost in svoja zrela leta, pomlad in poletje in jesen, ki so dopolnila do kraja, po vesti in pravici, kar jim je bilo od začetka namenjeno in ukazano. Sklonjeni so, počasi gredo, ali mirni bodo stali pred svojim sodnikom.

Kaj si ti, ki te je zdaj brezmišlostna roka pahnila po klancu nizdol, kaj si ti storil s svojo pomladjo in svojim poletjem? Najbogatejši bi lahko bil med bogatimi, sam ošabni Krez bi bil sirota poleg tebe, tisoče lačnih in žejnih bi bil lahko nasitil in napojil iz svoje preobilice; ti pa —! Ti pa si zavrnel bogastvo, ki se ti je samo ponujalo, nevrednemu; slep in pust, s kalno dušo in zaspanim srcem si šel mimo vrhanih skrinj zlatá! Kakor skopuh, kakor Pljuškin si bil, ki pobira po cesti stare žeblje in zlomljene podkve, domá pa mu v zaklenjenih kaščah gnije žlahntno žito!

Oziraj se zdaj z ugaslim očesom, iztezaj obnemogle roké — niti ene minute, niti sence hipa ne vjameš več! Zate ni pomladi več, ne enega toplega žarka več, zate ni milosti, ne odloga, ne potrpljenja —

na pot! —

Ti, ki hodiš pred menoj, stopi malo hitreje; mudí se mi! —

Hrepenenje.

V polmrak zavite belih soh postave
strmijo nekam s topimi pogledi;
med veje smrek, ki ždiyo vse sanjave,
razlivajo se žarki lune blede.

Šumijo tajno marmorne fontane,
drbti skrivnostna pesem v mesečini:
zdaj kakor svetel plamen kvišku plane,
zdaj kot molitev zgublja se v daljini...

In kakor stebri se izpred oltarja
dvigujejo dehtečih rož kadila —
O, kje si naših juter prva zarja,
da bi z nebeškim bleskom jih pojila?

Vse dneva čaka... Kaj pa tebe muči,
o srce moje, v tej bridkostni uri?
O vem: i ti bi rado solnčni luči
odprlo zdaj vse svoje tajne duri...

Janko Samec.

Tiho sega...

Tiho sega iz daljine
bela roka v črno noč:
Kar bilo je, vse izgine,
vse odvede čas deroč.

Ne bolesti, ljuba moja,
misli mrkih v svetel hip —
Zdajle cvete živa sreča,
jutri bo že bladen kip...

Ivan Albrecht.

Gospodična Mici.

Spisal Franc Milčinski.

Smukova je one dni v svoje iznenadenje opazila, da v njeni mali državi nekaj ni v redu. Za hrbtom in izza vogala je čula od kraja bolj redko, potem vedno češče godrnjanje, ugovore, grajo; glej ga: njen dobri Smuk se je pričental kujati in kopitati!

O, saj bi ji bilo prav, če bi se vzdramil iz prevelike brezbriznosti in bi kos gospodarstva vzela z njenih ram na svoje. Toda vedi ga, kaj je pravzaprav hotel.

Godel je okoli hiše, da je on gospodar, njega da je treba vprašati in on da bo ukazoval. Menil pa je, da je s tem vse opravljeno, k večjemu če je še kod kaj ponagajal, odvezal junčka in izpustil prešiča in tako dokazal svojo oblast. Da se gospodar kaže v delu, tega dobri Smuk ni preudarjal, ker mu tak preudarek ni dišal.

Smukova se je čudila svojemu možu, takega ni bila vajena. Ko se je sam ogibal delu in navzlic prošnjam in opominom rajši slonel pri pijači, dosedaj vsaj drugih ni oviral pri delu: bil je le odveč! Zdaj pa je bil napoti! Ugibala je, kaj mu je, ali je bolan, ali ga ščuva Rabuza, tisti kajfež, ali kali. Spoznala je, da mora priti stvari do dna.

Bilo je v ponedeljek zjutraj.

Smukova je ravnala zajtrk, žganjce in mleko za družino, kavo zase in za moža, dobri Smuk pa se je šele pripravljala, da vstane.

Prebil je bil to noč v hlevu in če ležišče ni bilo gosposko, je imelo zato lepo vrsto drugih lagodnosti. Prvič ni bilo treba v hlevu nikomur odgovora dajati odkod? obkorej? kakšen? — niti poslušati zbadljivih besed in ogabnih pridig. Drugič ni bilo treba sezuvati škornjev, kar včasih ni šala — baba sitna ga pa ni puščala obutega v posteljo. In tretjič recimo, da se mu je pripetilo in so ga prijela slabosti — bolnik je revež, bolniku ne smeš ničesar zameriti — ne le da mu ni pomagala, da bi mu držala glavo

in rekla kako tolažljivo besedo, še zaničevala ga je in mu potem ves ljubi dan takorekoč v zobe metala tisto reč. Kadar je torej kazalo na to plat, se je rajši ognil sobi in postelji in z njima združenemu sramotenju in si rajši volil seno in mir: zatekel se je v hlev, padel tja v svoj vajeni kot in obležal kakor snop.

Smuk je torej baš zbiral svoje telesne in duševne sile, da vstane. Sedel je na poležanem senu, mežikaje se oziral po klobuku in iskajoč ga z rokami tipal okoli sebe. Drugih oblačil ni pogrešal, ker je bil iz previdnosti vse obdržal na sebi. Le klobuka ni bilo! Hardun! Glavo je imel kakor čeber, vrat, kakor bi bil kropivo potegnjen skozenj, in v ustih okus, kakor da ni pil vina, ampak gnojnic — Šipelj, ta goljuf, toči včasih že tako pijačo, da bi še medved faliral, če bi jo pil . . .

Zdaj je zapazil, da mu dimka pleše po pogrešanem klobuku. Brrr! jo je postrašil. — Skobacal se je kvišku. — O, kako je pametno, če človek leže v škornjih, da mu jih zjutraj ni treba obuvati! Pobral je izpod krave klobuk, ga strkal ob roki, obrisal ob hlačah in poveznil na glavo; odkašljal se je in stopil iz hleva.

Prek pota mu je ležala motika in se je spotekel ob njo. Ta grda zanikarnost mu je dala povod, ne da pobere motiko, kakor bi kdo mislil, marveč da je preklel vesoljno ženstvo vsega sveta. Godrnjaje je zavil okoli hleva. Ko je prišel okoli vogala, se je ozrl, potem pa segel vrh zida pod nizko streho. Imel je srečno roko, vrnila se je s steklenico — odmašil jo je in pil. Notri je bilo zdravilo; neprijetni telesni počutek se mu je zboljšal in oglasila se mu je žeja. O, po dobri slivovki je človek vsakokrat žejen.

„Ha!“ je rekel in stresnil glavo, spominjal se je včerajšnje zabave. Hardun so se smejali in Mici je bila spet zraven, nak! in pela je kakor kos — in kakšne je pela! Rabuza je bil nasut . . . on sam pa tudi — ti reč ti! Kdaj in kako je

prišel domov sploh ne ve . . . Nenadoma mu je šinilo prek misli: kislja jetrca! Kislih jetrc bi bil potreben! Saj je res: Šipelj, ta goljuf, je obljubil, da jih pripravi za zajtrk. Da, tako so se zmenili.

Baba bo seveda godla. — Brez vzroka ne bo mogel z doma. Pa saj brez tehtnega vzroka sploh ni nikdar hodil pit — kadar je šel, je imel vsakikrat vzrok: ali prehudo vročino, ali slabo vreme in dež, ali ker je bil baš dobre volje in razpoložen, ali da se iznebi slabe volje — o, brez vzroka ga ni nobenkrat videla krčma!

Stopil je v hišo. Žena je zajtrkovala, na mizi je stala tudi zanj pripravljena skledica.

Ogovorila se nista. On se je popraskal nad ušesom, ona pa si ga je ogledala od škornjev do klobuka — obleka mu je pričala, kod je spal, obraz, kako se je snoči imel, prelepi vonj po hlevu in pijači pa je harmonično zaokroževal ves prijazni vtisk. Vzdihnila je. Tako sta se pozdravila.

Njej ni ugajal njegov vonj in grebenčila je nos. Zato pa tudi njemu ne vonj kave in da jasno posvedoči, kako mu je zoprno, je porinil skledico od roba mize proti sredi in mu niti ni bilo žal za koristno rjavo tekočino, ko je pri tej priliki pljusknila iz posode po mizi.

Malenkosten lje bil ta prigodek ali vendar potreben, da v tek spravi razgovor zakoncev, sicer bi nemara molčala še danes.

Ali je še pijan, je ona pričela z vprašanjem. Odgovoril je, da pijan ni, pač pa lačen. Ona: Zakaj ne jé, če je lačen. On: Ker nima česa; te čorbe ne bo pil, bolan je — za bolnika je meso in vino, to dvojce daje moč, ne pa čorba, hardun! Toda njega nalašč stradajo . . . Ona: Oče nebeški — stradajo! Ko noben berač ne gre lačen od hiše! On: Za berača imaš, za gospodarja ne!

Križana nebesa — takšen očitek! Pogledala je dedca, pogledala strop, ali se ne podere nanj, pogledala tla, ali ga ne požro. In ker ni bilo ne odzgor pomoči, ne odzdol, je vzela reč v lastne roke in na dobrega Smuka se je vsula ploha njene zgovornosti, da je stal kakor kužek pod curkom.

Najprej je dala duška svojemu prepričanju, da je še pijan. Trezen ne bi mogel govoriti takih neumnosti. Da ga ni sram in ne ve, kdaj ima dosti! Naj bi vendar žugal k dacarja, da mu izmeri želodec, da bo vedel nehati z nalivanjem, predno mu steče čez rob. V tednu je osem dni pijan, če ima groš v žepu, je za desetico žejen. Ko se ves dan in pol noči obira

po krčmi, naj bi še spal tam! Poročila se je z njim, ko je bil tešč in trezen. Kadar je trezen, je Smuk, kakršnega je Bog ustvaril, z dušo in s pametjo, ali kadar je pijan, ni več Smuk, ampak le smrdljiva posoda za Šipljevo vino in kramarjevo žganje. S Šipljevim vinom in s kramarjevim žganjem pa ni poročena in ju nemara, njune smrdljive posode pa tudi ne. Malo naj se ogleda, kakšen je, še vragu bi se gabil in ga niti ne bi maral za novo leto, pa če bi mu črno kokoš ponudil povrhu! Toliko je zdaj dela pri hiši, tak križ z ljudmi, pa ne da bi kdaj pogledal za družino na polju, za živino v hlevu, le za škodo je pri hiši, za greh in za pokoro. —

Prevzela jo je bridkost, da si je šla s predpasnikom čez oči, in solze so ji prekinile besede.

Zdaj je bila prilika za Smuka, da vskoči z besedo.

Zvrhan kup jih je imel pripravljenih pritožeb in očitkov, tehtnih in utemeljenih — Rabuza ve, . . . pa glej spaka, ta hip se ni mogel domisliti nobene! Hardun, jezi to človeka! Da bi bil vsaj Rabuza tukaj! — No, slednjič se je vendar spomnil nečesa.

„Delal! Bi že delal, toda za koga? Ko mi vse pokradete!“

Smukova je ostrmela in ustavile so se ji solze. „Marička pomagaj, kakšno si zdajle spet zinil! Kdo ti krade, kaj ti krademo?“

„Telico! Kam si dala denar? Denar je moj!“

Kradem ti! Bog te ne kaznuj! Do zadnjega vinarja imam spravljen denar, franke bo treba plačati in obresti, kdo jih bo, če jih ne bom jaz!“

„Denar je moj!“

„Če ga dobiš danes v roke, si jutri že brez. Kar ga ne bi zapil, bi ga izgubil, ko imaš večji del toliko pameti, kakor kij na tnalu.“

„Če ga zapijem, saj je moj — če ga izgubim, komu kaj mar? Jaz sem gospodar!“

„Gospodar, da se Bogu smiliš! Ali se ti kaj sanja, kod in koliko imamo posejanega, kaj in kod danes delajo? Ali kdaj trezen pogledaš v hlev?“

„Bom že pogledal v hlev, bom že. Pa bo še kdo drug z mano prišel in pogledal. Hardun! Morebiti kaj kupi.“

Žena se je razhudila. „Nagajal mi pa ne boš. Kar poizkusi in kaj prodaj! Zdaj sem te sita! Če se ne maraš z lepo izpametovati, te bodo pa z grdo. Naj te pa prekličejo, da veš. Kar šla

bom na sodnijo — vsaj krede ne boš imel pri krčmarjih.“

Krute so bile te besede in v živo so zadele dobrega Smuka — doteknile se mu jedra in duše. Za denar mu itak prede, ko žena pobere vsak sold — in zdaj bi mu vzela še kredo? Tega pa ne! — Zrasel mu je greben, stopil je pred njo in merila sta se iz oči v oči. „Ti me boš preklicevala, ti? Hardun, kdo si pa ti?“

„Tvoja žena!“

„Tako? Se še ne ve, če si. Moja žena je Menartova Mica, pravijo poročne bukve. To se pa bo šele izkazalo, ali si Menartova Mica ali odkod si se vzela. Nisem tako neumen, kakor misliš. Morebiti je pa katera druga moja žena in ne ti — katera druga, ki je bolj prijazna kakor ti, in sem ji bolj všeč kakor tebi. Me boš kmalu rešena, ampak drugače, kakor misliš.“

„O ti mrzlica nemarna!“ je siknila žena. „Ti vrisk ti hudobni! — ali se mi pobereš koj izpred oči?“ Odprla mu je duri in ga razjarjeno pogledala. „Marš vun!“

Dobri Smuk je imel zdaj tehten vzrok in lep povod, da gre nad kislja jetrca, poslušil se ga je in je šel. Ko je bil zunaj, je mahnil z roko in rekel: „Ha!“ Zavriskal je in po fantovski zateptal z ного, prijateljsko so mu odgovorili pujski, ki jih je baš krmila Rotička. Pa tudi Rotička se mu je odzvala. „Moj naj bi bil,“ je zamrmrala, „tako ga stepem kakor ušiv kožuh! Pa bo že Bog dal, da bo vrag odnehal!“

Smukova je zdaj vedela, odkod veje veter.

5. Trpljenje srote in njen blaženi sen.

Bolj in bolj se je širilo število onih, ki so nestrpnost čakali odgovora iz Trsta, ki naj razjasni razmere in prinese red in mir.

Oče Menart je prišel do sklepa: Odgovor bodi tak ali tak, da bi le skoro prišel; ženščino imam na vratu, pravice pa nobene ji ukazovati, in vendar vsa vas gleda name zaradi pohujšanja.

Gospodična Mici je bila čez grlo in glavo sita blaženih Kosez vobče in svojega novega doma posebe in hrepenela je po Ljubljani: O preljubljena Ljubljana, kje sem jaz in kje si ti! — Ali bo smeha pri gospodični Fini, ko bo pravila svoje doživljaje in sploh... to bo jako... in šele, ko položi na mizo doto... dolgo vrsto samih novih stotakov... grozno! Prijazno jo je grela ta misel. Ženinov bo dobila na doto, kolikor bo hotela, po pet na vsak prst, izbirala si

bo in ne bo se ji mudilo — o, naj le koprne, tako so smešni, kadar so zaljubljeni. O, da bi le že imela denar! — Čutila je, da jo domači gledajo po strani. Gotovo jo zavidajo, da se včasih malo razvedri pri Šiplju. Kaj pa mislijo! Če ni drugega razvedrila! V sili je pes česen, hudič pa muhe...

Smukova se je pripravljala na sodnijo, da ji prekličejo zapravljivega moža, pa je vendar še odlašala, češ, skoro pride odgovor iz Trsta, ptica zdrabe bo spet odfrčala, odkoder jo je prineslo, in mir se povrne sam po sebi.

Smuk ni dosti premišljal, zanj so mislili drugi, imenitni Rabuza in učeni krčmar.

Vsi pa so čakali, kaj bo.

Slednjič je prišel cerkovnik in poklical Menarta v župnišče.

Gospod Franc je sedel v vajelem kotu svoje zofe, pri durih je stal stol in župnik je velel:

„Ali si odrgnil škornje? Na veke amen! Pa tjakaj sedi! — Vročje je, vročje, malo deža naj bi nam Bog dal, drugače bo slaba za repo in za fižol in za turščico.“

„Za ajdo tudi, za ajdo,“ je dostavil Menart.

„Ajde nisem sejal,“ je izdihnil gospod. „Pa kakor je božja volja!“

Vzel je z mize list, parkrat pihnil iz napehtih lic in potem povedal in razložil:

„Vidiš, moj ljubi Menart, vedno sem pravil in še povem: Greh je čudna zel in sramota je njen cvet. Grešnik si prizadeva, da bi jo iztrebil, ruje jo in podkopava in sežiga in misli, da jo je zatrl in da sta greh in sramota pozabljeni in izbrisani. Pa čez deset, dvajset let spet požene zel iz starih korenin in se razrašča in cvete in priča: Tod je bil vsejan greh! — in vnovič oznanja sramoto. — Z otavo ali si že pričel? Zate je lahko, ko vse opraviš z domačimi! Po trideset grošev zahtevajo na dan in k predpoldanici vina in k malici vina — svet ne bo stal več dolgo, Bog se nas usmili! — Iz Trsta pišejo tako, da je tista ljubljanska Mica — v cerkvi je še nisem videl, slišal sem pa že dosti o nje, pol preveč — tako le pišejo iz Trsta, da je tista ljubljanska Mica prava in da ni na njih strani nič pomote. Pišejo, da je pomota drugod, pomota ali zvižaja.“

Tako pišejo, da so Marijo Menartovo, tvojo pravo hčer, res dali v rejo k Čezulji v Prapretno — vse, kakor pripoveduje ljubljanska Mica. Ona baba pa, Muhič se je pisala in Rozala ji je bilo ime, ki ste jo poslali v Trst, je dobila čisto

drugega, tujega dekleta, zakaj prosila je le za rejenčka, razumeš, takšnega, da bo najdenišnica zanj plačevala. Tvoja rajnka tašča je bila lakomna rejnine in sta mečkali z ono ljubljansko babo, da bi ti in tvoja žena dobili pravega otroka, v najdenišnici naj bi pa mislili, da gre otrok v plačano rejo k tujim ljudem. Zviti sta bili, toda premalo. Tvoja rajnka tašča je sicer res dosegla rejnino onih šest kron vsak mesec, saj veš, ki se je legala, da jih dobiva po tržaški žlahti. Ali vidva sta dobila namesto svoje rodne hčeri tujega rejenčka, ki je bil ravno na vrsti — zakaj v plačano rejo ne puste otrok izbirati — in je temu rejenčku ime Marija Ana Fermentin. Tako pišejo iz Trsta. — Soparno je, Menart, soparno, muhe so sitne, barometer se mi je pa potrl, muca ga je vrgla z žeblja. — Kakor je, tako je, moj ljubi Menart! Marijo Ano Fermentin si redil, Marijo Ano Fermentin si omožil, Mariji Ani Fermentin si štel doto. — Pa ne smeš svoje žene zaradi tega zavidati, tvoja žena je krščanska gospodinja, greh je star in sta ga deležna oba, večji del teh zmešnjav pa ima na vesti njena rajnka mati, naj v miru počiva! — in ni tvoja žena vedela zanje. Kakor je, tako je! — Ajde nisem letos nič sejal, tri leta zapored mi jo je vzela slana — sem rajši naredil praho.“

Menart je poslušal in molčal.

„Kaj boš?“ je vprašal župnik.

„Kaj bom? Naj gre po postavah! Če je naša, je naša, ne bom se je branil. Saj nima le ust, ima roke tudi. Glavo bom pa jaz imel za oba, če bo treba.“ — Vstal je.

„Smuk se nekaj punta in usti, da bo ono Mico, ki smo mu jo dali, zapodil in bo to vzel k sebi; pravi, da je po poročnih bukvah s to poročen, ki je prava moja hči, ne z ono.“

„Smuk je šema,“ je rekel župnik. „Sem že slišal. Pa si ne bo prebiral. Saj je bil z osebo poročen, ne z imenom. Ga že pokličem pred se.“

„Torej je zakon veljaven, kakršen je?“

„Veljaven do smrti.“

„Samo to me je skrbelo. Drugo ni taka reč. Če je naša, naj le bo! Ampak pri naši hiši morajo ubogati eden kakor drugi. Do zdaj je počenjala, kar je sama hotela, zdaj bo, kar bom jaz ukazal.“

„Prav je in povej ji, da mul ne maram v fari! — Na veke amen.“ Pokimal je Mehartu in Menart je spodobno klecnil s kolenoma in šel.

Doma pa je sklical svoje, kar jih je bilo baš okoli hiše, in tudi ljubljansko gospodično in jim je povedal: „Izkazalo se je, da je ta Mica res naša. Zato ima v naši družini enake pravice, kakor jih ima vsak drug otrok. Pa je mir besed!“

Mica je zardela od razburjenosti! Bila je tik zaželjenega cilja — skoro bo konec dolgočasju v Kosezah! — Položila si je razprostrte prste na bluzo in izjavila: „Jaz...“ in „jako...“ Stopila je k očetu in mu oberoč stisnila roko in rekla: „Oče!“ Obrisala si je oko in dala roko še materi in po vrsti drugim in je bila bolj ginjena nego vsi ostali vkupe — bila je pač mestna, kmet pa je grčav — in je čakala, kdaj privleče oče trebušnato listnico na dan in se bo štela doto.

Oče Menart pa je nadaljeval: „Odslej te bom tikal, ker si moja hči. Tiste pravice imaš pri hiši, kakor jih ima vsak mojih otrok — pa tudi tiste dolžnosti! Hvala Bogu, otroke imam pridne, jih pohvalim! Glej, da mi tudi ti ne boš delala sramote! Zdaj pa povej, kam naj naročim potu, da gre po tvoje cape in kar imaš, če je vredno hoditi ponje!“

Le-te besede očetove niso bile vseč gospodični Mici. Ne-le zaradi omalovaževalne oblike — cape! — to je jako... ne?... ampak tudi zaradi vsebine.

Upoštevala je sicer očetovska čuvstva in umela je očeta, da se niti za hip ne mara več ločiti od toliko let pogrešane hčerke, zlasti takšne, kakršna je, in da bi jo rad obdržal blizu svojega srca v diko in ponos vsega Menartovega rodu. Ali njeni računi so bili drugačni! Prišla je po doto, ne pa umirat od puščobe.

Bila je v zadregi. O, jaz... jaz sem jako... in sploh... to, ne gre... jaz moram v Ljubljano,“ je rekla. „Pot ne bi našel... kaj pa mislite!... obleko imam razposojeno... ne? Prijateljice me prosijo, ne? — pa jim posodim. Jaz sem grozno... In sploh... Moja služba... kaj bi rekla gospodična Fini in gospodje... o, to ne gre, moram prej odpovedati...“ Kar pel ji je glas, tako prepričevalno je govorila.

„Ej no,“ je omenil oče Menart, „če so bili zdaj lahko štirinajst dni brez tebe, te menda tudi za naprej ne bodo pogrešali. Kako natararico ali kakor takim pravijo, menda vendar še kod najdejo...“

„O,“ je ogorčena ugovarjala gospodična, „prosim... moja častna beseda...“

„Vsako delo je dobro, da je le pošteno,“ je rekel oče Menart in končal pogovor. Zasukal se je in ukazal: „Alo, zdaj pa le zopet na delo! Ti, Urša, se podvizaj z malico v Gorenji laz, pa glej, da boste čisto grabili! Ko pomalicate, mi predolgo ne sedite in klepetajte!“

Stopil je pred hišo, zažvižgal in ko je iz hleva čul odgovor, zaklical: „Tone, naprezi! Lahko vso otavo še danes spravimo domov. Jutri ne vem, kaj poreče vreme.“

Družina se je razpršila. Gospodična Mici je sama ostala v hiši, grizla si je spodnjo ustnico in ni vedela, kaj bi. — Kar naravnost ni mogla reči: Doto sem in adijo! Za tak nastop je bila vendar preolikana — kaj pa mislite! Pa tudi očetove naklonjenosti ji ne bi baš povišal tak nastop. Z lepo bo laže priti do cilja nego z grdo. Izpredvidela je, da ni drugače — potrpeti mora še par dni, da prinese prilika besedo z očetom... Da bi pa zdajle hodila v Ljubljano po svoje reči — nak! Zgolj muzali bi se ji, ko bi v culici pri-tresla svoje bališče... in sploh, saj ne misli ostati tukaj...

Zunaj se je zopet oglasil oče. „Tone, bom pa sam šel z vozom. Ti stopi rajši k Mici, k Smukovi, če te kaj potrebuje! Lahko čez noč tam ostaneš, če bi Smuk rogovilil.“

Potem je pogledal v hišo. „Ali si se odločila? Ali greš v Ljubljano?“

„Jaz ne vem... danes ne,“ je odgovorila, „bom prej pisala... vi ne veste... to je jako...“

„Pa pojdi z mano! Izpred hleva si vzemi grablje! In izpodrencaj se!“ Izza kamrinih duri je snel podrenc in ji ga vrgel: „Na!“

„O... v nedeljski obleki...“ se je pomišljala gospodična.

„Pa jo nosi za vsak dan. Praznično ti že drugo napravim, tako, da bo za našo hišo in za naš kraj. Da se ne bodo izpregledovali nad tabo. Zvečer reci Urši pa gresta k šivilji! In lase si tako ravnaj, da ti jih ne bodo s prižnice dol grebenili!“

Gospodična je globoko zajemala sapo. Dota se bo težko služila. — Izpodrencaje ji ni šlo od rok — bala se je, da se bodo videle luknje v nogavicah.

„Ali bo kaj?“ je priganjal oče že sedeč na vozu.

Zavezala si je podrenc, stopila po grablje in zlezla na voz. Hijo! je pognal oče in postrani pogledal hčer, ali je pač pustila doma rdeči solnčnik. Ni ga imela s sabo! Oče Menart se je rahlo namuzal.

Senožet v Gorenjem lazju je ležala v breg in ljubo solnce se je upiralo vanjo z vso ne-usmiljeno svojo silo.

Gospodična Mici pa je v brezobzirni, neolikani tej vročini morala obračati otavo, kakor so jo obračali drugi, in jo je grabila in nosila v kupe in hiteti je bilo treba — zakaj na zahodu se je dvigala siva meglena stena, ki ni obetala nič dobrega — in prelestno lepa bluza gospodične Mici je dobila na hrbtu in ob straneh velike črne lise od potu.

V zvoniku na nasprotnem griču je ura bila šest. Ob tem času se v Ljubljani delo pri zidarjih že nehava; kdor dela naprej, dobi posebe plačano vsako uro. Natakariče ob tej uri šele pričenjajo, prej lahko ves popoldan dremljejo ali se frizirajo. Tu pa gre delo kar naprej in vedno bolj se je mudilo in že je bila trdna noč, ko je tudi drugi voz otave bil naložen in je počasi pokal in stokal po nerodni gozdni poti navzdol proti domu.

Gospodična Mici je bila vsa zbita in tako trudna, da po večerji niti ni marala k šivilji, ampak se ji je hotelo po postelji. Toda ko je legla, dolgo ni mogla zaspati — bolele so jo kosti. In je mislila na preljubljeno Ljubljano in na gostiln bogato Šiško, na gugalnice v drevoredu in čar drugih komedij, — na svojega prijatelja Milana, ki zdaj vojake služi v Celovcu, in na Ivana, ki je v civilu in začasno onega nadomestuje v njenem srcu, in potem so ji prešle misli na dobrega Smuka in na njegovo lepo domačijo, pa se ji je pričelo zdehati in je zaspala in zasanjala in se ji je sanjalo — pa brez zamere — od uši. Take sanje sicer niso gosposke, toda so koristne. Kajti drobna ta žival pomenja denar. Siguren denar! Tako siguren, da so baje banke, ki na take sanje kar koj in brez težkoč in druge varnosti dajo primeren predujem. (Konec prih.)

Bridka zgodba iz Levstikovega življenja.

Objavlja Avgust Žigon.

1. Levstikovi cilji in upi v Trstu.

2. (Dalje.)

Prav takrat, meseca decembra l. 1860, pa so pričeli nastopati glasovi, da sta si Levstik in Vilhar nekaj navskriž. Odmevi so to Levstikovih dopisov prijateljem, češ, da namerava pustiti svojo kraško službo.

Že dné 9. decembra 1860 tolaži Levstika Cegnar na koncu svojega pisma: „Da si mi zdrav in vesel, da Te kmalo doseže boljša osoda od sedanje!“

In istega meseca odgovarja v ncvem svojem listu spet Cegnar iz Trsta Levstiku na neki (nam doslej neznan, a v Trstu nam menda pod nezapljivim ključem še ohranjen) dopis njegov: „Popustiš torej Vilharja. On ni mož, da bi ga človek spoštoval. Prišlo mi je marsikaj na uhó, kar mu ni v čast. Ko sem bil v Bakru, je trosil po Terstu kvante o meni in Tebi celo izmišljene. Skušal naju je razpreti, pravil je, da sva se hudo sperla, ker si Ti moje pesmi grajal, zato pa sem bil jaz hud in take druge reči. Tako ne dela pošten mož. Zdi pa se mi, da to le zavolj tega počenja, da bi svet [govor] preveril, da je on sam in edini pesnik slovenski, vsaj stokrat sem slišal iz njegovih ust: Jaz sem prvi pesnik, Levstik ni pesnik, on ima premalo originalnih misel; Levstik se mi čudi itd. Menda mu oba rada privoščiva slavo, o kateri živí, pa menda naju tudi ne pečejo take prazne čenčarije.“

In iz Reke vprašuje v gorenjem pismu Levstika 28. decembra suplent Lovro: „Kako je to, da si nista z Vilharjem več tako na roke? Mika me zvediti, kaj misliš zdaj početi.“

Vendar pa nimamo dodanes podrobnejših podatkov o vsej tej zadevi: ne o vzroku ne o dnevu Levstikovega odhoda.

O vzroku spora med Levstikom in Vilharjem domnevamo, da je odpovedal Levstik službo nekaj zaradi nastale osebne napetosti, a predvsem

pa — zaradi računov Vilharjevih. Prav meseca decembra t. l. 1860, tam okoli Božiča, je Levstik že nekaj drezal Vilharja zaradi nekih nesoglasij v tej točki, kakor priča naslednje čisto hladno-uradno pismo Vilharjevo, ki pa ne govori še nič o kaki odpovedi službe, ampak le o izpitih njegovih dečkov:

Herrn Franz Levstik — hier. Senofetsch 26/12 860.

In Beantwortung Ihres geehrten Schreibens nach Steinberg gebe ich Ihnen im Anbuge die Abschrift meiner eingetragenen Zahlungen an Sie. Seit 30. 8ter l. J. erinnere ich mich nicht, Ihnen etwas gegeben zu haben. Sollten Sie einen Irrthum vermuthen, zeige ich willig die Originalanmerkungen. — Was die Prüfungen der kleineren Knaben belangt, wünsche ich solche kurz vor oder nach jener der größern Knaben. — Sollten Sie Geld benöthigen, bitte mir es zu sagen und empfehle Ihnen meine Kinder. — Mit aller Achtung zeichne

ergebener Diener
Vilhar.

Nekaj se je bilo do tega dné že primerilo! Soglasja ni bilo več, in — Levstik je šel.

Kedaj pa se je Levstik poslovil od Vilharjeve hiše? Med Levstikovimi rokopisi v ljubljanskem muzeju imamo koncept Levstikovega računa, ki pravi, da je do 18. marca 1861 prejel od Vilharja vsega vkup — 488 gid. 46 kr. čistega plačila:

Rechnung für Herrn
Friedrich Wilcher
in Senofetsch.

bis 18. März an Honorar erhalten	508 f 26 xr
Davon sind 106 f CM abzuziehen, weil in CM ausgezahlt	106 f — xr
	<hr/> 402 f 26 xr
402 f 26 kr. Ö. W. geben	383 f 4 xr CM
Die früher abgezogenen 106 f CM dazu	106 f — xr CM
	<hr/> 489 f 4 xr CM
Davon für 4 Bücher an H. Demšer gegeben	— „ 58 xr CM
	<hr/> Bleiben — 488 f 46 xr CM
Also bis 18. März 1861 auf Conto des Honorars erhalten	488 f 46 xr CM.

A zakaj določa Levstik svoj račun ravno do 18. marca 1861? Ali je bilo do tega dné

morda ravno dve leti in pol Levstikove službe? — od 18. septembra 1858 navzgor? Ali je Levstik tega dné svojo službo skončal? Ne vemo! Za vse to čakamo ter iščemo šele biografskih podatkov in dokumentov. Da je pa do 18. marca 1861 bil Levstik še pri Vilharju, to nam ta s svinčnikom pisani, žal da nedatirani koncept Levstikovega računa izpričuje zatrdno, dasi več pa na to stran — ne.¹⁾

Bilo bi nam kajpada zeló dobrodošlo, če bi mogli ta prehod v Levstikovem življenju, to slovó njegovo od učiteljske obrti — določiti kronološki povsem natančno. V ohranjeni Levstikovi korespondenci imamo, vsaj kar je dodanes poznano, na tej kritični meji široko vrzel: samo dve pismi, in še ti dve v znatnem razdobju za dan več od enega meseca; namreč — edino v zapuščini Levstikovi ohranjeno Dežmanovo z dné 11. marca 1861, in pa Volčičevo z dné 12. aprila 1861.

Dežmanovo pismo:

Schätzbarster Freund!

Vor etlichen Tagen erhielt ich von *Dr Miklosich* in Wien ein Schreiben nachfolgenden Inhaltes:

„Schätzbarster Freund! Sie haben mir vor „einiger Zeit mitgetheilt, dß Herr *Leustik* in *Žejane* (in der *Čičerei*) einen Freund hat, u. dß „man durch diesen Notizen über die dortigen „*Walachen* erhalten könnte. Mir erzählt man so „etwas nicht ungestraft. Dürfte ich Sie nicht bitten „Herrn *Leustik* zu ersuchen, dß dieser gefälligst „seinen Freund um solche Notizen angehe, namentlich würden mich verlässliche Angaben über „[Ihr] ihre Stärke und über ihre Sprache interes-

¹⁾ Izpiti za privatiste so na normalkah v Ljubljani bili tisto leto 4. in 5. marca. [Prim.: Laibacher-Ztg. 1861, 6. febr., No. 30, pg. 112: Kundmachung. Von der k. k. Normalhauptschul-Direktion wird hiermit bekannt gemacht, daß mit jenen Knaben, welche von Privatlehrern zu Hause unterrichtet wurden, die schriftliche und mündliche Prüfung am 4. und 5. März d. J. vorgenommen werden wird. | Diejenigen Privatschüler, welche sich dieser Prüfung unterziehen wollen, haben am 3. März Vormittags von 10—12 Uhr der Normalhauptschuldirektion ihre Standestabelle zu überreichen und die Prüfungstaxe zu erlegen. | K. k. Normalhauptschul-Direktion | Laibach am 5. Februar 1861. | —] Velikonočni praznik je bil 1. 1861 dné 31. marca! — Vmes mej tema dvema rokoma pa je dan Levstikovega računa: 18. marec. [Jahresbericht d. Gymn. Laibach 1861, pg. 36., poroča še: „Die schriftliche und mündliche Privatisten-Prüfung für's I. Semester [wurde] am 13. und 14. Februar, für's II. Semester am 24. und 25. Juli. [sc. 1861 gehalten.]

„siren, in letzterer Hinsicht würde ich für *Vokabeln* u. ganze Phrasen gleich dankbar sein. „Verzeihen Sie mir meine Zudringlichkeit: die „Sache interessirt mich ungewöhnlich, u. ich kann „nicht an Ort u. Stelle. *Miklosich*.“

Sie sollen nun erfahren wie Sie u. Ihr Freund *Rakovec* !:ich glaube so heißt der *Cooperator* in *Munje*:| von mir ins [Mitg] Mitleid gezogen wurden. *Dr Bleiweiß* sagte mir er habe von *Dr Miklosich* einen Brief erhalten, worin er sich angelegentlich um die *Vlachen* in *Žejane* erkundigte, *B.* jedoch könne ihm nichts genaueres darüber berichten. Da ich an *M.* eine Sendung zu machen hatte, so machte ich ihn auf Ihre *Čičen*-Fahrten aufmerksam, und bezeichnete Sie als einen [plan] unvergleichlichen Sammler, durch welche Bezeichnung ich jedoch nicht eine Schmeichelei zu sagen, sondern Ihr Interesse an diesem brach liegenden Gebiete noch mehr anzuspornen beabsichtigte. Zugleich schloß ich in mein Schreiben an *M.* ein Exemplar Ihrer Kritik über das *Vodniks*che Wörterbuch. Ich bin überzeugt dß Sie mir den Freundschaftsdienst nicht versagen u. sich um Einziehung von *Notizen* über die *Žejaner* Walachen mit aller Energie annehmen werden. Dß Prof. *Miklosich* jedes Körnchen hoch zu schätzen weiß, davon sind Sie ohnehin überzeugt.

Ihre beiden Briefe haben mich sehr interessirt, u. ich erwarte den Schluß ihrer Kreuz u. Querfahrten aus Ihrem Munde zu erfahren. Von der Veröffentlichung der Kritik des *Vodniks*chen Wörterbuches hätte ich Ihnen abgerathen, [nicht etwa darum,] nicht etwa darum, weil ich ihrem Inhalte nicht meine Beistimmung gebe, sondern aus dem einfachen Grunde, weil mich eine vielfältige Erfahrung belehrt hat, dß die *Krainer* für eine Kritik noch nicht reif seien. Das lesende Publikum hat nur an dem Skandal Gefallen, nur das Verreißen einer Persönlichkeit ist ihm ein Hauptschmaus, für die Aufklärung der Wahrheit hat [meiner] [man] keinen Sinn. Ihre Gegner wenden das Stillschweigen gegen Sie an, sie [Ihr] ignoriren ihre Kritik. Kein *junak* will auf dem *mejdan* erscheinen. *Dr Bleiweiß* fragte mich von wem die Kritik sei, ich antwortete von *Leustik*, da er in eine weitere Debatte sich nicht einlassen wollte, so wollte auch ich das Gespräch nicht auf eine eingehende Besprechung Ihres Artikels lenken. Sie werden es daher wohl begreifen, dß es¹⁾ ich

¹⁾ Ta „es“ je tu pomotoma odveč.

[es für] Ihrem || kritischen Geiste wenigstens diese Genugthuung verschaffen wollte, daß ich Ihre weiße Krähe auf dem Gebiete der heimischen Literatur dem *Dictator in slavicus* zusandte.

Wie ich vernehme, werden Sie aus dem Hause *Vilhar* scheiden. Sie haben viele u. bittere Erfahrungen hinter sich. Ermannen Sie sich u. suchen Sie ein Fundament zu gewinnen. Mit dem Informatordienste auf dem Lande [ist ni] schaut nichts heraus. Der junge Mann muß [dasselbst] verwildern. Suchen Sie sich, u. sollte es Ihnen noch so schlecht gehen, in Laibach durchzubringen. Vielleicht wird sich doch bei der jetzigen geänderten Situation eine passende Stellung für Sie finden lassen. Sie könnten bei den vortrefflichen u. leider unbenützt liegenden Schätzen der Bibliothek manches Gediegene, was auf [mehr] als [auf] einen ephemeren Werth Anspruch hätte, zu Tage fördern. Geistige Produktion thut den Slovenen Noth, alles Geschrei um *Narodnost* u. aller Hohn auf die *nemška omika* wird uns keinen Schritt weiter bringen. Ich [glau] bin [i] auch fest überzeugt daß *Dr Bleiweiß* mit der Riesenpetition (!) gründlich *fiasco* machen wird. Die Krainer sind praktische Leute, u. man muß die Sachen nehmen wie sie sind. Indeß wir auf die *Nemškutarija* losdonnern, kennen wir selbst die Schätze unserer Literatur nicht. Es war mir ein großes Vergnügen dieser Tage eine wichtige Entdeckung bezüglich eines in Krain gar nicht gekannten Kirchenredners zu machen, von dem jedoch bisher die „*Novice*“ noch mit keiner Sylbe erwähnt hatten. Im Jahre 1854 erschienen *Shodni ogovori* des [pat] Franziskanerpaters *Mansuet Šmajdek* [: circa 30 Predigten [E] enthaltend:] bei *Giontini* in Laibach. Dieses Büchelchen studire ich nun Tag u. Nacht. Es enthält so viel des Vortrefflichen [eine so genaue Ke] daß ich wirklich nun über die Apathie unserer Pfaffen staunen muß, daß sie den in *Görz* lebenden FranziskanerPater als *Christostomus* der Slovenen nicht schon längst ausposaunt haben. Die slovenische Literatur hat im Gebiet der Kanzelberedsamkeit nichts ähnliches aufzuweisen. Der Pater versteht es das Volk bei der wahren Seite zu packen, u. verräth eine so tiefe psychologische Kenntniß des menschlichen Herzens, daß sie [sel] dem größten Philosophen Ehre machen würde. In seinen Schilderungen ist er zuweilen großartig, die Sprache durchgehends korrekt u. wohlklingend, das Satzgefüge u. der Periodenbau meisterhaft. Wie schal

u. erbärmlich sind dagegen die [P] von den *Danicaren* [: *D^r Čebašek, Jeran et c.*:] herausgegebenen *Ogovori*. Ich bin überzeugt daß Sie mein Urtheil über *Šmajdek* bestätigen, u. die Klassizität seiner Predigten anerkennen werden.

Germonig speit Gift u. Galle über den blauen Neid der Kritiker, die sich erkühnen, bei dem [wie er behauptet:] glänzenden Erfolge seines Stückes, dieses großartige Meisterwerk zu begehren. Obwol ich mit ihm über seine Komödie scherze, so geräth er in eine solche Berserkerwuth, ¹⁾ daß man wirklich || seine gränzenlose Eitelkeit u. Selbstüberschätzung nur bedauern muß. Es gehört kaltes Blut dazu um seine Invektiven gegen jeden, der nicht das unbedingtste Lob seinen Veldeser Weibern spendet, anzuhören. Er ist unheilbar, u. ich kann Ihnen, wenn Sie nach Laibach kommen, nur den Rath ertheilen den Narren gehen zu lassen, u. mit ihm nicht die Zeit zu vertendeln. Ich verwies ihn auf Sie als Schiedsrichter über seinen in der Comödie gebrauchten, u. in der Laibacher Zeitung beanstandeten Passus: „Er [hat] einen Magen wie ein *Čič*“. *Leustik* hatte Gelegenheit über *Čičenmägen* [die] gründlichsten Studien zu machen. Einstweilen gebe ich Ihnen als ein Räthsel, woran sie ihren Scharfsinn üben mögen, folgende Strophe aus dem Liede des [Mu] Müllners *Matia* welche [gesprochen] [gesungen] also lautete:

Im Sommer ist der Weiz noch jung,
Weiz noch jung,
Weiz noch jung,
Und der bescheidne trockne Zung
trockne Zung
trockne Zung.

Sind Sie o. irgend jemand in *Senositsch* u. auf dem öden Karste im Stande in dieses Wortgeklingel einen Sinn zu bringen, so erkläre ich den Auflöser dieses Wortlabirinthes für das größte kritische Genie. Ich mache Sie nur aufmerksam daß [über] die letzte Zeile ²⁾, so unsinnig sie klingt, mir *Germonig* Licht verbreitet, u. ich wirklich vor Lachen hätte bersten mögen.

Wenn Sie nach Laibach kommen vergessen Sie nicht, die Versteinerung die ich bei ihnen während meiner Ferienreise zurückgelassen habe,

¹⁾ Berserker, (= stn.: ber + serker; t. j., kakor učé, brez srajce). V nordskih pravljicah je bil Berserker silen vojščak, ki je šel v boj kar brez oklepa ter se boril kakor „zbesnel tur“ s sovragom. Nekak germanski Orlando furioso potemtakem. (Opomnil priobčevalj.)

²⁾ Rokopis: prvotno in der I. Zeile.

mitzubringen. An Herrn *Vilhar* u. Gemalin nebst dem alten Herrn *Dejak* meine herzlichsten Grüße. Ich ersuche [Sie] den Herrn *Dejak* wenn er Ihnen noch einmal die interessanten Daten über jene Windhose auf dem [K.] Karste mittheilen würde, u. Sie dieselben [verze] genau aufzeichnen würden. Auch könnte Ihnen Herr *Dejak* manche interessanten Notizen über die *Bora* geben, welche [Sie] gefälligst zu Papier bringen wollen. Die *Germonigschen* Weiber von Veldes werden auch in Triest zur Aufführung kommen. Ueber *Urh's* u. des Bischofs *Vidmar* Predigten könnte ich Ihnen vieles mittheilen. Mein bester Freund der *D'* u. *Notar Franz Schurga* [in Wien] ist schnellen Todes gestorben. Der edle Mann hat in seinem Testamente den Solizitator mit 7000 fl. u. jeden seiner Schreiber mit 3000 fl. bedacht. Mit herzlichem Gruß

Ihr Freund
Laibach 11/3 861. Deschmann.

[Sr. Wohlgeboren | Herrn Franz Leustik | Informator bei Herr *Miroslav Vilhar* | in | *Senosetsch.* | — Poštni pečati: Laibach 13/3; Senožeč 14/3.

Dežmanov list izpričuje torej Levstika še na Krasu pri Vilharju. To se ujema z dnevom 18. marca v Levstikovem računu. Volčičev list pa, ki je kratek, zelo oseben odgovor Levstiku na Germovnikovo „dramatiko“ (češ, da se Dežmanovi besedi ne čudi, itd.), nima nič, kar bi pričalo o Levstikovem takratnem bivanju, ker nima niti naslova. Zdi se, da ga je Volčič pisal še v Senožeče, po dotedanji svoji navadi, meneč da je Levstik še tam, ker mu Levstik v tem-le svojem odgovoru s povdarkom omenja, da ni več pri Vilharju ter mu pošilja novi naslov svoj, — dné 19. aprila 1861:

Dragi gospod prijatelj!

Vaše zadnje pismo me je jako razveselilo. Čudno se mi je uže zdelo, da toliko časa nisem bral nič iz Vašega peresa na-me pisanega; toliko več(e)a je bila zdaj moja radost. Za Kurelca se mi čudno zdi, kar pišete o njem. Morda ste ga pregostoljubno pri mizi počastili. Poslal sem Vam, ker sem tajnik slovenskega društva v Terstu, pa ne več pri Vilharju učitelj, poziv, da stopite v naše društvo. Tudi bi v to lahko nagovorili gg. Peternela, Blažiča, Blanterja in druge svoje prijatle. Društvo ima zdaj uže čez 250 udov, toliko jih je pristopilo zadnje dní; pa tudi sicer

vesélo napreduje. Vilhar se je v Ljubljani dobro obnesel. Jaz nisem njemu tudi nič upal, ker ga poznam. V Ost und Westu so ga hudo pretepli. Za nekaj dni je bil prišel iz Ljubljane domu v Senožeče. Tako ga je bilo sram, da si ni upal med ljúdi. Zdaj se neki s tem izgo||varja, da je bil bolan, pa da ni vedil, kaj je govoril. Ali so to možke besede? Z Bogom za zdaj! Zdravi bodíte!

Vaš

V Terstu 19. aprila 1861

prijatelj

Naslov:

Levstik

v Terstu
v slavjanski narodni
čitavnici

[N. pr. | Visokočestiti Gospod | Jakob Volčič kaplan | v | Zaréču | Post Pisino | 3frien || — Poštni pečati: Triest 20/4; Pisino 21/4.*)

Levstik je tu že v novem delokrogu; za sabo ima že Vilharja in otroke; čvrst razvija tu svojo moč, poln novega upa, — že med možmi. In čuti se, da — ravno šele prve dneve, vesel novega ozračja. O dnevnu odhoda od Vilharja pa ni ne tu, ne v Dežmanovem pismu, ne v vsej privatni korespondenci Levstikovi žal prav nobenega prispevka; nič potemtakem ne o tem, ali je bil tiste dni po 18. marcu tja do Velike noči, ki je bila tistega leta dné 31. marca, ter tiste dni do 12. aprila, ki je dan zadnjega Volčičevega pisma, — še na Krasu Levstik ali kje drugod. Ker Volčičevo pismo z dné 12. aprila ne omenja še nič Levstikovega povabila k pristopu v novo tržaško čitalnico, kaže da ga Volčič še ni prejel ter najbrže Levstik še ne odposlal do tistega dnó. A nili pa bil tistega dné Levstik

*) Pripombe k Dežmanovemu in Levstikovemu pismu: O patru Mansuetu Šmajdeku — Zg. Danica 1868, 17./IV., str. 127., nekrolog: † na véliki petek 10. IV. 1868 na Koštanjevici v Gorici; * v Soteski 1./III. 1840. In tudi še Zg. Danica, ib., pg. 134. — Germovnikove „Weiber von Veldes“ so igrali v ljublj. gledišču prvič: v soboto 31. marca 1860, za konec sezone 1859/60. (Prim. oceno: Novice 1860, str. 111.). Ponavljati so jo nameravali potem prenarajeno tudi v naslednji sezoni 1860/61, kar pa ni uspelo! (Prim: Novice 1860, v sredo 27. nov., str. 387). — Opomba Levstikova o Vilharju misli njegov znani, klaverni nastop v 2. seji dežel. zbora kranjskega v ponedeljek 8. aprila 1861. Toman je v znamenitem govoru (gl. Novice 1861, str. 125) zahteval slovenščino za razpravni jezik deželnega zbora; a poleg drugih je glasoval tudi Vilhar za nemščino kot poslovni jezik. (Gl. „Laibacher-Ztg.“ 1861, 9./IV., No. 80, pg. 317: Abgeordneter Wilcher sagt, es sei die deutsche Sprache als Geschäftssprache beizubehalten.)

vendarle morda že v Trstu? Zdi se, dá! Dobrodošli pa novi dokumenti tu, ter na dan ž njimi, če — jih ima kdo ali vé kdo v naši dobi zánje!

3.

Ne moremo torej dodanes določiti, ali je bil Levstik še na Krasu, ko so kmečke občine izvolile dné 21. marca 1861 na Notranjskem za želznega poslanca njegovega gospodarja Miroslava Vilharja! Ali pa je morda res sklenil svoje račune že 18. marca, tri dni pred volitvami, ter se jim umaknil iz Senožč? In ni-li morda res šel odtod prej ko v Trst kam na odmor, — morda v Ljubljano, morda v Selca na Gorenjsko k Novaku? Ne vemo. Zabrísana nam je ta meja na prehodu od njegovega zasebnega učiteljevanja tja med javni svet v njegovem življenju!

Le to vemo, da Levstika dné 5. aprila 1861 še ni bilo v Trstu; in da se zdi, kakor bi pa dné 13. aprila 1861 bil Levstik že na svojem novem mestu „tajnik slovenskega društva“ — „v slavjanski narodni čitalnici“ tržaški. Vir za ta podatek so nam „Novice“: Privatno pismo o čitalnici „Iz Tersta 5. dan apr.[ila 1861]“ jim poroča, da „gosp. Levstik, ki pride te dni v Terst, stopi v vrsto odbornikov“, kakor je bil sklep seje 24. marca, ki je volila in ustanovila odbor; a dopis „Iz Tersta 13. aprila“ jim pa že imenoma našteva nekatere odbornike, ki sta med njimi brez vsake pobilžje pripombe tudi: „gosp. Zega in Levstik, tajnika“. ¹⁾ Od 5. do 13. aprila 1861 je torej iskati dan Levstikovega prihoda v Trst! ²⁾ Ker pa ima dopis iz Trsta že dan 13. aprila, smemo soditi, da je bil Levstik vsaj že dan preje, že dné 12. aprila v Trstu; tistega 12. aprila torej, ki je datum gorenjega poslednjega pisma Volčičevega Levstiku iz Zaráča.

Toda, zakaj je šel Levstik pravzaprav takrat ravno v Trst? Kaj ga je izvabilo k čitalnici za tajnika? Morda literata veselje do suhih pisarniških opravil tajniške službe same? Morda njeni izredno dobri dohodki?

¹⁾ Novice 1861, str. 122 in 138.

²⁾ Kakor je to naglasil v svojem članku „Jan Lego v Trstu“ (Edinost 1912, 16./6., št. 167) že I. Vrhovnik: „O Levstikovem prihodu v Trst govori Noviški dopis iz Trsta dne 5. aprila napovedujoč: „gosp. Levstik, ki pride te dni v Trst, stopi v vrsto odbornikov“ (Čitalnice). V dopisu iz Trsta z dne 13. aprila pa objavljajo „Novice“ imena Čitalničnih odbornikov, med njimi tajnika Levstika. Ta je dospel v Trst torej med 5. in 13. dnem aprila 1861.“

Levstik je v Trstu — stradal ter se zakopal za najpotrebnejši vsakdanji kruh v dolgove. Izvoljen za tajnika „v glavni skupščini 24. t. m.“, t. j. že meseca marca 1861, ko ž njim vred za predsednika veletrgovec E. Sorč, za podpredsednika pa Radaković, ¹⁾ je Levstik v Trst prišedši pač dobil mesto, delo in imé, a — ne pa trdne plače tajnikove.

Takoj po prihodu na svoje novo mesto je že m. aprila samega moral Levstik Vilharju pisati po denar, in sicer dvakrat zaporedoma, kakor priča naslednji lakonični odgovor Vilharjev z dné že 26. aprila 1861 na celi poli papirja:

Geehrter Herr!

Bevor ich Ihre zwey Briefe beantworte, ersuche ich um Rücksendung meiner Gedächte.

Habe die Ehre zu verharren

ergebener

Steinberg 26./4 861.

3 Wilcher

Naslov, na pol odtrgan: [Fr]anz Levstik [Sekretär des [la]bišchen Vereines | ... Triest. — Poštni pečat: TRIEST 28/4

Dva meseca za tem mu dné 1. julija 1. 1861, poltretji mesec po prihodu njegovem v Trst, odgovarja pa takratni prijatelj „amanuensis“ licejke Ludwig Germonigg iz Ljubljane: „Lieber Freund! Hier schicke ich Dir die gewünschten 6 fl C. M. Du schreibst, daß Deine Einkünfte in Triest so schlecht seien. Da muß man Dich offenbar getäuscht haben, denn so wärest Du nicht hinüber übersiedelt. Und ich glaube nicht, daß es eine Selbsttäuschung war. — — Daß Miroslav Dir noch soviel schuldet, hat mich verwundert, ob schon ich seinen Charakter (?) kannte, u. Dir offen auch meine Meinung über ihn sagte, in welche Du erst jetzt einstimmt.“ ²⁾

In v Cegnarjevem dopisu z dné 11. julija o življenju tržaške čitalnice beremo v Novicah 17. julija 1861 (na str. 238), da Jan Lego v njej „učí vsak teden dve uri češki jezik, gosp. Levstik pa tri ure slovenščino. Oba imata obilo marljivih učencov. Lepo je viditi, kako sedé med nežnimi nadepolnimi mladenči že priletni možje raznega stanu in poklica s česko ali slovensko slovnico pred sabo.“ Toda lepo pa ni slišati, če dostavlja k temu dejstvu očitavec Jan Lego v Levstikovi biografiji zakrit, a veleznačilen komentar, da je bil Levstik v Trstu tajnik Čitalnice,

¹⁾ Novice 1861, 10. aprila, str. 122.

²⁾ Časopis za zgod. in narodopisje IV., str. 132.

„živě se při tom vyučováním slovinštině v Čitalnici“.)¹⁾

Obračun s svojo tržaško dobo pa nam je zapustil končno kot najbolj avtentična priča Levstik sam v znanem svojem listu, ki ga je pisal l. 1870, dné 29. februarja Stritarju: „V Trstu sem bil dve leti brez službe... Od Trsta — se mi nikoli ni bilo mogoče iz dolgov izkupati. Vilhar mi je bil dolžan 400 gld., ko sem šel od njega. Hotel mi je za vse dati samo 50 gld., po dolzem prepiru mi je dal 100 gld., po 1 letu mi v Trst poslal z jezo 100 gld., in ko sem prišel k ‚Napreji‘ prejmem 180 gld., kajti utrgal mi jih je 20 gld. Teh 180 gld. sem poslal v Trst za dolg, kterega sem bil na mentco naredil, predno sem odpotoval.“²⁾

Rožice torej niso da bi rekel Levstiku cvele v Trstu pri Čitalnici. In najbrže, da si jih sam Levstik od njenega tajništva samega tudi nikoli obetal ni, dasi ni pričakoval tega, kar je potem v tej službi doživel. Ni dohodki torej, ni zanimivi tajniški posli niso mogli Levstika vabiti v Trst: nič ne — takega potemtakem, kar bi pri vsakem navadnem človeku bilo odločalo v prvi vrsti. Kar je Levstika takrat premamilo in prevarilo, nam je vsekakor iskati — drugje!

Izvalil je Levstika v Trst ter ga potem prevaril § 23 ustanovnih pravil tržaške narodne „Čitalnice“.

Ustanovljena je bila tržaška Čitalnica 29. januarja 1861.³⁾ In že teden dni kesneje so dné 6. februarja prinesle o tem dogodku „Novice“ med dopisi vest „Iz Tersta“, datirano z dnem „2. svečana“, a zraven pa še na zadnji strani istega svojega lista v „Novičarju“ (str. 50) skrito notico „Iz Tersta“:

¹⁾ Slovan 1916, str. 226.

²⁾ Slovan 1916, str. 149.

³⁾ Prim. dopis v „Novicah“ 30. januarja 1861 (na str. 40): Iz Tersta 27. jan. ☉ — Tukajšnji Slovani si bomo spet osnovali slovansko čitavnico (bravnico). Pismo, ki ga je začasni odbor 24. t. m. razposlal po mestu in po svetu, se glásí tako-le: „Prečastiti gospod! V torek 29. t. m. ob sedmih popoldne se očitno zberemo tukajšnji Slovani v Hotel grande, piazza grande. To nam je dovolila visoka deželna vlada, da osnujemo tudi mi po izgledu drugih narodov narodno svoje društvo pod imenom „Slovanska čitavnica“. Poterjeno Vaše rodoljubje nam je najgotovše porošstvo, da se hočete tudi Vi nam pridružiti. Vabimo Vas toraj iskreno, da pridete v imenovani zbor in blagi naš namen podpirate z veljavnim svojim svetom“.

Z Bleiweisovo opazko pod črto:

S serčnim veseljem smo prejeli ta razglas ter za danes le rečemo: Slava!

Vred.

„Pozor“ iz nekega prijateljskega dopisa priobčuje novico, da v Terstu nameravajo utemeljiti slovensk političen časnik, za kateri cilj in konec, kakor tudi za utemeljenje „narodne slovanske čitaonice“ je že nabrano 20.000 gold.; slovenski in dalmatinski tergovci so k temu največ pripomogli. —

Takó „Novice“: dné 6. februarja 1861.

Levstik je do teh dni prebil pri Vilharju že dve šolski leti 1858/59, 1859/60, in malodane še tretjega že pol.

Dobra dva meseca je za tem molk o vsej tržaški zadevi v „Novicah“! Šele 10. aprila 1861 so se veselo oddahnile (v listu 15, na str. 122) med dopisi v tem-le (že omenjenem) razglasu:

Iz Tersta 5. dan apr. se nam v privatnem pismu iz popolnoma zvestega vira naznanja, da se v teržaški čitavnici celó nič ne vé o novem političnem časniku;* nameraval se je le izdavatí nepolitišk časopis; al tudi o tem se še nič gotovega ne vé; le to je gotovo, da je ta reč še daleč. Za prednika čitavnice je bil v glavni skupščini 24. t. m. izvoljen gosp. E. Sorč, premožen tergovec; gosp. Levstik, ki pride te dni v Terst, stopí v versto odbornikov. Vodstvo čitavnice je tedaj ustanovljeno; čitavnica šteje dozdaj 230 udov, pa dobila jih bode gotovo še mnogo; le géslo naj ji vedno bode: „Sloga jači, nesloga tlači“.

A pod črto stoji tej notici, ki je brez vsakega podpisá, h gorenji zvezdici še opazka uredništva:

*) Ta novica, žalibog! nam poderla je zopet nenadoma vse veselo upanje, da prejmemo, kar nam je tako sila potrebno!

Vred.

Štirinajst dni po tem razglasu „privatnega pisma“ pa je sledil v „Novicah“ dné 24. aprila i. l. (na str. 138) iz Trsta odgovor, datiran 13. aprila, — očitvidno iz obližja odbora Čitalnice same, ter morda celó izpod peresa ali vsaj iz sodelovanja že tajnika Levstika samega! In ta odgovor pravi:

Iz Tersta 13. aprila. V 15. listu „Novic“ beremo nekoliko o zadevah teržaške „narodne slovanske čitavnice“, kar je posneto iz privatnega pisma, ktero se imenuje popolnoma zvesti vir. V odgovor bodi to, da dopis ni bil nikaikor popolnoma zvest. Res je, da čitavnica ne misli izdajati političnega časopisa, pa tudi nikoli ni imela tega namena, kar pričá §. 23 družbinih pravil, kateri govori: „Ako društvo dobí obilo materialne in dušne podpore, bo izdajalo periodičen literaren list in po moči podpiralo slovansko književnost.“ — Društvo se je še le začelo, in vsak začetek je težak, pravi star pregovor; pa vendar je toliko veselega napredovanja v čitavnici in v njenih zadevah, da izhajanju nepolitičnega lista manjka skoraj samo še materialne terdne podslombe; vse drugo bi ne bilo tako daleč, kakor bi mislil kdo, ki je bral dopis v „Novicah“. Tudi ni med udi našega društva nikakoršne razpertije, in toraj je bil nepotreben opomin: „sloga jači, nesloga tlači“. Istina to mi i

od davna znamo! Odbor, ki šteje 12 ugov, je ustanovljen; v odboru je tergovec gosp. Sorč, predsednik, gosp. Radaković, njegov namestnik, gosp. Žega in gosp. Levstik, tajnika, gosp. Batanović, blagajnik. Udje smo Slovenci, Serbi, Čehi in Poljci, in vsi imamo enako prizadevanje, vsi se trudimo v djanji in besedi, kako bi postavili društvo na krepko stalo. V čitavnici med Serbi, Slovenci, Poljci in Čehi ni bilo in tudi zdaj ni nikakoršne nesloge. Toliko smo morali odgovoriti, da bi svet ne mislil, da slovanska čitavnica, komaj začeta, že sama sebi meč nesloge v serce stavi.

Več ugov slovanske čitavnice.

Ves srečen, da je zatrdno rešen kakega morebitnega konkurenta „Novicam“ tam doli na jugu, pa se je Bleiweis izvil iz zadrege v značilni ter bogatobesedni opombi — spet pod črto:

S pismom, iz kterega smo v 15. list „Novic“ povzeli nekoliko verstic, smo prejeli podpise naše peticije; poglaviti obsežek tega pisma je zadeval tedaj le to stvar. Le memogredé je bilo omenjeno o političnem in nepolitičnem časniku, o številu družbenikov slovanske čitavnice itd. Ker se nam je novica zastran političnega, v „Novicah“ že enekrat z neko gotovostjo omenjenega časnika važna zdela, smo djali one verstice v 15. list, in le zatega voljo. Da je nesloga v čitavnici sedanji, ne stoji ne besedice v tem listu. Da pa naj vedno kraljuje sloga, kdo more to željo celó neupravičeno imenovati, kdor se še spomni nekdanjega teržaškega slovanskega društva v Terstu? Vred.

Nameravani list tržaške Čitalnice pa je bil s to polemiko v „Novicah“ pokopan. Izšla ga ni nikoli ni ena številka.

Nam pa je v Levstikovi biografiji razkrit ž njim osebni motiv Levstikove preselitve od Vilharja za „tajnika“ k čitalnici v Trst. Ne tajništvo sámo ter dohodki te službe, ampak — list, torej literarna misel in literarno delo sta Levstika vabila in res izvabila! Up torej, da si ustanovi in dobi v novi čitalnici svoj list, in sicer nikakor ne političen, ampak literaren list, ki bi v njem imel Levstik vsaj kolikor toliko svoje glasilo za svoje literarne namene v rokah! Tisti up potemtakem, ki ga je budil § 23 društvenih pravil: „Ako društvo dobi obilo materialne in dušne podpore, bo izdajalo periodičen literaren list in po moči podpiralo slovansko književnost.“¹⁾

Denarno vprašanje pa je list onemogočilo, in — Levstik je prevaran živel „brez službe“ v Trstu do konca meseca novembra l. 1862, „pol-

¹⁾ Po vzgledu torej nekdanjega predhodnika sedanje tržaške Čitalnice, pokojnega „Slavjanskega društva“ v Trstu, ki je pričelo l. 1849 izdajati slovensko-hrvaški mesečnik „Slavjanski Rodoljub“ (le 5 listov) ter ga nadaljevalo l. 1850 z naslovom „Jadranski Slavjan“, pa ga že po 6 številkah ustavilo za vedno!

drugo leto“, od stradanja, dolgov in „poučevanja slovenščine“.¹⁾

Da je pa Levstik že šel v Trst ter torej tržaško službo že sploh vsprejel s tem literarnim upom, priča nam — Cegnar!

V pismu z dné 9/12. 1860 omenja Cegnar Levstiku prvič: „Tukaj smo se jeli Slovani jako gibati, skušamo napraviti slovansko čitavnico.“ A še istega meseca povzame spet Cegnar v svojem naslednjem, sicer nedatiranem, toda pred 20. decembrom l. 1860 pisanem listu, takoj za tistim odstavkom o Vilharju ter odhodu Levstikovem od Vilharja isto zadevo:

„Sedaj se poganjamo v Terstu za napravo slovanske čitavnice. Imamo že mnogo Slovanov na svoji strani, kaže dobro. Tudi več bogatinov je stopilo v naše kolo; taki so: Kalister, Zorman, Kovačević itd. Jutro imamo zbor. [Ako] Jaz sem napravil v slovenskem jeziku poziv, kterega so predstavili Serbi in Čehi. Sam Bog vé, v kolikih prepisih hodi že od hiše do hiše na vrata terkat. Ako nam dobro steče, poskerbimo marsikaj koristnega, v prav vgodnih okoljščinah izdamo tudi časopis. Ali vse to je še zelo negotovo.

Rad mi verjameš, da me Zate serce boli. Kako dobro bi bilo, da bi Ti učil slovenščino na ljubljanskem gimnaziji! Ali naši čislani pervaki — naj jih strela ubije! — Miklosich itd. ki bi se lahko potegnili Zate — — — Da, „če je polž jelen z rogmi!“ — Zares ne vem, kaj bi Ti svetoval, da bi bilo prav in dobro. Treba je, da prideš kmalo na stanovitno službo; upam vedno še, da ujameš še srečo, ki se Te je do zdaj tako ogibala. — 2. januarja se začne v Terstu zopet „Telegraphen-Lehrkurs“ in terpi 10-12 tednov; prošnje do 20. t. m. se pošiljajo na „Staats-Telegraphen Direction Wien“; dobro bi bilo, ako bi mogel Ti stopiti vanj; ali mislim, da ne utegneš. Misli[m] sem tudi že, ako ne dobiš med tem službe po vseči, in ako se v Terstu napravi čitavnica z dostojno dnarno zalogo, da Te pokličemo za tajnika in vrednika časopisovega. Ali na to se ni zanašati.“

Ali nimamo tu dejstva celega in vsega pred sabo? Škoda, da prejenja s tem pismom dopisovanje Cegnarjevo o tej dobi v zapuščini Levstikovi, da ni več nadaljnjih dopisov iz te prehodne

¹⁾ „da ich schon Ende November 1862 von Triest und somit auch von der dortigen Čitalnica einen bis auf diesen Moment dauernden Abschied genommen...“ (Levstikovo pismo Antonu Fabiani-ju v Gorico: 21./4. 877).

dobe, dozdevno, ker nam jih žal ni ohranil Levstik; toda: aprila m. naslednjega leta 1861 je Levstik res nastopil — službo tajnika pri tržaški čitalnici, in reči smemo zdaj, da jo je nastopil in prevzel kot literat ne kot politik, — iz čistih svojih osebnih literarnih upov in ciljev o dobi, ko smo imeli „samo dva časnika Novice in Glas-

nika“, ki pa je bil Levstik nezadovoljen ž njima obema. Da pomore našemu slovstvu in samemu sebi za korak dalje preko Glasnika in Novic, to je gnalo Levstika v Trst! Žal, da se mu je izjalovil takrat njegov up, pa da so ostali vsled tega cilji takrat — neizraženi ter neuresničeni!

(Dalje prih.)

Vinjeta.

Spisal Jakob Gržina.

Vgručah so postajali tisti čas ljudje po cestah. Šepetali so pritajeno, mnogo več so govorile njih geste in kretnje. Tudi jaz sem hodila med njimi. Rada bi bila zvedela, kaj se zgodi s teboj. Težko mi je bilo, odkar so te odpeljali; tako sem se navadila na tvoj obraz, kadar si prišel po dokončanem delu k meni, mi govoril gorko in odkrito, si mi razlagal svoje misli in naklepe. Saj nisem bogve kaj razumela, ampak dopadlo se mi je, ko sem prej tako samotarsko živela, da govori zdaj z menoj človek, ki ga hvalijo drugi. Kako samoljubno sem poslušala te hvale! — Nikdar me nisi povpraševal, če te ljubim, predobro si poznal moje srce. Darovala sem ti vse, kar more ženska možkem darovati, morda prvi čas iz nagona, ki se je tedaj takoj silno užgal v meni, pozneje iz radosti, da hodiš k meni, ter me neguješ, kakor svojega otroka, ki sem si ga tako želela s teboj. Ljubila sem vsako tvojo mišico, tvojo polt, zvok tvojih besedi, vse kar je bilo možkega na tebi. Zdi se mi, da si me vso tako, kakoršna sem bila, čutil v sebi in slutil v moji ljubezni do tebe hvaležnost vsega mojega bitja za vse ono, kar zamore mož ženski darovati. Tako vroča je bila ta hvaležnost, da si me nekoč primerjal z rdečo rožo na najinem oknu.

Skoro verjeti nisem mogla, da so te odpeljali. Tisto noč nisem zatisnila oči; upala sem, da te drugi dan izpuste, kakor so tudi druge izpuščali. Razmišljala nisem — le bolelo me je, da sem sama ostala. Premala in preskromna sem bila, da bi slutila vso grozo časa. Hodila sem po ulicah, tavalala med hišami, ne da bi spraševala ljudi o dogodkih, ampak tebe sem iskala.

Na ulici je človek vedno poln upanja. Čula sem, da govore o tebi. Po obrazih sem spoznala tvoje prijatelje. Obstala sem tik njih in čula, da te morda vsak čas pripeljejo mimo. Mnogo so govorili, le malo sem razumela; slutila sem, če te peljejo tja v tisto ogromno poslopje, da te morda ne vidim nikdar več, kajti da je čas tak. Pričela sem misliti, zakaj je tak čas.

Takrat si prišel mimo. Tih, oči uprte v tla, roke na hrbtu si stopal ves zamišljen. Prerila sem se skoro do tebe, da ti zakričim, kako mi je težko, da razberem v tvojih očeh, če misliš še name. Samo eno iskrico pogleda bi bila rada ujela. Nič nisi mislil name in nisem ti zamerila, saj sem že vedela, da te zapro v tisto ogromno poslopje.

Zmeglilo se mi je pred očmi in nič več ne vem, kaj se je zgodilo z menoj. Med tujimi obrazi sem se prebudila in vsa pobita sem šla domov.

Kakor prej sem pregrinjala vsak večer postelj, kakor za dva . . . Do polnoči sem se skušala tolažiti, češ, zakasnil se je, potem pa sem utrujena legla sama. Časi sem s solzami preprijala blazine.

Utrujena sem vstajala v jutro, le težko sem hodila na svoje delo. V uradu sem poslušala novice. Nisem vsega razumela. Le semintja se mi je zazdelo, da je bila tvoja pot trnjeva in da si veliko zahteval od življenja. Govorili so, da mora biti težko tvoje trpljenje. Takrat sem postajala ponosna sama nase; vesela sem bila, da si izbral mene za svojo družico, in kakor sem prej pojila tvoje telo s svojimi sladkostmi, tako sem

zdaj trpela s teboj vred. Nihče ni videl ne tega ne onega. Po cestah sem stopala urno. Tupatam sem postala, misleč, da te vendarle zagledam nekje. Saj nisem mogla verjeti, da te ne izpuste nikdar več. Preveč sem se navadila na življenje s teboj, da bi živela in sanjala sama o tebi.

Tisti čas sem tudi grobove rada obiskovala. Če pride človek iz ulice med nje, občuti nek tuj mir, ki je razprostrt nad njimi in najbolj tajno ga šepčejo ciprese. Zdelo se mi je, da je le v tem nekaj večnega, česar ne spremeni nikako življenje, saj se vsako konča s smrtjo.

Ko pa sem se vračala, sem vedno jasneje čutila, da brez tebe ne morem živeti, brez tvoje krvi in mesa. Bala sem se sprva teh misli. Slutila sem v njih nevero do tebe.

Tudi svoje tete sem se bala, ki mi je govorila vedno isto, ter me silila vzeti bogatega trgovca v naši ulici. Bežala sem pred njim in teto.

Solnce jesensko je svetilo, nič več ni grelo. Nekega popoldneva sem stopila pred tisto ogromno, molčeče poslopje... Čmerikav, mračen vratar me je zadržal. Povedala sem tvoje ime.

Odgovoril je na kratko in suho, da ne ve, kam so te odpeljali. Da pa je že dolgo od tega. Tako se me je iznebil.

Dolgo sem stala pred njim, da bi razbrala v svoji duši odgovor za to silno njegovo mlačnost in brezbriznost. „Zakaj me tako sovraži?“ sem pomislila. Toda on je menda sovražil vse ljudi.

Prijatelja tvojega sem vprašala še tisto popoldne, če on kaj ve. In zopet sem se čudila času, da tako lahko vsak na družega pozabi.

Domov grede pa sem srečala onega kupca. — Še dobro vem vse. Po treh letih enkrat je bilo. V gostem mraku je sanjala soba. Nekdo potrka na vrata. Hitim, da odprem. Bled, kalnih oči, v ključnicah nekoliko upognjen si stal pred menoj. Vsa kri mi je bušknila v glavo in žile so se vzbočile. Težko je bilo srce. Malo si govoril,

in še to kar si, sem pozabila, ker nisem razumela. Da greš proč; da naj ostanem sama in ohranim nate spomin; da ne veruješ nikomur več; tako nekako si baje govoril. Svojih stvari si me naprosil; jaz pa sem pričakovala, da me popelješ v belo odgrnjeno postelj, kakor prejšnje čase. Samo nočno haljo sem imela na sebi in vsa taka bi odšla s teboj, kjer si nekdam poljubljaj moje belo telo.

Dala sem ti stvari molče, v grlu me je dušilo. Stisnila sva si roke in ko si odšel, sem se zgrudila. Plakala sem neutolažena.

Cvetja, ki je kipelo tri leta na belem telesu, nisi potrgal. Zakaj ne?

Teta je nadlegovala. Leto na to sem se poročila s trgovcem. Zdaj gledam svojemu edinčku v njegove jasne oči in se mi zdi, da so tvojim podobne. Tudi v njih je nevera. — Kaj si jo jim vdahnil ti, ali so se rodile v meni?

*

Prebudil me je ključ paznika. S hrupom so se odprla vrata in hitro sem planil kvišku, da vzamem zajutrk. V ozko sobico je skozi visoko zamreženo okno padal pramen jutranjega solnca; v vsej kaznilnici se je pričelo vsakdanje, enakomerno življenje. Dolgo se nisem zavedel, sem li sanjal vse, ali sem v vročičnih sanjah, ki so se ponavljale med štirimi temnimi stenami vsako noč, videl pred seboj te osebe in sem potem napol v spanju, napol bedé bledel o njih in skušal živeti tam zunaj. Te sanje so bile edino življenje dolgih mesecev, kjer sem zopet gledal človeška lica, se pogovarjal z njimi, zopet po svoje živel in ustvarjal življenje.

Vse dopoldne sem premišljal, kako je s temi sanjami, kako je bilo s temi osebami in njihovim življenjem. Kakor tisti pramen solnca, tako je vsako noč pal žarek življenja v mojo celico in bilo mi je tako toplo v duši, kakor otročetu, ki je ujelo pramen na svojem ogledalcu in meče smehljaje se zajčka po pustih, mrzlih stenah.

Sama.

Pod oknom čula sem, ko šel si davi,
tako bil tuj je tvoj korak in trd;
iz sanj me splašil je, in kot da smrt
stoji med nama, si mi bil v daljavi.

In divji strah mi stisnil je srce,
kot da sem sama v svetu s sinkom drobnim
in nimam kam ga skriti rokam zlobnim —
nad njim se sklanjam in ibtim drbté. —

Janko Glaser.

Življenje in smrt.

Spisal Jakob Gržina,

19. avgusta. **Pogled na gališke grobove.**

Razbeljeno ozračje se je unelo na zapadu. Živo rdeče je gorelo ter metalo dolge curke preko vsega neba, zapalilo griče, gozdove in travnato poljano. Šele pozno v noč je ugasnil požar, morje svetlobe se je prelilo v tmine, tako nalahno, kakor bi se prepletali žareči prsti s svojimi vedno jačjimi sencami. In vendar je splul tisti hip nemir preko zemlje, v dihu hladnih vetrov so vstrepetale breze in trave. Potem pa je zasnula poljana.

Enakomerno in počasi je drdral vlak. Skoro v bok vozov je segala trava širnih poljan in baš v grudi nam je dihala svoje sanje. Tmina nad nami je oživila od svetlih zvezd, kakor da utripajo neizživela srca vesoljstva. Tako daleč in tako tuja so nam bila tisti čas.

Soparno je bilo v vozu, razparjenem od dneva, kjer je sedaj spala množica napol oblečenih ljudi. Vonj prepotenih teles, težko dihanje in sopenje.

Z Rogačem sva sedela na klopici ob vratih in strmela v noč. Upognjen je bil njegov život, z dlanmi je podpiral glavo. V obraz mu nisem videl, samo čutil sem težki pogled s katerim je mogel samo on gledati zemljo. Dve leti se je že tako vozil; ni bil še od tedaj doma, da bi gazil svoje lastne trave, cenil klasje polj. Predaljna mu je postala misel, da se ohladi na večer pred hišo. Nič več ni govoril o tem. Čakal je, motril dogodke, morda celo upal, zato se je bal in trepetal. Kakor večerno nebo je bil in misli njegove daljne zvezde.

Tačas je oblila mesečina zemljo. Mimo grobov smo vozili še vedno počasi, enakomerno. Vsa prostrana poljana pred nama je hranila grobove. In križi, samotni križi, čeprav v tovaršiji, so prepletali zemljo s sencami, ki so se vile tja do brezovega gozdička, prelivajoče se v njegovo noč. Jasno so se razločile jamice v ilovnato zem-

ljo sekane, kjer jih je pred letom dni kopal vsak zase. V dolgih črtah je besen val nepreglednih vrst butal tedaj ob rob gozdička. Le jamice in grobovi so ostali za njim, kakor razpenjena voda za ladjo — vse drugo sta izbrisala pokoj in tišina.

„Kaj menite“, zašepeče Rogač, „obišče kdo letos te grobove na vernih duš dan?“

„Nihče, Rogač.“

Zopet sva obmolknila.

„Zdi se mi,“ mu pravim, „da izginejo ti grobovi čez leto dni, morda še prej.“

„Da, da! Teh grobov ne bo. Ne vem, pa kakor bi ne mogel verjeti, da tam počivajo mrtvi ljudje. Še nikdar nisem tako zelo to mislil. Kaj je tudi vam tako, kakor bi hodil nekdo tam ob gozdu, tu za mejico, med sencami križev, kjer je malo tmine. Zdajle so vstali, saj niso mrtvi. Hodijo okoli, hodijo. Rečem vam, tako živo jih vidim, da razločim skoro obleko, čepice... Pa kako bi umrli sredi teh trav, pod brezami v taki zemlji?“

Niti besedica ni pala več. Tesnoba in praznosta pod katero je duša že dve leti trpela, je splahnila in sorodnost je združila misel duše in dih poljan.

Nad brezami, travami so žarele od tajne misli užgane oči, krožile nad njimi, se potapljale v njih nedrija, kakor zvezde.

23. septembra. **Pogled na mrtvo mesto.**

Polegli smo med skalami na robu visoke planote, da odpočijemo. Dolga pot pred nami, vroč in težaven dan.

Trije novi ljudje so bili z menoj. Rogač je počival že med dvema ostrima skalama. Težak je spomin in vendar mimoidoč, kajti človek se tako silno zagriže sam vase, da pozabi na zaledje, ter se ozira nazaj le s sovraštvom. Okolica pa je kakor on in ni magneta, ki bi združil zakrnjene duše. Nihče ne rije po preteklosti, mislih

in namenih bližnjika, pa tudi ne zaupa drug drugemu, ker predobro ve, da je le ena sveta resnica, boj za življenje, ki ga bo moral sam boriti z usodo, in je v tistem hipu zanj brez pomena tovariševa moč, njegova poštenost ali odkritost. Radi prevelike nevere so otrovane vse duše.

Vse jutro je ležala gosta megla nad zemljo, prožeta s soparico, kakor da puhti iz kotla. Šele pozno dopoldne se je razkosana vlačila trudno krog vrhov, ter se strnila na zapadu. Modri boki nad nami so se prelili v svod ščemeče modrine, potemnele na horizontu, in vse temno sivo žareča v odsevu solnčne luči, ki je svetila in palila.

Posamezniki po cestah in plazeči se po skalovju, so pospešili korak iz bojazni pred dnevom.

Tišina in samota neznanih sil je plavala nad dolino pod nami, nad gorami onostran bele vode. In duša je slutila grozo teh sil, ki ustvarjajo, rušijo dan na dan, noč na noč.

Sredi kamnja, brinjevih grmičev, malih borovcev čepi vasica. Nizke hišice, druga nad drugo, vse grahastih, skoro vodoravnih streh kakor kokoške. Vsak vinograd, vsak vrtiček svet sam zase, obdan s kamnito ogrado. Ožgani vrtovi žare v živih barvah. Grozdja ni nihče potrgal, zori ter se nudi vsakomur, brajde pa v solncu gore.

Poznam tišino teh vasi. Kadar hodim med njimi, se mi zdi, da se me tako boje ti razpali domovi, kakor jaz njih, zato stopam tiho in hitro,

Na poljih živi še dozorelo klasje in diha umirajoča trava.

S tesnobo me polni smrt, ki se plazi vsepovsod tostran vode. Spominjam se na par večerov, ko sem stal ravno na tem mestu in so mrakovi meglili preostre konture. Dolgi prsti mraku so brodili med gozdovi, vse višje do mene, me navdajali z mirom kostanjev in borov, in kadar se je dvignil bel dim nad hišicami in polji, sem čutil, kako mirno sede v hišah ljudje pa možujejo med seboj, drugi se vračajo s polja domov. Pretuja je bila misel, da ne žive več ljudje tam doli.

Zazdel sem se otroku podoben, ki si pomanje oči v jutro in skoro ne more verjeti, da nima več mamice, ki je stala vso noč ob njegovi zibki, ga božala in srčkala.

Vedno višje se dvigujejo temno sive megle od zahoda, tupatam zastirajo pogled sence; le reka vsa zlatna žari še med livadami, trudno pronika v kamniti planjavi, da ji uteši žejo in ohladi čelo. Tiho, prazno leži ob njej mesto. Mrtvaško bled je njegov obraz in kalne so oči.

Skušam, da slutim drdranje voz, korake ljudi, njih smeh odmevajoč po ulicah, prepir na trgih, vrvenje na mostovih, ritem možgan in teles. Le mrtvaški dih mi veje naproti. Nič več ne hodiš k počitku, ne vstajaš, da se podobno dekletu skriješ zjutraj ljudem in kakor ono potopiš v srebrne valove, se z roso posut nasloniš na mehko poljano ter se prešeren v radosti smeješ solncu v obraz. Mrtev si, truplo ti pali ogenj in ga požiga. Obraz raztepenega starca je zemlja krog tebe.

Sredi kamnja ležim, kakor v izumrli puščavi in zdi se mi, da stoji poleg mene duh izkušnjavec.

Poznam te, Lucifer, bog ognjenih plamenov, bog luči in pogina. Kdor veruje vate, izgori. Milijoni ti leže ob nogah, vročično govore tvoje molitve. V njih očeh lesketa odsev tvojega grohota in groze, pred katero ves trepetam. Vseposod suješ ogenj in plamen.

Iz mrtvega mesta se dvigajo beli oblaki, rdečkasto morje dima, vmes sikajo živi plameni. Na desno in levo stran je visoka kamnita planota, zastrta s črnimi dimi, razsekanimi z žgočimi meči. V težkem vzduhu se nosi grgrajoče grozni, ostri posmeh. Gozdovi po dolinah se vžigajo v tvojem strašnem pogledu.

Tvoja krila, temne pečine Sabotina. Temno modri oblaki vise nad njimi in krvavo odsevajo v razpaljenem vzduhu. Duše in more. Razbite, razsekane Sabotinske pečine, jekleno se zajeda-joče v dolino bruhajo ogenj in dim se vali iz njih zasek. V smrtni zoni trepeta vsa dolina pred njimi, kreljuti cerkvice na gori. Mrtvo mesto pa zre vanje, široko odprtih, ledenih oči.

Tvoj plašč, Kalvarija, tam zadaj. Prej zelene gozdove na njenih pobočjih je lava požgala in vsa gola vedno iznova temno krvavo žare ob tvojem grohotu.

Brez moči neprestano trepeče telo v zamolkem tuljenju tvojih posmehov. Izkušaš dušo do blaznosti.

Sekan je jarek sredi kamnja, rezan v dolini. V tistem jarku mro ljudje v ognju in dimu. Leže, stoje, kleče tam in čelo, telo v potnih sragah trepeče v poslednjih sunkih življenja. Ne govore in ne molijo, ker njih duše so mrtve, predno bo izkrvavelo telo. Niti ene brinjeve vejice ne vidijo, ne modrino s poljubom solnčne luči nad seboj, da bi jim molitev vdahnila in bi čutili isto življenje kot ona ter slutili vedno silnejše spa-

janje, pronikanje v vse, kar je krog njih. Pogled blodi le v mrtvem kamenju.

In duša, čuteča prej vse stvarstvo v sebi od vekomaj v vekomaj umre pred smrtjo telesa, ker ne vidi niti v eni brinjevi vejici, modrini neba odseva večnih sil. Da niti upanja nima, ko pre-

stopi tisti prag, da bi jih mogla slutiti. Mar se izvije iz nedri večnega življenja tudi tako gola, ledena smrt?

Tja med tisti dve ostri skali bi šel Rogač, da izlečiš otrovano srce, če tudi ti ne trepečeš pred nogami duha izkušnjavca.

Med zvezdami.

Spisal Ivan Cankar.

Zadnjič, ko nisem mogel spati, sem ponoči vstal ter se napotil na vrt. Noč je bila topla in svetla, tako mirna, v svojo brezkončno tišino zamaknjena, da sem razločil vsak glas s senožeti in iz gozda, nenaden, rezek klic, ki je presekalo temo, da je vztrepetala, zamolkel šepet izpod senc, pritajen, bolesten stok, kakor da bi v trpljenju zaječalo ranjeno drevo — na moje plaho, razbolelo srce so trkali ti ponočni glasovi, ki človek ne vé, ali se vijejo iz zemlje, ali lijejo z neba, ali so glasovi živih bitij, ali blodnih vešč. Visoko črno drevje je risalo strahotne, rogovilaste podobe na svetlo nebo; kadar sem trenil z očmi, so se te podobe široko in nerodno zamajale, vzdignile se še višje. Nenadoma so se razmeknile, dvoje silnih peroti je udarilo ob veje, sova je kriknila ter se plahutaje spustila v gozd; takrat je gozd zavzdihnil, noč se je stresla, spreletel jo je mraz.

Na svetli jasi pod vrtno sem legel v travo; tam je bilo nebo prostrano in odprto nad menoj. Iznad gozda se je vzdignil tenki, srpasti ščip; bil je mlečnobel in čisto brez luči, toliko da ni utonil med zvezde, ki se niso umikale pred njim. Ker vse nebo je bilo od roba do roba tako nagosto posuto z zvezdami, da se je žareča srebrna svetloba brez nehanja in brez presledka prelivala sama vase in nikjer niti za ped ni bilo več prostora sinjini. Vse luči so bile prižgane v nebesih, tako da se je bleščalo samim angeljem, ki so vajeji sijaja; velik praznik je pač bil.

Zares, velik praznik je bil tam. Ko sem gledal v zvezde in ko je bila noč tako tiha, da je zemlja zadržavala sapo, sem razločno slišal potrkavanje zvonov. Spreletelo me je vsega in globoko presunilo, kakor spomin na daljno mladost,

na sveto Veliko noč, na nekaj neizmerno lepega, sladkega in vzvišenega, kar morda nikoli resnično ni bilo, temveč je živelo le v skritih, hrepenenja polnih sanjah mojega ponižanega srca. Oj tja bi, k njim, tisočkrat blaženim, ki hité zdaj z lahkim korakom od zvezde do zvezde, da ne zamudé velikega blagoslova pred obličjem božjim med vsemi izvoljenimi in poveličanimi! Ali gorjé, moje izžeto, ubogo telo je priklenjeno na to črno, trdo, tiho zemljo, ukleto je v noč in samoto in v trpljenje brez kraja; vsak spomin je vrv, vsaka misel je okov; in od nikoder je ni usmiljene roke, da bi zrahljala te strašne vezi!

Od prežarke svetlobe so mi bile trepalnice težke in zmirom težje, polagoma se je spuščala rdeča zavesa na oči. Tedaj so se nebeške zvezde nenadoma zgenile, vse hkrati, premikale so se najprej počasi, v velikih kolobarjih, zavrtile so se hitreje, še hitreje, v lesketajočih se lokih, ki so se križali, sekali in spajali, razmetano goreče snopje, v katero je bil udaril vihar in ga vzdignil do nebes, nazadnje je vse neizmerno nebo od obzorja do obzorja zaplesalo prečudežen ples bliskajočih se, prasketajočih pisanih luči, od razbeljene srebrnine do črnožarečega plamena. In vsa ta vesoljna luč se je nižala in bližala, dvigala me k sebi, uklenjenega, kakor sem bil; kolikor sem še razločil zvez, so bile sama silna solnca, tako blizu, da bi si spalil roko ob njih robu, če bi jo bil mogel vzdigniti, kakor je bila od kamna.

Stresel me je mraz, pogledal sem proti nebu in bliskoma so bile vse zvezde tam, kamor jih je bil Bog postavil. Svetle in tihe so stale tam, tesno druga ob drugi, vse bele, kakor s šmarnicami ovenčane; mežikale so prijazno, smehljale

so se mi. In visoko nad njimi so potrkavali zvonovi, tako daleč, da je bila njih sladka pesem komaj še spomin.

Obšla me je prijetna misel, kakor pozdrav od teh belih, prijaznih zvezd: da bi bilo zmirom tako, do zadnjega diha in še preko njega, na vekomaj! Da bi nikoli ne minila ta noč, da bi nikoli ne ugasnile te zvezde, da bi se nikoli več ne prikazalo glasno solnce, to solnce dneva, ljudi in življenja, solzá in krví in prokletstva božjega! Tako bi ležal tiho, ne ganil bi se, ne videl bi nikogar, ne mislil bi; le visoko, črno drevje bi sanjalo krog mene svoje polnočne sanje in zvezde nebeške bi se smejale nad menoj — dokler bi se nekoč polagoma, prav polagoma ne pričela dvigati ta moja postelja, svetla jasa, plavati lahko in mirno belim zvezdam naproti; in te bele zvezde bi prihitele, prijele bi za robove s srebrnimi rokami ter me prepevaje vzdignile kvišku, v tisto milo, toplo luč, ki je njih večno domovanje.

Ob tej prijetni misli so se resnično zgenile in razmaknile nebeške zvezde, večje so bile in svetlejše, bližale so se mi smeļjaje. Videl sem jih bistro, kakor da bi se njih drobne, srebrne noge že dotikale najvišjih borovcev. Ogrnjene so bile v tančice, posute z bleščječimi biseri; in skozi tančice so se žarko svetila njih čista deviška telesa. Beli obrazi nagnjeni, svetle oči uprte v zemljo, roke plavaje razprostrte, kakor za sprejem in objem, tako so hitele, tako so se bližale; in tisočkrat tisoč jih je bilo, vrsta za vrsto, sijaj in lepota in milost brez kraja.

Globoko pod njimi so se spenjale iz noči goste sence kvišku. Valovale so počasi, trudno, kakor da bi jih zibal veter in kakor da bi jih zemlja ne hotela izpustiti. Ko so jih od blizu obžarile nebeške luči, sem jih razločil in spoznal. Lice do lica, drugo tik ob drugem, brez števila; in vse je bilo kakor eno samo ogromno, temno telo, ki je mogočno in mirno kipeló iz noči v svetlobo. Lica so bila vsa obrnjena proti nebu, zato so bila čista in bela, kakor lica zvezd, ki so jim hitele naproti. Še je bilo znamenje trpljenja in bridkosti na čelu, v udratih očeh, na polodprtih ustnicah, na mnogoterem licu je še ostala strjena kaplja krvi, pod mnogoterim očesom še ni bila posušena solza; ali že je dahnila na čelo milost božja in slutnja paradiža, oči so zasijale, ustnice so se nasmehnile in koščene, izmučene roke so se željno in zaupljivo iztegale naproti srebrnim rokam zvezd. Ni bilo konca; več kakor samih usmiljenih zvezd je bilo teh oči, teh rok, ki so koprnele kvišku, v svetlobo iz noči in groze, trpljenja in smrti. Dvigalo se je, kipeló je proti svetlim nebesom od vseh strani obzorja; in visoko nad zvezdami je potrkavalo k velikemu blagoslovu pred obličjem božjim...

Ubog, odrešenja željan ležim na trdi zemlji sam... oј tja bi, k njim, ki zdaj z lahkim korakom hité med zvezdami, da ne zamudé blagoslova! Pridi, zvezda moja, ne pozabi name!

In v sanjah, skozi težko rdečo zaveso trepalnic, sem ugledal bel obraz, ki se je smeļjaje in milosti poln nagnil k meni. —

Jutro.

Ko je jutranjico davi
v hladnem jutru mi zvonilo —
kaj je v srcu se zbudilo,
o, kje je mladost v daljavi!

Kaj sem ur noči nekdanje
mlad pri dragi prevečeril!
Vse sem danes jih izmeril —
in zdaj je težkó mi zanje...

Ā kaj tožbe, kar je bilo!
Saj imel mladost sem tudi...
Le, srce, iz sanj se zbudi:
že je k dnevu zazvonilo. —

Janko Glaser.

Igra.

Špical Ivan Albrecht.

(Dalje.)

III.

Po hodnikih odmevajo koraki, nerazločno mrmanje, šepetanje in glasni, plahi vzkliki. Iz vseh sob hite enoletniki in kakor sence se plazijo proti Koprivškovi sobi. Vsak se ozre vprašujoče v Mejaka, ki z nervozno naglico hiti polagati bolniku mrzle obkladke na glavo, na vrat in na prsa.

Ob postelji so se postavili po vrsti enoletniki. Četovodja Egghart, ki je sam težko bolan na prsih, strmi ves prepaden v bolnega druga. Vsako njegovo kretnjo spremlja s pogledom in molči. Desetnik Just stoji pri vratih:

„Kje je sestra?“

Osoren Mejakov pogled mu odreže nadaljnja vprašanja.

„Zraka je treba, predvsem zraka,“ hiti Gatej odpirat okno — „saj vidite, da težko diha.“

„Slavko, jezik ven,“ zakriči Mejak bolniku, ki ga je medtem popadel krč. Egghart in Gatej priskočita in ga napol dvigneta, a Mejak mu s silo odpira usta.

„Tako! In počasi dihaj, mirno, globoko,“ prigovarja očetovsko. Zatem polože bolnika zopet vznak in za trenotek je videti Koprivšek popolnoma miren. Telo je kakor mrtvo in obraz čisto pepelnat. Le vrat je močno napet in oči izbuljene — kakor zateleke.

Medtem pride sestra Marija. Mejak se nalahno okrene in ko sreča njen mrzli pogled, se nasmehne za spoznanje zaničljivo:

„Prosim! Jaz grem po injekcijo!“

V tem izgine, a sestra stopi k postelji in nadaljuje z obkladki.

Ko jo bolnik začuti, ga obide hipoma nekaj radostnega. Pojmi, ki nastajajo v njegovih mislih, niso jasni. Le to razloči, da je ženska kraj njega, ona, ki sanja za njo. Hoče ji reči besedo, a napete žleze v vratu ga tišče, da ne more dati glasu od sebe. Niti s pogledom ne more k njej.

In v hipu začuti, kako je ubog in ponižan, vsakomur izdan in prodan. Hlastno prime sestro za roko in jo hoče pritegniti nase. Pred očmi se mu stemni, da ne razloči ničesar več, a opazke tovarišev sežejo še jasno k njemu.

„Zdaj se začne zopet,“ začuje Justov glas.

„Kod hodi Mejak toliko časa,“ vzdihne Gatej.

„Bsss-st,“ sikne Egghart.

In sestra Marija miri mrtvo:

„Mir! To ga razburja.“

Kakor kačji pik ga zbode v tem hipu v srcu in kri mu zabesni po telesu. Brezimen strah pred nečem groznim, čemur ni mogoče uiti, ga strese do mozga. Bolj in bolj se oklepa sestrine roke — kakor da hoče s pritiskom prstov izraziti vse, kar je odrečeno besedi: Bolečina narašča, prsa se dvigajo in vrat je napet, da skoro ni mogoče razločiti, kje jenja lice.

„Sestra,“ se izvije iz njega in glas je tako grozen in tuj, da izgubi celo sestra Marija za trenotek svoj mir. Roke se ji tresejo, ko premeni bolniku obkladek, in kakor v želji po rešitvi se okrene proti vratom.

Tedaj dvigne Koprivšek — kot zadet od strele — obe roki in razprostre prste, ki so beli in podrhtevajo kot listi trepetlike. Poteze na obrazu se razlečejo in raztečejo in iz oči zapolze solze. Na osinjele ustnice stopijo bele pene.

„Nič se ne bojte, gospod Koprivšek,“ se nagne sestra k njemu in mu obriše in zmoči ustni. Potem ga lahno prime za obe roki in mu jih položi ravno ob telesu. A roki sta vroči in prepreženi z žilami in vse huje in huje podrhteva telo — sunkoma, a z močjo in prav do prstov na nogah se razpase krč. Dihanje zastaja in mestoma se zatrže stokanje iz grla. Potem trenoten mir, a hip nato se že stisne vrat in ves obraz podpluje kri. Bolnik zakrili z rokama in sili pokoncu. Spodnjo ustnico mu potegne krč daleč med zobe.

Vseh okrog njega se loti nemir. Z naglimi kretnjami mu hočejo pomagati, a kakor se kdo zaobrbe, je narobe.

Nenadoma zastane dihanje popolnoma in iz obraza mu izgine kri. Koprivšek se trudi na vso moč, da bi se dvignil. A ko se hoče opreti, se mu zdi, da so roke ranjene in razbeljene, tako da preplašen opusti namero. Tupatam zagleda kakor v megli sestro Marijo in enega ali drugega tovariša. Čuti njihovo vznemirjenost, a razumeti je ne more. Vse mu je kakor grozen sen, ki se ni mogoče predramiti iz njega. Kadar popusti bolečina, si zaželi smrti. Toda v isto s tem stopi predenj spomin na dom in na tiste dni, ko je bil zdrav. Mali in majčkeni grehi, razposajenosti iz polotroških dni pobeže mimo njega in vse bi rad popravil in izboljšal v enem samem trenutku. Čisto od blizu začuje materin glas, smeh bratov in sester. Posluša, spozna prevaro in se prestraši.

„Zdaj — to je konec,“ ga preveje groza. V tem hipu začuti življenje in zdi se mu, da pozna njegovo ceno kakor še nihče na svetu.

„Samo živeti!“

To je edina želja in vse drugo umrje zanj. Življenje — vse, kar mu je bilo doslej neznano in nedostopno — vse tuje in zaničevano se zaiskri in zabistri pred njim v postoterjeni lepoti. Misel se oklepa tega, kar hoče ubežati. S strastjo in silo, z močjo umirajočega — edinole:

„Živeti!“

V tem vzkipi od groze in od bolečin razbičano živčevje! V srce zaseka bolečina še ostreje in vsaka misel in vsaka želja umrje v njej. Le bolečina, trpljenje — kot da mu kdo trga nit za nitjo po živčevju — silno in silneje, do neizrazne divjosti se stopnjuje zlo trpljenja. Obraz izpreminja bliskoma barvo in poteze in telo podrhteva kakor na vzmeteh. Ničesar več ne vidi in ničesar ne razume popolnoma — le breznadejna groza je v njem.

V tem trenutku pride Mejak s sestro Toni. Koprivšek začuje od daleč njune korake in jih spozna. Čim bliže prihajata, tem brezupnejši je njegov nemir.

„Kako je“, vpraša Mejak z negotovostjo in stopi k bolniku, da vidi sestro Marijo v obraz.

„Traja že dolgo“, poizveduje Toni in pripravlja injekcijo.

„Čez uro.“

„Pri zavesti?“

„Ves čas —“

Bolnik posluša in čaka kakor na natezalnici.

„Le mirno,“ tolaži Toni — „bo precej bolje. Mirno, gospod Koprivšek.“

Medtem stopi k njemu. Sestra Marija ga prime za roko in Toni mu vbrizgne pomirjevalno sredstvo.

„Tako — je že prestano — je že mimo,“ govori monotono in čisti sikalico. In na vse obraze dahne kakor odrešenje. Gatej zapre okno in Just stopi v sobo. Vsi ostali, ki so stali tu in tam po hodniku, se polagoma razidejo.

Bolnik podrhteva. Tupatam ga še presune po telesu, potem suh kašelj in polagoma mir in utrujenost. Od časa do časa ga strese mraz.

„Vode,“ zaprosi s suhim glasom.

Marija mu ponudi kozarec in mu pomaga.

„Hvala.“

Mejak sede na stranico pri postelji, a na drugo sestra Marija. Mimogrede se srečavajo prešerni pogledi — kakor da ni tu človeka, ki trpi. Vsaka dekletova kretnja je gibka in iz njenega vedenja žehiti strast. Z rokami in s smehom in z lahnimi vzdihmi razkriva misli, medtem ko v laži tupatam zašepče bolnemu tolažilno besedo.

„Hudo je bilo,“ se oglasi končno Koprivšek.

„Ne mislite več na to,“ meni sestra Toni.

„Misel je produkt delovanja živcev in mora biti vedno —“

Ciničen smehljaj na Egghartovem obrazu jo oplasi.

Marija se smehlja še vedno — nima smisla za modrost zveneče strnjenih besedi. A Just meni zelo resno:

„Vsekakor je življenje v takih trenutkih zelo intenzivno in morda človeka baš to odškoduje za bolečine.“

Takoj nato poišče po družbi s pogledom, če so ga razumeli — a bolnikovo oko ga spravi v nemir.

Sestra Toni se začne poslavlјati. Rada bi še povedala eno in drugo, ker ljubi lepe besede, ki zvene visoko in skrivajo modrost, ki ni dostopna vsem ljudem. Obenem čuti, kako diše z bolnikove postelje vsakdanjost, mrzla resničnost brez lepotičja.

„Življenje je umetnost, in kdor more biti vedno zadovoljen s tem, kar ima, jo uživa popolnoma.“

„In besede so zvok,“ meni Egghart malomarno.

Just se ozre pomilovalno nanj in pogleda sestro Toni z občudovanjem. A ona je zardela. Nekoliko ji gre na smeh in nekoliko na srd.

Koprivšek menca s prsti. Čelo je za spoznanje nagubano in na licih vztrepeče tupatam mišica. Na vse je jezen in sam nase.

Marija pogleduje Mejaka, ki sedi kakor izgubljen. Gatej stoji pri oknu in gleda v noč.

„Zdajle mlado dekle, pa dobre sanke — to bi bilo nekaj za zdravega človeka! Spominjam se —“ hoče nadaljevati in povedati izmišljeno zgodbo. A Egghart že čuti, da zmaguje Gatejeva navada in da hoče začeti z ljubavnimi spomini, ki nimajo resnice za ozadje. Čul je že nešteto takih bajk, kjer je bilo tako in tako in so dekleta drvela za Gatejem kot muhe za medom. Zato ga prekine rezko:

„Spomni se enkrat, da je molčanje tudi lepa reč!“

Marija se zasmije z zadovoljnostjo — kakor da je priskočil baš njej na pomoč.

V tem pride sestra Ana. Enoletniki pozdravijo, Marija se pomakne prav do vznožja in Toni stopi k vratom.

„Zdaj je menda brez mene dovolj družčine,“ pripomni nekoliko pikro — „lahko noč.“

In odide. Ana pogleduje začudeno okrog in sede k postelji.

„Kako je?“

„Je prešlo,“ odvrne Koprivšek. V glasu ni prijetnosti in ne zoprnosti.

„Torej, Koprivšek, pozdravi se kmalu in na svidenje,“ se oglasi Egghard brez uvoda in gre. Za njim Gatej in Just, oba po dolgem, skero mučnem poslavljanju.

„Saj se še vidimo,“ prekine končno bolnik nejevoljno in tovariša odideta.

Za trenotek leže nekaj mučnega na navzoče. Marija je v zadregi. Postrani pogleduje družico in ne ve prav, kako bi se obnašala. Mejak govori o snegu in o spolzkih poteh. Pri tem zasači lastno misel, ki blodi vse drugod nego beseda, in umolkne.

„Tako mi je bilo neprijetno, ker je bilo med napadom toliko ljudi v sobi,“ potoži Koprivšek. „In vse tisto modrovanje —“

„Hoteli so pač dobro,“ miri Ana.

„Ali pa so hoteli napasti radovednost,“ zaseka Marija golo, a si premisli takoj:

„Sicer so pa vsi res dobri ljudje. Vsak je hotel pomagati po svoje.“

Koprivšku je nerodno. Sramuje se Mejaka in obeh sester, a ne ve prav, zakaj.

„Mislim, da nocoj ne bo več hudega,“ prekine molk — kakor bi se bal, da ena ali druga razbere njegove misli. Pogleda Ano, potem Marijo — in tesnoba onemoglosti ga zmore docela.

„Vsi se igrajo z menoj,“ ga presune jedko in najraje bi ubežal. Tupatam zasluti, da ga motri Mejakovo oko. Težki in težji so hipi — udarci jeklenih kladiv. Pod vsem tem se plazi strah, bojazen pred zvitimi nakanami ljudi. Za trenotek se sklopijo roke, a domišljija kliče neprijetne slike v življenje: Mejak objema Marijo in med poltenim smehom si šepčeta besede strasti. Ana gleda in čaka — a čaka gotovo, kdaj pride vrsta na njo.

Prestrašen pogleda in se zasramuje. Vse je, kakor je bilo. In Ana meni dobrodušno:

„Sem mislila, da že spite.“

„Kadil bi.“

„Ne, za nobeno ceno ne smete tega,“ zanikuje Ana.

Koprivška se loti upor.

„Saj nisem psiček,“ udari z desno po blazinah in namrši obrvi. V tem trenutku mu plane v glavo, da mora biti sam z Marijo, da mora govoriti ž njo.

„Slavko,“ ga gladi Mejak po licu — „bodi pameten.“

Bolnik se ozre nezaupno vstran in molči. Nihče ni opazil, kdaj so se mu začele tresti ustnice. Šele pospešeno in nenaravno dihanje jih opozori na nevarnost, ki se je zopet približala.

„Obkladek na čelo in na oči,“ zahiti Ana in mu v tem hipu že napravi, kar je rekla. Koprivšek zasope parkrat kakor v težkem boju, potem pograbi obkladek z obema rokama in ga vrže po sobi.

„S katero igraš,“ se zadere nad Mejakom in skrrije obraz v blazino.

Sestri se spogledata začudeno in ne vesta, kaj bi.

„Slavko,“ svari Mejak. A Koprivšek molči. Zatajevano ihtenje se zabode v molk.

Sestra Marija naguba čelo in se dvigne. Nenadoma je prišlo sovrašтво vanjo in z glasom kakor led se skloni nad bolnika:

„Zakaj počenjate to, gospod Koprivšek?“

Ana mu gladi lase:

„Ali ste hudi name?“

Ker ne dobi odgovora, ponovi vprašanje in skuša gladiti:

„Nikar se ne razburjajte zato! Saj ni bilo nič in zdaj je zopet vse dobro, kaj ne?“

„Lahko noč,“ vošči končno z nejevoljo, ponudi Koprivšku roko in odide.

Komaj zapre Ana vrata, se vrže bolnik vznak in se ozre z zasolženimi očmi v sestro Marijo. Z obema rokama jo objame okrog pasu in jo pritegne nase. Brez besede strmi vanjo in šele po dolgem vzdihne trpko:

„Sestra.“

Mejak se nasmehne in stopi na stran, tako da kaže onima dvema hrbet.

Sestra se polagoma oprostí Koprivškovih rok:

„Polnoči je že in več —“

Mejak stopi k njej in jo spremi.

„Na svidenje, sestra,“ pozdravi Koprivšek in zastrmi v strop, oči še vse svetle in polne solz.

IV.

Opojna noč, hipi ljubimkanja in strasti, kjer se pretaka zdravje in bol kakor skrivnostni sok. Ni sveta in ne lepote in ne gnusobe — le dvoje bitij živi, dva svetova, ki sta se srečala in strnila.

Marija gre tesno ob Mejaku — roko v roki stopata počasi. Pod nogami škriplje sneg in z neba strmijo zvezde, a zrak je oster kakor neviden led.

„Ali ni lepo na svetu?“

Sestra se privije k spremljevalcu in se nasloni nanj. Kri valuje in kliče in kakor plameni se iskre oči.

„Milan —“

Plaho in negotovo izgovori njegovo ime, a Mejak jo objame okrog pasu in se ji zasmeje naravnost v obraz.

„Zakaj se smeješ?“

„Ker sem vesel, da sem na svetu. In ker si ti z menoj in ker čutim mladost sredi vseh nadlog, ki se pretakajo med nami in okrog nas.“

Marija molči, premišljuje. Koprivšek ji stopi za trenotek pred oči — njegov jok in obraz, spačen od trpljenja.

„Otrok,“ zamrmra nerazločno in začne šepetati Mejaku:

„Tako sem pri tebi, kakor da sem te poznala, še predno sem te videla.“

Njemu je težko. Za hip ga obide dvom nad samim seboj in stud nad lastnim početjem. Da je v dekletu nenadoma umrla igralka, ga za tre-

notek oplaši, tako da hoče na mah prekiniti, kar je začel. A ona zašepeta od časa do časa v tihi udanosti:

„Tako sem srečna...“

Smehljajoč obraz zavabi in ustnice se prožijo v temi. Oko jih ne vidi — le sluti jih. In kri jih sluti, razpaljena kri!

Z neba se roga mesec in Mejak se zazdi naenkrat samemu sebi majhen in smešen.

„Ali ni življenje neumno?“

Marija se začudi s strastnim vzdihom.

„Vse je kakor dim, smeh in radost, trpljenje in bolešt — laž trenutka je vse.“

„In ti... in jaz,“ vpraša ona vmes tako, da ni niti sence upora v glasu. Tedaj se Mejak bliskoma zdrzne in jo privije nase:

„Ti pa si moja, dušica bela!“

Toda še predno izzveni poslednja beseda, okrene glavo vstran in popusti dekleta. Za hip ga obidejo spomini z bojišča, kjer ljudje krvave in umirajo, nešteti in neznani, in kolnejo in molijo in rjove v grozi. A njihov delež je pogin, zato da morejo ostali prešerneje uživati naslade, ki si jih izmisli žehteče meso. Toda pomislek traja le mimogrede — takoj za njim se oglasi zasmeh:

„Mica, ali veš, da je vojska?“

Dekle se zahihita, pograbi kepico snega in mu jo vrže na kapo:

„Milan, ali veš, da v dalji sikajo krogle?“

V tem prideta do vile, kjer stanuje sestra.

„Smem s teboj?“

„Če boš priden,“ mu požuga vabljivo in odpre vrata.

Ko stopita v sobo, se Marija zdrzne. Vprašujoče se ozre v Mejaka, povese pogled in ponudi stol. Nekaj časa molčita, a sestra se kmalu obvlada.

„Si se utrudil nocoj, kajne,“ se mu nasmehne in sede na divan.

„Tako življenje, kot ga ima Koprivšek —“ odvrne Mejak nekam odsotno in obstane.

„A jaz se rada igram ž njim. Tako majhen se mi zdi in tako dober v svoji nesreči, pa spet tako zloben v vseh neštetih nakanah, da bi ga včasih skoro zasovražila. Slednjič pa vendar izzove v meni le smeh — še sama ne vem, zakaj.“

„Misliš, da te ima rad,“ jo vpraša Mejak.

„Mogoče — morda tudi ne. V trenutkih gotovo. A kadar zaslutim jasno njegovo ljubezen, sem jezna nanj. — Če govori srdito, mi ugaja.

Ko našobi ustnice in namrši obrvi, bi ga najraje poljubila.“

Sestra govori vse smehljaje. Mejak jo posluša in čuti vedno bolj razločno, kako zmanjkuje njegovim mislim tal. Naglo vstane s stola in sede k sestri.

„Tako! Zdaj povej še kaj!“

Marija mu zapreti s prstom in se odmakne nekoliko v stran.

„Ven bi šla rada, na bojišče. Tu je vse tako enolično in dolgočasno — kakor mora se vlečejo dnevi! Spočetka je bilo drugače. Ko sem prvič imela nočno službo v bolnici, se mi je zdelo to nekaj tako groznega in velikega! Takrat sem bila doma, v Borovljah. Ko sem stopila v mračno sobo, se mi je zdelo, da se tesne postelje in se stiskajo druga proti drugi in proti meni. Luč je zaplesala pred menoj in noge so se mi šibile v kolenih. A polagoma je prešlo vse to na vsrkdanjost. Ljudje so umirali kraj mene, na mojih prsih in v mojem naročju so že umirali, stari in mladi, tako da danes ne vem in ne čutim več, če kdo trpi poleg mene.“

Mesto priznanja ali karanja se Mejak samo nasmehne:

„Veš, kaj bi ti rada? Burne izpremembe se ti hoče in smeja in vriska in rok, ki jih je razgrela strast! Ali ne? Sicer si mi pa všeč taka! Čemu se ne bi igrali, dokler je še prožno mišičje po telesu!“

„Ti ne veruješ, ampak —“ hoče zavriniti sestra, medtem ko jo Mejak poljubi na ustna.

„Ničesar ne verujem in vse verujem! Veš, zdajle mi je prišlo v kri, da sem tak kakor v tistih dneh, ko so mi pele granate svoje mrke pesmi. Živeti — pa bodi grdo ali lepo! Nič vprašanja o tem, kaj je bilo včeraj in kaj pride jutri! Bodi smrt na desni in vrag na levi — ta trenotek je moj in tega izpijem!“

„Lažeš, norčuješ se iz mene, ker vidiš, da sem majhna in slaba pred teboj,“ se prestraši Marija njegove strasti.

„Saj sva rekla, da je vojska,“ se zagrohoče Mejak vroče in jo objame okrog pasu.

„In noč,“ dahne ona brez moči. Solze radosti in strasti ji perejo zardela lica in kakor brez zavesti se vrže vznak. Trenotja zabeže v divjem plesu in misel umolkne in umrje. —

„Da bi vedel, kako sem tvoja,“ se zave sestra, ko preide slast. Razgaljena in z razpuščenimi lasmi skrije obraz v njegovem naročju. A že v naslednjem hipu se vzravna sunkoma pokonci in obraz ji gori v vročici. Oči so solzne in spodnja ustnica je potisnjena med zobe.

„Kaj misliš pravzaprav z menoj!“

Mejak se nasmehne mirno:

„No?“

Marija vzdrti v sovraštvu, a beseda je že zopet skoro docela mirna:

„In vendar si moj!“

A Mejak se le smeje in jo pritegne nase. Ubogi Koprivšek! — si misli mimogrede, a smeh mu ne preide. Igraje vpraša sestro:

„Kaj misliš, Mica — čemu smo na svetu?“

Za trenotek misli tudi sam čisto resno o tem. Ali ni vse življenje igra, brezcilno valovanje trenotij? Kaj je potem zlo in kaj je dobro?

Vprašanje se izvija vprašanju, a sestra dahne nenadoma:

„Da bi zdajle poznala tvoje misli —.“

„Kaj bi žnjimi,“ jo zavrne Mejak. „Veš, sestra, jaz sem zaigral!“

Ona gleda in ne razume. Čisto kakor da bi bila v kletki, se ji zdi, in z obema rokama se oklene Mejaka.

„Milan.“

„Rad te imam, dekletce.“

„Res?“

Marija dahne olajšano in se nasmehne, a on mrmra še v enomer:

„Zaigral sem, sestra, ker te imam rad.“

Potem molčita — le strast si srka poljube.

„Skril bi te — tako te ljubim! In bežal bi s teboj... A zopet bi te skrila in bi bežal pred teboj,“ povzame Mejak hlastno. „Ne razumeš — jaz tudi ne! A zdaj si moja in jaz sem tvoj!“

„Moj — zdajle! Ali —“

„Ne vem, še zdajle, ali jutrišnji dan. Sploh ne vem ničesar —.“

„Me ne zapustiš?“

Mejak jo poljubi.

„Milan.“

„Ne govori tako, sestra — ljubica! Če mislim na jutri, mislim nate... In na karkoli mislim, si ti poleg.“

Komaj umrje beseda, zaukaže kri. Marija gori in njeno telo je belo in polno krasot.

(Konec prih.)

Volkodlak.

Spisal Fran Govékar.

(Dalje.)

„O bog, kakšen škandal! In nikdar ne ostane brez njega! Kamorkoli potujeva, povsod se izpozablja!“ je tožila. „Celo na ženitovanjskem potovanju je imel posla s policijo! Pretepel je sobnega natarjarja v hotelu.“

„Eh, kaj, glejte na vse to s humornega stališča!“ sem jo tolažil, dasi mi samemu ni bilo nič kaj na smeh. „Taki dogodki so na Dunaju neštevilni vsako noč, in končno, saj nas nihče ne pozna. Glejte, vaš najnovejši čestilec misli itak že na spravo!“

Zdrznila se je, me krepko stisnila s komolcem in obstala.

Pred nama je stal črnolasec s klobukom v roki:

„Tisočkrat prosim odpuščanja... tako pozno ponoči je že... moje ime je Julij Baum, kompanjon tvrdke David Baum & Sohn.“

Povedal sem svoje ime. „Želite, gospod?“

„Hočem se le opravičiti milostivi: priznavam odkrito — vse neljube afére sem kriv le jaz. Čisto po nepotrebnem jo je izzval preveč vneti, a brezhumorni in takoj srditi prijatelj Leon. Zato pa izjavljam kot kavalir, da prevzemam rad vse posledice tega nerodnega nesporazumljenja.“

„Oprostite, ali damo ste vendarle preveč vsiljivo nadlegovali,“ sem ga zavrnil. „Naleteli ste na razumljiv odpor gospoda soproga —“

„Tisočkrat prosim odpuščanja, a Dunajčanje nismo tako vroče krvi in še manje tako strašno resni!“ se je posmejal gospod Baum. „Čemu takoj uprizarjati dramo in tragedijo, kjer je mnogo umestnejša komedija ali opereta!“

„Ali oprostite! Opereta na troške dame —?!“

„Párdon, tega nisem mislil!“ je vzkipeł Baum. „Pri bogu prisegam!“ in lopil se je po

prsih. „Hotel sem le reči, da bi se bilo moglo naše znanje skleniti čisto mirno in veselo, ob čaši šampanjca... gemütlich, kakor se Dunajčanom spodobi!“

Židek mi je postajal simpatičnejši. Govoril je toli nedolžno iskreno in pri tem resnično prepričevalno, da mu je bilo težko ugovarjati.

„A vaše ostentativne zdravice? Vaše deklamacije? Mero ste vsekakor tudi za dunajski običaj prekoračili,“ sem pripomnil ter se ustavil pred policijskim uradom, kamor je že izginila vsa družba.

„Altri paesi — altri costumi, gospod!“ je razlagal Dunajčan. „Kar je morda v malem mestu senzacija, za tem na Dunaju še vrabec ne čivkne, — kar je drugje škandal, je pri nas poredna anekdota. Mi Dunajčanje smo tako dobrodušno odkritosrčni, da nam je srce vedno na jeziku: kar nam je všeč, na glas hvalimo, kar nam je zoprno, brez okolišev odbijemo. Seveda pretiravamo, a tega je kriv naš temperament, naše fejaštvo, naša neumrljiva sentimentalna romantika.“

„A vendar, vi ste —“

Ni mi pustil odgovoriti. Žuborel je s čudovito beseditostjo, se skromno smehljaj in elastično klanjal.

„Dà, kajpak, na glas sem rekel, da je ta dama — tisočkrat prosim oproščenja! — da je milostiva prekrasna, da mi je zbegala vse možgane i. t. d. Dà, a ni li to resnica? — Ali more biti milostiva zato razžaljena, ako se kdorkoli navdušuje nad krasoto, ki jo ji je dal sam bog, vsem nam v občudovanje in naslajanje? — Saj bi bilo menda milijonkrat nedostojnejše in bi dokazovalo le mojo duševno in telesno slepoto, če bi rekel: ta dama je strašno grda in jaz jo mr-

zim, da bi jo najrajši zadavil! No, recite, ali govorim pametno ali ne?"

Židova predrzna logika naju je zabavala in zasmejala sva se mu.

„No, končno sem vaju prepričal!“ se je razveselil Baum. „Presneto sem moral govoriti! — No, usmilite se me, zdvojnika, na kolenih vas rotim, milostiva, — odpustite mi, kar sem zagrešil v svoji dunajski Gemütlichkeit, kakor se reče, in dovolite mi vsaj konček svojega prstka!“

In že se je sklonil k njeni roki pod mojo lehtjo, ter jo gologlav poljubil z vsem spoštovanjem.

„Čudni ljudje ste Dunajčanje,“ je rekla Fanchetta, ki se je že docela pomirila. „Preveč...“ vsiljivi, je hotela reči, a prekinil jo je:

„Dobri, najboljši ljudje... samo razumeti nas je treba!“ je razlagal Baum in iznova zažuborel o dunajskih veselih, svobodnih običajih, o dunajski šegavosti, dobrosrčnosti, lehkomišelnih graciji vse življenjske filozofije.

„O, neizčrpen je zaklad specialno dunajskih vrlin... Sicer jih sirovo zatirata politika in konkurenca na vseh poljih ter v vseh poklicih, toda med srednjimi stanovi in mladim meščanstvom so ohranjene še dandanes v vsej svoji prijaznosti. Celo tujci, ki so živeli več let v sredi pravih Dunajčanov, ne izgube bajè vse življenje neke privzgojene ljubeznivosti in vesele igravosti v vsem svojem početju...“

Mladi mož mi je govoril iz duše, v kateri nosim edino nesrečno ljubezen — do Dunaja in Dunajčanov, a tudi Fanchetta ga je poslušala z zanimanjem.

„Tudi vi ste govorili popoldne med najinim izprehodom tako lepo in še lepše o življenju v tem mestu,“ je dejala.

„Ah, vi ste študirali pri nas, gospod?“ se je vradostil Baum. „No, zdaj vidite, milostiva, da je tudi v mojem dunajskem pretiravanju vsaj zrno resnično.“

„Ali resnično je tudi, da se sklepajo le na Dunaju znanja tako urno in tako originalno,“ sem pripomnil.

Tedaj je prišel iz pisarne po hodniku Konrad. Že oddaleč je rohnel:

„Tega si le ti kriva! Z babami je hudič, pa jo vtakni kamorkoli! — Ali si pa že zopet zavijala oči in migala z nosom, da je ponorel zopet en pobalin več! O, le zakaj te vlačim s seboj po svetu! Že tisočkrat sem si prisegel...“

Gospod Baum se je stisnil v temo in oprezoval, kako bi si še Konrada ovil okoli prstana. Videl sem, da je pač objesten, prirojeno predrzen deček, a nikakor ne hudoben ali nevaren, in žal mi ga je bilo.

„In kako si opravil?“ sem ga hitro vprašal.

„Izvrstno! Pomisli, uradnik je bil Slovenec... bivši moj kolega, le deset let mlajši od mene! Hoho! Ni me takoj spoznal, ko pa je zapisoval generalia, se me je razveselil... In nato je ozmerjal mene in rdečega čifuta: mene da sem malomestni filister, ki ne poznam dunajskega ‚hamurja‘ in ‚gemütlichkeit‘, ter da naj vbodoče rajši ne zahajam v nočne kavarne z ženo — saj tudi ne pojdem s tabo nikamor več! —, čifutu pa je bral levite, da kali s svojo nervoznostjo nočni mir in škoduje prometu s tujci, ki so vendar glavni faktor po zabaviščih ter jih je torej že iz ljubezni do Dunaja primerno rešpektirati... Hoho, govoranca ti je bila to, ki je šla čifutom do petá. In potem je nemudoma zašil mene za deset, rdečkarja pa za pet kron, se še enkrat razjokal nad prežalostno disharmonijo, ki je žalibog izbruhnila med odličnimi meščanskimi sinovi na eni ter med še odličnejšimi gosti z juga na drugi strani... stisnil mi je roko in me odslovil. Zdaj čifuti podpisujejo še zapisnik.“

„Da se sklene sprava vsestransko, dovoli, da ti predstavim še gospoda Bauma! Popolnoma se je opravičil in prosi zdaj še tebe oproščenja!“ sem dejal po nemški in pomignil židu v temi.

„Kdo, kdo? O, vi, vi!“ je strmel Konrad, Baum pa je že stal pred njim s klobukom v roki, se klanjal in žuborel, žuborel...

Medtem so se pridružili še ostali tovariši in vsa družba je iznova besedovala z rokami, glavami, nogami, ščebetala kakor jata piščancev, ki hočejo vsi naenkrat v cajno z zrnjem ter ob-skakovala Konrada od vseh štirih plati.

S Fanchetto sva stopala urno proti dvornima muzejema, da dospeva med njima do dvornih hlevov ter takoj nato do našega hotela. Slišala sva hrup Konradove družbe, razločila celó Baumov glas: „Jaz plačam vse! Jaz plačam vse!“ a kmalu se je vse nekam izgubilo in kakor bi se udrli v zemljo, ni bilo ni videti ni čuti nikogar več.

Vračala sva se — čakala — posluškovala — hodila ob hotelu gor in dol — Konrada od nikoder več.

Nevoljna sva odšla spat in zaspal sem kakor ubit.

VI.

„Milostiva gospa doktorjeva vas pričakuje v pisalni sobi.“

Sobni natakari mi je prišel javiti v kopel, ker me ni našel v moji sobi.

„Kaj je že tako pozno?“

„Poldesetih! O, zunaj najkrasnejše solnce, jaz pa polegam. Bežim se obleč in prav kmalu sem v pisalni sobi. Fanchetta sedi ob oknu, naslanja glavo ob skrčeno pest ter strmí na cesto.“

„Dobro jutro!“

Ozre se name in mi ponudi roko. „O, zame je prav slabo!“ pravi in mi krepko stisne desnico.

Ustrašim se njenega obraza: pod očmi temni kolobarji, lici čudno zabrekli in blede z rdečkastimi marogami, okoli ust grenko bolesterne udrtine.

„Tudi vas boli glava? In slabo ste spali?“

„Pojdiva na zrak na solnce! Tam mine vse!“ pravi in se težko dvigne z naslanjača, kakor bi jo boleli vsi udje.

„A Konrad?“

„Pustite! Spal bo najmanje do dvanajstih... Domov je prišel šele po šestih zjutraj.“ Trpko se namrdne.

„O, zelo zgodaj,“ se našalim. „V tem slučaju seveda je najbolje... Ampak napišem mu pismo, da ga čakava na obedu v rotovski kleti okoli ene. Prav?“

„Če hočete...“ Trene malomarno z ramami in mi obrne hrbet.

„Napišem, zalepim pismo in ga izročim sobarici:“

„Kadar vstane gospod doktor, mu ga izročite, — a ne prej!“

„In zdaj ven... v svobodo, v zelenje, na zrak in solnce!“

„V umetniško razstavo?“ vprašam. „V umetniški muzej ali...?“

„Ne, zdaj ne... nesposobna sem za vse,“ odmaje. „Peljiva se v velik park ali gozd, samo stran odtod!“

Za muzejem vzameva voz s parom konj.

„Vse dopoldne vas potrebujem,“ razložim izvoščku.

„Dobro, vaša milost... a kam se peljemo?“

„Najprej v Schönbrunn! Vozite naju do botaničnega vrta!“

Hej, konjiča, sloka in visoka, sta dirjala kakor vihar, lahka kot pero in skočna kot na vzmeteh. Najprej po Ringu in vkreber na Mariahilferico, več kilometrov dolgo široko cesto, ki jo obdajajo tri-, štiri-, petnadstropna moderna poslopja: vseskozi razkošno bogate, do strehe sezajoče izložbe, elegantni hoteli, prvovrstni restorani, cerkve, tovarne, vojačnice, spomeniki, nasadi. Dvotirna električna železnica, avtomobili, kočije, težki vozovi z ogromnimi, širokimi belgijskimi in normanskimi konji, vmes vozila z vpreženimi psi... vse hiti, ropoče, hrupí, žvižga, zvoní, kričí in laja okoli naju: tu je videla Fanchetta tip velikomestne prometne črte bogatega in mrzlično delavnega okraja.

Pa smo zavili na levo, — hrup je ostajal za nami bolj in bolj, — že so se pojavile velike skupine drevja, — dospeli smo v košat drevored in evo, tam na levi že gleda nizdol Rosenberg, ves zelen in ondi visoko cel gozdíč. Tu je tiho in mirno... kakor na deželi bi se ti zdelo, če bi ne prihajali skozi čisti, po travi in cvetlicah vonjajoči vzduh ostri piski in žvenki tramvajskih vozov.

Ustaviva se na Hetzendorfski cesti: nedaleč naju leži schönbrunnski botanični vrt. Kmalu sva sredi zelenega morja. Jutranje solnce siplje v širokih snopih svoje tople žarke na bohotno zeleno drevje, tisočglasno brlizganje, žgolenje in gostolenje kosov, penic, ščinkavcev, kobilarjev, taščic, črnoglavk, drozgov in seveda tudi tičjih bosjakov — vrabcev. Sežem v žep, zmanem kosček sladkorja, ki mi je ostal od zajutрка, iztegnem dlan in že naju obletava jata pernatih pevcev; sežem drugič, si položim dvoje mrvic na dlan, in že jo obletavata dva ščinkavca, se zaganjata čivkajoč, pikneta in odletita.

„O, kako nebeško!“ vzklika Fanchetta. „Nikamor drugam ne pojdeva... tu ostaneva. Hočete?“

„Zakaj ne? Vrniti se moreva tudi s cestno železnico.“

„Dà, dà,“ ploskne Fanchetta. „Tu je paradíž!“

Odslovim voznika in mahneva jo najprej na levo h gradu: umotvor najmodrejših, najnaprednejših avstrijskih vladarjev, rezidenca edinega ilirskega kralja — Napoleona I. Na levi veličastna oranžerija v francosko-holandskem slogu, v vsej svoji ogromni razsežnosti posuta s krasnimi mra-

mornatimi sohami grških in rimskih polbogov in junakov, skritih med zelenjem.

V vsej širini grada tja do holma umotvori dvornih vrtnarjev: gredice najrazličnejših oblik in s cvetkami najraznovrstnejših boj, zlivajočih se v gigantsko pestro, a vzlic vsem barvam veleokusno preprogo. Med gredicami se vijo stezice in po sredi ter na obeh straneh cvetočega, opojno dehtečega čilima kakor sneg beli peščeni široki pasi. In po njih tekajo zlatolasi modrooki angelčki in črnokodrasti rjavčki, vriskajo, skakljajo in ščebetajo... žive, glasne cvetke poleg dišečih tam na gredicah.

Fanchetta se jih ne more nagledati.

„Kako srčkani so ti otroci! Planila bi mednje in jih poljubljala, stiskala na srce in objemala... o!“

„Tudi gospod tega gradu je dejal, ko so hoteli otroke z njegovega vrta odstraniti: ‚Pustite mi otroke! Najlepši nakit so mojega parka in največja uteha mojemu srcu‘.“

„Samo enega... vsaj enega, ...glejte, takega zlatolasca z ustecami kakor zreli malini in z očmi kakor mačehci, naj bi mi dal bog — in kako bi bila srečna!“ je vzdihnila in hrepeneče iztegnila roke po kolobarju rajajočih otrok.

Baš sva stopala mimo Neptunovega bazena: skupine povodnjakov, bogov in božic, nereid in tritonov, nekateri jezdeči na delfinih, polbikih in polkonjih ter polribah — vsi iz svetlobelega marmorja, na videz v razkošju uživajoči hlad vode, ki je padala ob njih in po njih v slapih in vodomeinih curkih in brizgih.

„Tudi vi si želite dete?“ sem se začudil, spominjaje se Konradove tožbe, a hitro sem se popravil: „Vsaka zdrava žena si ga želi, — vem, vem.“

„A malokatera toli strastno, s toli obupnim hrepenenjem kakor jaz! Ah, bože, bože, in niti tega si ne izmolim!“ je ječala.

Izbruh njenega strastnega obupa je bil tako silen, da sem pretresen onemil. Pri teh dveh lepih zakoncih mladih in zdravih, vendar ni verjeti v zlobnost narave, ki oplenja blaženstva ljubezni do otrok najrajša baš tiste starše, ki jih je oblagodarila na drugi strani prebogato? Oba hrepenita po deci. Torej res zopet hudobna nagajivost usode?

„A da bi vsaj smela pohčeriti tuje dete... otroka s preobiljem zaroda obdarjenega siromaka!“

Kolikokrat sem že prosila... ne, niti tega mi ne dovoli!“

Molče sem zmajal z glavo in polagoma stopal navzgor h gloriati. Modri krogi pod njenimi očmi so malone že docela izginili in nežna rdečica je pokrila njen obrazek. Toda trpki izraz se ni izgubil z njega.

Solnce, ne še ognjevito žarko, le svetlo in prijazno sevajoče, je trosilo na velikanski park svoje igrave žarke. Na nebu se je razkropila čreda belih zaobljenih ovčic in se nizala v dolgi črti. Rahel veter je jedva vidno zibal liste vršičkov dreves, ki so obrobljala tratino na obeh straneh in se dalje gomilila v gosta loga.

Nemo sva šla po glorijetinilt stopnicah na ploščad, odkoder se nudi očem krasen razgled preko Dunaja.

„Koliko bogastva, koliko krasote! A med tema dvema milijonoma prebivalcev koliko absolutno srečnih?“ je dejala. „Menda le otroci, a še med temi jih je premnogo, ki so bedniki od prvega svojega krika. In če se človek zamisli v vso to bedo, vse te bolesti, krike in stoke, ki polnijo to orjaško prestolico in ki done glasno ali še huje v nemih tožbah proti nebu, kako ničeven prašek se čuti vzpričo vsega tega posameznik s svojim gorjem!“

Vrnila sva se preko desnega pobočja mimo slikovite rimske razvaline za ribnikom in tam poiskala klop v zatišju, a vendar z razgledom po dolgem drevoredu.

„Zdajle si mislite: dolgočasna ženska, ki plitko modruje in blebeče banalne misli!“ je začela po premolku.

„Banalne misli so navadno najresničnejše!“

„Zame je razmišljanje najprijetnejše zatočišče in največkrat najboljša uteha. O, saj vem, da sem še premlada in prenevedna, tudi premalo sem izobražena... kaj bi se pretvarjala!... ali zato mnogo čitam, nemško, laško, nekoliko tudi francosko, in premišljam o svojem življenju ter o smislu življenja sploh. Oh, toliko sem sama, in časa imam preveč! In veste, kaj je jedro življenja po mojih mislih? — Hrepenenje in kesanje! Iz teh dveh je skovana veriga, ki oklepa vsa življenja na svetu. Hrepenenje po sreči, ki jo iščejo ljudje v imetku, časti, vplivu ali v ljubezni, in kesanje za onim, kar smo zamudili, izgubili, izgubili. In hrepenenja in kesanja ni nikoli konec. Danes se kesamo zaradi včerajšnjega dne ter hrepenimo po lepšem jutrnjem, za onim,

kar je bilo, kar ne bo nikdar, a kar vendarle želimo z neumno otroško vztrajnostjo.“

„Resnično. Ali to je filozofiranje starke, ne pa toli mlade, zdrave in —“

„Vem, a jaz nisem kriva, če teka moje razmišljanje že po takem kolovozu. A vendar: samo jaz sem kriva. Zakaj nisem ostala rajša na očetovskem domu! Svetlo, brez najtanjše meglice je bilo v moji duši, ko sem hodila s svojim očetom skozi šume Pohorja, po dišečem somraku smrekovih in bukovih gozdov, kjer prepevajo kukavice in kosi, trkajo po deblih zeleni detlji, skačejo od vrha do vrha veverice in kriče skobci. Tam še nisem filozofirala“, grenko se je porogala sama sebi, „tam sem živela kakor breza na osojnem klanecu le solncu in toploti!“

Vse hribce in doline Slovenskih Goric sva prehodila z očetom, oba vesela, večkrat prepevajoča kakor brat in sestra in povsod so naju sprejemali s prijaznim smehom in ljubeznivo besedo. Tamkaj naj bi bila ostala, naivna polkmetica, a zato srečna... kako srečna!“

„No, tudi zdaj morete preživljati najlepše jesenske mesece v domačem raju...“

„Bi mogla, a jih ne! Pojdiva!“

Nervozno je vstala in krenila na desno. Njene velike temnorjave oči, ki so imele še pravkar blag, baršunasto mehak pogled, so hipoma zažarele v jeznem blesku. „Kam sedaj?“

Pokazal sem naravnost v smeri cesarskega zverinjaka, in hitro sva korakala po aleji.

„Zaprta sem za sabo očetovski dom, a svojega si nisem mogla ustanoviti... Morda bi bilo vse drugače, da mi je mati še živa. Ona je bila bistra, skrbna žena, oče pa ni imel časa ukvarjati se z mano in z mojo usodo. Preveč posla ima s svojimi vinogradi, s pisarno, s potovanji. Vinski trgovec in še kmet povrhu! — Dal me je v Gradec olikat in omikat, — iz nevedne štajerske deklince so ondi izsnovali moderno gospodično, ki jo je bilo treba čim preje omožiti, kajpak. Snubcev je bila vsaki čas polna hiša, — hm, očetova kupčija uspeva izvrstno in deklè ni bilo napačno, — vsaj za oči. Rada sem se zabavala, tudi pokloni, če niso bili preveč neumni, so me kratkočasili, navdušena plesalka sem bila, strastno se ukvarjala s klavirjem in petjem... toda možiti se, ne, za to se mi ni kar nič mudilo. Moj mož mi danes večkrat očita, da sem hladna natura in da imam v sebi ribjo kri. Hm, zrno resnice je v tem očitanju: moja kri se ne

razgreje z grčavim netivom! — Skratka: bila sem preveč zdrava in imela sem dovolj opravi, svojih in očetovih, da poželjenja po možu nisem poznala. Pa je prišel Konrad, najlepši med vsemi, smel, dovtipen, zgovoren... o, pripovedovati zna sijajno, kadar hoče! Vse ga je obletavalo — vse mu je obetalo lepo bodočnost. Samo nekaj me je ženiralo: njegovo plemstvo.“

„Kako? Baš njegovo plemstvo vas je odbijalo?“ sem se začudil, saj je Konrad vendar trdil, da ga je vzela baš zaradi njegovega plemstva.“

„Dà. O plemstvu sem gojila vedno najneugodnejšo sodbo. Naduteži, s predsodki preveč oölagodarjeni, v jedru nezdravi ali izžiti ljudje. Tega se nisem seveda takrat še toli jasno zavedala kakor danes, ko sem o teh rodbinah že toliko čitala; ali moj odpor je bil bolj instinktiven, zato tem večji. Ali me ne bo preziral, hčer kmetovo? Ali se ne bo kmalu kesal? — Toda Konrad se je vedel tako priprosto in ljubeznivo, bil je toli zdrav in svež, da sem tudi ta pomislek hitro opustila. Ne, celo laskalo mi je, da postanem slovenska aristokratka... ženska ničemernost je vselej večja od njene pameti. Zlasti ker sta moja neumna ničemernost netila še teta Marija in glavni priganjač, Konradov šef. „Tak govornik in bistroumen odvetnik, kakoršen je Konrad, mora igrati kmalu tudi veliko narodno in politično ulogo. Za poslanca ga izvolijo... na Dunaj ga pošlje narod... in hvala bogu, da dobimo končno zopet slovenskega plemiča stare rodbine v parlament! Baš plemiči dosežajo s svojimi zvezami najlepše uspehe.“ Rada sem jim verjela, ker sem si tako sama želela. — Kdaj in kako so me zaročili, niti ne vem. Križ božji, amen in — jaz sem bila že nevesta. Vse mi je čestitalo, vse me zavidalo. Konrad je postajal vedno ljubeznivejši in vso me je očaral. Seveda ni treba posebne nadarjenosti, da očara mlad mož naivno Pohorko. Tudi očetu je znal imponirati ter ga čisto omrežiti s svojo spretno družabnostjo. Oče je bil nekaj mesecev naravnost navdušen zanj in še doma se ni mogel nehati smejeti nad Konradovimi neštevilnimi zabavnimi anekdotami. Tako sta se naglo sprijateljila, delali smo izlete v vinograde, prirejali tudi večje družbine zabave ob očetovih zidanicah ter sta vobče veseljačila kot najsložnejša tast in ženin.

Toda naenkrat se je oče ozlovoljil. Parkrat ga je po takih izletih bolela glava... dela se mu je nabralo na kupe... različne reči so mu zao-

stale in se zakasnile in — nekaj sodcev se je čudovito kar v par nočeh izpraznilo.

„E, nikdar mu ni dovolj!“ je godrnjal. „Kar je preveč, je preveč. In pije ti ta človek... ne, stvar mi ni všeč.“ —

Postala sem pozorna. Saj se še lahko razdre, sem dejala. Nikamor se mi ne mudi. „Kam me gonite iz hiše, oče? Pri vas ostanem, saj je doma najlepše.“

Pa se je razjezil: „Kajpak, da bo vsa Štajerska polna krohota: „Ej, na cedilu jo je pustil — pri Ivančiču menda ni vse tako, kakor bi moralo biti — ali pa je bogvekakšne reči zvedel o hčeri. Ne, zasmrdelo bi do Gradca in Trsta, in smradu potem ne izženeš iz hiše nikdar več.“

„Ali če je alkoholik?“ sem ugovarjala.

Vsi Slovenci radi preveč pijejo; vpraša se le, če ni nepoboljšljiv pijanec. No, kolikor ga je on opazoval, ni tako nevarno: pijače prenese res zelo mnogo in postane pri tem le še veselejši, šaljivejši, ljubeznivejši. A drugi dan mu ni ničesar poznati, tudi pisarne ne zanemarja... skratka, nevarno ni nikakor.

Oče je miril pač lastne skrbi bolj kot moje. A potolažiti sem se dala rada. Saj so Konradovi poljubi, Konradove nežnosti vkresale tudi v mojem hladnem srcu iskro ljubezni, ki se je naglo razvnela in mi končno vso dušo napolnila s požarom strasti. Če sliši ženska dan na dan prisege ljubezni, vidi pohlepno razžarjene oči, koprneče ustnice, občuteva na sebi hrepeneče iščoče roke, se vname še sama, kakor zagori tudi sveže zeleneče drevo tik plapolajoče grmade. Tako sem zašla, nevede kdaj, v neko omamo, ki me je pokrila s sladko gosto meglo, iz katere nisem razločevala več istine od svojih želj in upov. Konrad pa je moral slutiti očetovo nevoljo in moje nezaupanje, ker nekaj mesecev se je vedel vzorno korektno.“

Stopala sva med kletkami zveri in stajami izredne govedí, slonov, nojev, koz in ovac, opic, ptičev roparic in pevcev; po velikem basenu je vreščala velika jata različnih rac in gosí ter se je veličastno vozilo nekaj labodov.

Raztreseno je gledala Fanchetta na živalsko mestece z ulicami, nasadi, logi, ribnjaki, vilami, hišicami in kmečkimi kočami. Leno je čepela ali ležala večina živali, sita zdehala, pomežikovala ali topo strmela predse. Le od opičjih kletk se je čulo kihanje in vriščanje zveri ter krohotanje

gledalcev. Naglo sva bila zunaj zverinjaka, še par korakov in stala na trgu pred starinsko cerkvico.

„Evo Vam vrta, na katerem sem kot akademik prežil toliko lepih ur nedeljskih popoldnevov!“ sem ji pokazal nasproti ležečo gostilnico. „Tudi s svojo ženo se ustavljam tu vselej, kadar prideva na Dunaj.“

„Idiva torej še midva!“

Šla sva sest pod košate kostonje in naročila natararju prigrizka s pijačo.

Prijetno se sedi in kramlja po dunajskih okoliških vrteh, v teh sanjavih, pred vetrom in prahom zavarovanih zatišjih. Nad tabo gosto zeleno vejevje, skozi katero vidiš krpice visokega vedrega neba, ščinkovec ti prileti na mizo, penica poje v seči, nekje zagága zaspana raca, natararji so se diskretno umaknili v svoja opazovališča, tako te ne moti nič v razmišljanju ter slišiš hrup mesta le kot oddaljeno žuborenje in vršanje mogočnega slapa.

„V svojem zakonu sem govorila doslej le enkrat z očetom,“ je začela Fanchetta globoko naslonjena na svoj stol. „Pa bi bilo bolje, da sem še takrat molčala. Od tistihmal ga sploh ni več blizu. Teti je seveda znano marsikaj, ker je večkrat nehoté priča najinih zakonskih prizorov. Toda ona zaupa v bodočnost, tolaži me in celo zagovarja Konrada, češ, mlad je in umiri se vsakdo. Prijateljic nimam, le par znank, ki se jim ne morem zaupati, pa bi me tudi ne razumele. Toda človeku je potreba, da govori odkrito o svojih bolih. Lažje jih prenaša potem. Ko sem vas spoznala, sem bila srečna ob vašem vedenju, ker takoj sem vedela, da ste dober človek.“

„Dober? Prav nič drugačen nisem do vas, kakor sem do vsakogar,“ sem ugovarjal. „Malo prijaznosti in vslužnosti do sočloveka ni nikaka zasluga, zlasti ne, ker sem prijazen in vslužen iz najčistejšega egoizma.“

„O, vi se šalite!“

„Nikakor. Z lastno prijaznostjo le prisilim druge, da so tudi z mano prijazni. In tega si želim. Če bi ne bil z vami prijazen in ljubezniv, iz najprostejše špekulacije seveda, bi včeraj in danes ne užival sreče, veseliti se Dunaja ob strani simpatične dame!“

„Zelo ste skromni,“ se je nasmehnila, „in tako potrpežljivi, da prenašate brez vidnega odpora Konradove brezobzirnosti in moje čenčanje!“

„Včeraj popoldne sem vam jaz govoril o sebi, a danes...“

„O, vi ste mi govorili le o mladosti, lepoti, veselju, sreči... jaz pa pripovedujem le zoprnosti!“

„Tudi moralni zločini imajo estetsko lepoto, če so veliki in izredni.“ Začudeno me je pogledala. „Da, in v vašem slučaju — se mi zdi — se je zgodil izredno velik moralen zločin.“ Povesila je glavo in onemela. „Ali mi nočete pripovedovati dalje o križevi poti svojega zakona?“ sem vprašal po daljšem premolku.

„Dà, hočem... Toda bom li mogla? Moralni zločini ste nazvali moj zakon. Dà, to je pravo označenje. Ni najhuje, koga hipoma ubiti; hujši zločin je ubiti komu spoštovanje do samega sebe, vzeti mu čast in svobodo ter ga povrhu mučiti v kletki z večno grožnjo: tudi življenje ti vzamem, ko se mi zljubi! Dotirati suženjstvo do skrajne točke: da se gabiš samemu sebi, zaničuješ samega sebe... o, to je najgrši, največji zločin!“

Kako naj vam vse to razložim? Saj ne najdem besed, ki bi mogla vanje zavito gnusobo vsaj nekoliko dostojno prikazati.

Toda prehitavam. Rekla sem vam že, da sva postala z očetom na Konradovo pijanstvo pozorna. Mirila in tolažila sva drug drugega. Vendar je prišlo še parkrat malone do preloma. Zvedeli smo razne sramotne škandale, — zopet sva ga videla vinjenega, in danes sva sklenila: konec! — Toda že naslednjega dne sta prihitela teta ali Konradov šef ter naju tešila: „Mlad je! Polnokrven! — Iz-

divjati se mora! Ko se oženi, ga minejo samske muhe. Ukrotiš ga in s tisočeriimi vezmi prikleneš na dom. Mož je tak, kakor si ga vzgoji žena. Izlepa celo leva in tigra preleviš v krotko igračo. — In koliko je še takih banalnih tolažb, ki jih govore menda vse idealne in vse nevedne, navivne tete!

Pa so bile vse brezdanja laž, mesto da bi rekli pošteno: mlad pivec — star žganjar, mlad brezobzirnež — star brutalen surovež! Iz blata ne pričaraš demanta. Le to je resnica! Ker človek je, kakor se je narodil... kakor mora biti po krvi svojih staršev, dedov in pradedov. Človek nikdar šele ne postane; vzgoja in omika mu dasta kvečjemu lahko masko, ki hitro odpade, le tenak belež, ki se vsaki hipec zopet odluči... Skratka: varali smo drug drugega, a najbolj nas je varal Konrad. Saj se je morda vselej posamič resnično kesal, mogoče so bile njegove solze iskrene, kadar me je prosil odpuščanja ter je resnobno mislil izvršiti svoje prisege, ki je z njimi obetal očetu zame in zase nebesa na zemlji. Želeli smo si jih, nadejali se jih in zato verovali.

Toda že v poročni noči so strmoglavila nebesa v peklo... Ah, pojdiva, pojdiva — grede vam morda lažje povem. Ali imava še časa, da korakava pol ure?“

„Poldvanajstih je... o poldne sva na tramvajski postaji... še pred eno sva izlahka v kleti.“

(Dalje prih.)

Pod uro.

Tik-tik, tik-tik, tik-tik,
pošev in navpik,
navzdol in počez
pod nevidno roko
naša dela teko
v življenja jez.
V luč in v temo
naše misli gredo,
gore in žare
in novo življenje
in novo trpljenje
rode.

Tik-tik, tik-tik, tik-tik —
smo li večnosti splasene krik?
Naprej in nazaj

in danes in jutri
in včeraj in zdaj —
pa zakaj, le zakaj:
tik-tik, tik-tik, tik-tik?

Ah, vse,
kar mami srce in razum,
se meri v tej merici naše moči:
tik-tik, tik-tik, tik-tik —
Smo hip, ki iz časa se v čas zablesti
in vedno umira, se vedno rodi?
Trenotek bi znal, a trenotek molči —
In drugi za prvim in tretji za njim
v minulost neznano beži:
Tik-tik, tik-tik, tik-tik —

Ivan Albrecht.

Za kulturno zedinjenje Jugoslovanov.

Piše Anton Loboda.

Domala tri četrt stoletja je preteklo, kar je našo takrat še borno kulturno javnost vznemirila ilirska ideja ter jo razdelila v dve nasprotujoči si skupini, ki ju na kratko zaznamujemo z imenom Vraz in Prešeren. Zmagal je Prešernov princip, ali problem s tem še ni bil razrešen in tudi danes še ni, kakor kažejo poskusi dr. Ilešiča na novo oživeti ilirsko idejo v obliki slovensko-hrvatskega kulturnega edinstva.

Ilirsko idejo je rodila posredno francoska revolucija, neposredno pa nacionalna romantika prvih desetletij prejšnjega stoletja. Ta je vzbudila pri historičnih evropskih narodih, katere so zunanje- ali notranje-politični dogodki razcepili na državno ločene narodne drobce, močno stremljenje po osvoboditvi, združitvi oziroma restituciji starih nacionalnih držav; z elementarno, deloma revolucionarno silo si je to stremljenje iskalo uveljavljenja zlasti pri Poljakih in Grkih, Nemcih in Italijanih. Na slovanskem jugu, ki je živel takrat v skrajno neugodnih razmerah, slovenske pokrajine, Hrvatska s Slavonijo ter Banat in Dalmacija pod dunajsko vlado, ves ostali del razen malega kosa Srbije in Črne gore pa ječeč pod turškim jarmom, je nacionalna romantika našla še nepripravljeno torišče. Morala je šele vzbuditi južno-slovanska ljudstva k narodni zavesti ter iz te takorekoč amorfne mase ustvariti šele narod. Naravno in romantičnemu nagnjenju časa v polni meri odgovarjajoče je bilo, da so se vodilni duhovi Hrvatske, kjer je bilo tisti čas vsekakor politično in kulturno središče južnih Slovanov, oprijeli ideje, da je ves slovanski jug združiti v eno politično in kulturno enoto, ter v to enoto pritegniti tudi Slovence.

Na Slovenskem je kakor znano ta misel našla prav mnogo pristašev. Bila je želja po narodnem vstajenju, ki je ustvarila slovenske Ilirce, eminentno romantična gesta, s katero so naši

narodni romantiki v želji po veliki nacionalni bodočnosti hoteli čez noč popraviti zgodovino, ki je nas južne Slovane v tisočletnem procesu razcepila na toliko drobcev. Pustili so v nemar Trubarja, Vodnika, Kopitarja, in so hoteli brez njih, preko njih potegniti za sabo vso narodno in kulturno še neprebujeno slovensko maso, in jo velikopotezno uvrstiti v širok krog, ki naj bi, osredotočen okrog Zagreba, objel ves naš jug.

Ali ta naša masa je že imela svoje kristalizacijsko središče. To je bilo naše kulturno delo, pridobljeno na potu od Trubarja čez Vodnika ter Kopitarja na mlado čebelico s Prešernom. Tudi Prešeren je bil v ozki zvezi z idejo nacionalne prebuditve, toda preveč globoko je koreninil v slovenstvu, da ne bi vedel, da se ne da na mah združiti z ostalim delom naša slovenska skupina, ki jo je tisoč let ločeno državno, gospodarsko ter kulturno življenje oddelilo od ostalih južnih Slovanov. Zato se je ustavil Vrazu, češ da „ilirski“ književnost ne bo mogla potegniti slovenske mase za seboj, ter da bodo slovenski Ilirci kakor pastir brez črede, kakor Ahil v Hadu, ko kraljuje sencam... In on sam bi se v „ilirščini“ ne mogel udeleževati tako kakor v svojem maternem narečju, ki ga je obvladal mojstersko, do najfinejših subtilnosti. Zato so smatrali Prešeren in njegovi pristaši za svojo nalogo, da vzbude slovensko ljudsko maso, da ustvarijo v okviru te etnične skupine, ki so jo res čutili za svojo, kulturno enoto ter jo povzdignejo v enakovreden člen v krogu kulturnih svetovnih narodov.

In zmagalo je Prešernovo načelo. Na podlagi kulturne tradicije, ki jo je podedoval in jo bistveno obogatil s svojim genialnim delom, je bil za Slovence ustvarjen temelj samostojnega nacionalnega življenja; politično, jezikovno in kulturno smo ostali oddeljeni od Ilircev. Toda

tudi ti Ilirci romantične južno-slovanske dobe so se razvijali v realistični smeri ter ostali Hrvatje oz. Srbi v skladu s političnimi okolnostmi.

Tako se je naš narodni organizem razvijal od Prešerna do danes sam zase, ločeno od ostalih južnih Slovanov. Dosegli smo dosti uspehov, a tudi dovolj neuspehov; doživeli smo vesela in nevesela presenečenja, premnogokrat pa smo gledali k bližnjim in daljnim sosedom s pritajeno zavistjo ter primerjajoč njihovo bogastvo turobno povsesili oči, kakor da nas je v hipu obšlo spoznanje, da smo le narod en miniature, ki mu ne gre, da svoje dejanje in nehanje meri z doživetji „drugih, večjih narodov“. Prišli pa so tudi časi, ki so nam prinesli kulturne čine, s katerimi smo se prešerno pobahali pred svetom, češ, evo nas, pred kom naj nas bo še sram!

Kaj smo torej pravzaprav dosegli? Kakšni občutki nas obhajajo, ko merimo svojo pot od Prešerna do danes?

Prešerno se vam bo zasmel v obraz literat, češ, kaj vprašuješ, človeče; kam pa gledaš, da ne vidiš, kako bogata je naša kulturna žetev, kako je pisanih cvetov, sočnih sadežev polno naše polje, veseli se jih in uživaj jih! Vesel in ponosen je na našo lepo knjigo, — in ne po krivici. — Samo na beraške honorarje bo potožil; dejal bo tudi, da je slabo, ko se pri nas umetnik ne more posvetiti le svojemu delu, ter sploh da se nikjer na svetu umetnikom ne godi tako slabo ko pri nas. Drugod, o, drugod... Andrejev n. pr. ima 11 vil... Naši genialni umetniki-slikarji z Jakopičem in Groharjem na čelu so nas postavili s svojim delom nenadoma na sredo v tok modernega umetniškega stremljenja; ali kako se počuti drugače Jakopič v svojem paviljonu? Groharju pa ne moremo več staviti podobnega vprašanja... Pa drugi, — Smrekar n. pr., ali se vam ne zdi, da bi morali makar nalašč zaradi njega ustanoviti humorističen oz. karikaturni list!

Vprašaj znanstvenika, kake volje je. Potožil ti bo, če je produktiven, da nima kje priobčevati svojih stvari. Specialnih, strokovnih revij ni, v beletrističnih ga gledajo postrani kot nedobrodšlega gosta, „Matica“ je pač taka institucija, da goji razen beletrije v prvi vrsti literarno ter kulturno zgodovino in kvečjemu še poljudno znanost. Kaj moreš zato, če nisi slučajno literaren historik, če ne pišeš bibliografije ali pa če ti ni naključje zaneslo v roke korespondence katerega izmed pokojnih političnih ali literarnih veljakov.

V vsakem slučaju ga pa drezajo povsod, da naj piše poljudno, zakaj čista znanost da je suhoparna... In tako se nam je izmuznil Dežman in še marsikdo drugi. Dr. B. Zarnik, Plemelj, Ferdinand Seidl, Vladimir Levec in drugi se udeležujejo če ne popolnoma, pa vsaj v veliki meri v okviru nemške znanosti, in komu pripadajo, nji ali nam? Emono smo izkopavali izpod kamena in pozabljenosti, v središču slovenstva se je to vršilo, Slovenec je vodil delo, ali — rezultat je vzela nemška znanost in mi smo se zadovoljili s tem, da smo priobčili v „Carnioli“ o tem temeljitem podjetju skromno poročilce. —

In, dragi moj, če hočeš poznati svetovne kulturne prvake, Zola pa Balzaca, Dickenspa pa Shakespearea ali Dostojevskega ter Mickiewicza in še sto drugih, kam jih greš iskat? Reclamovko greš kupiti, ali pa iščeš po Langenovem, Müllerjevem katalogu, na vsak način se pa zatečeš po pomoč k nemški prevodni literaturi in zdi se ti vse v redu in samo po sebi razumljivo, da je tako. Drugi, večji narodi si lahko oskrbe kulturni kontakt s sosedi na ta način, da si sproti prevajajo, kar ustvarijo tam duševni prvaki, mi pa... smo veseli, če dobimo eno, dve ali celo tri generacije pozneje prevode najpoglavitejših njih del. Toda še ti se ob pičlosti sredstev niti pametno zvrstiti ne morejo, tako da smatra „Matica“ za potrebno, sklicevati enquete o tem, kaj naj prevajamo. — Po svetu se pojavljajo nove ideje v filozofiji, v znanosti, v umetnosti, v tehniki, in spet so le nemške revije, nemški eseji, nemške notice, h katerim se zatečemo po informacije.

Pa pogledjmo še v knjižnice, kamor se zateka naše občinstvo, iskat si duševne hrane ali pa preganjat si dolgčas. Če vračunamo vse naše knjige in prištejemo še vse letnike mesečnikov, sestavimo komaj knjižnico, ki jo povprečno priden bralec absolvira v štirih do petih letih. Kaj pa naj mu damo potem? Odgovor so že dala naša knjižniška vodstva sama s tem, da so si nabavila enostavno še — nemško knjižnico. In naše čitajoče občinstvo se počuti v nji tako domače, kakor v svoji. —

Zaključujemo: V nasprotju z Vrazovo metodo smo privedli Prešernov princip do popolnega razvitka. Dokazali smo svojo izredno močno kulturno potenco, pokazali na vseh poljih kulturnega udejstvovanja izrazite stvaritelje, ki nosijo v sebi zmožnosti dvigniti našo kulturo na

enako višino, kakor so jo dosegli svetovni narodi. Pokazalo pa se je obenem, da smo gmotno preslabi, številno premajhni, da bi v okviru slovenske etnične skupine razvili vse kulturne panoge do potrebne popolnosti, ter ustvarili vsem svojim kulturnim delavcem brezpogojno potrebno torišče, kjer bi mogli svoje sile uveljavljati brez omejitve, ter s svojim delom tvoriti v nepretrgani kontinuiteti se razvijajočo harmonično kulturno enoto, uvrščeno neposredno v tekmo svetovnih narodov. To stanje se bistveno ne izpremeni, tudi če računamo makar z najugodnejšo politično ter gospodarsko konstelacijo.

Razrešitev vseh naših narodnih, političnih, gospodarskih ter kulturnih vprašanj nam nudi jugoslovanstvo.

Naši politični zastopniki so si zapisali politično združenje Slovencev, Hrvatov in Srbov v svoj program. To veliko načelno odločitev je v glavnem povzročila zavest, da smo Slovenci, Hrvatje in Srbi plemensko en narod, ter da govorimo in pišemo danes narečja, ki so si medsebojno tako sorodna, da se ne samo inteligenca, temveč tudi preprosto ljudstvo brez posebnega truda med seboj razume. Enako močno podkrepilo pa je bila težnja, da se narodno popolnoma emancipiramo od Nemcev, Italijanov in Madžarov, ter zavest, da Jugoslovani ločeni tega ne dosežemo nikoli, ter da je nam šele združenim zagotovljena narodna osamosvojitev ter dostojna bodočnost.

Spredej očrtano premostrivanje naših kulturnih razvojnih možnosti je bilo za nas najtehtnejši moment, da smo se odločili tudi za kulturno zedinjenje Jugoslovanov. V važno oporo nam je bila pri tem zavest, da se tudi Hrvatje in Srbi nahajajo v kulturnem oziru v stanju, ki jim enako ko nam ne dovoljuje popolnega ter samosvojega razvoja ter da tudi njim zedinjenje šele odpre vrata v vsestransko popolno, neodvisno kulturno življenje. S kulturnim zedinjenjem hočemo doseči popolno emancipacijo zlasti izpod nemškega vpliva, hočemo obenem zasigurati popolno, vsestransko razvijanje naših kulturnih sil v okviru hrvatsko-srbsko-slovenske etnične skupine. Opiramo se pri tem na gori povdarjeno ozko plemensko in jezikovno sorodnost, ne seveda podcenjujoč znatnih razlik, ki jih je zarezal med nami po različnih političnih in kulturnih vplivih povzročeni divergentni razvoj južnoslovanskih vej. Izenačili bomo te razlike s tem, da eliminiramo vse

politične, gospodarske ter kulturne faktorje, ki so nas razdruževali; zato pa si uredimo zanaprej svoje nacionalno življenje tako, da bo pospeševalo ojačenje vsega, kar naj nas združuje ter manjša razlike med nami. Zato smatramo uresničenje zahtev naših političnih zastopnikov po samostojni jugoslovanski državni skupini za predpogoj kulturnega zedinjenja. Šele ko bomo imeli Slovenci, Hrvatje in Srbi skupno politično, skupno gospodarsko, sploh skupno notranje narodno življenje, ko bomo sami odločevali o svojih postavah, svojih šolah, svojih socialnih in gospodarskih uredbah, ko bodo padle meje med današnjimi provincami, bo ustvarjen šele predpogoj, da se tudi naše kulture zlijo v eno, ter se slednjič doseže res popolno nacionalno zedinjenje.

To je naš končni cilj; dobro se pa zavedamo, da ga ne bomo dosegli čez noč, da ga ne bo doživela naša, temveč šele prihodnja, morda celo šele tretja ali četrta generacija. Prišli bomo do njega po več ali manj dolgotrajnem prehodnem stanju, za katerega prvo fazo smatramo kar najtesnejšo kulturno kooperacijo Slovencev, Hrvatov in Srbov. Ta naj obstoja v tem, da se naše kulturno delo že zdaj medsebojno spopolnjuje, da si ustanavljamo skupne kulturne institucije, skupne revije, zlasti take, kakršnih sami zase, bodisi mi, Hrvatje ali Srbi, dozdej nismo mogli vzdrževati. Tu naj bodo slovenski, hrvatski ter srbski jezik popolnoma enakopravni; Slovenec, Hrvat, Srb, vsak naj priobčuje svoja dela v svojem jeziku. Ta princip naj se uveljavi v vseh panogah kulturnega in sploh javnega življenja; uspeh take kooperacije bo takojšnja osamosvojitev našega kulturnega dela ter emancipacija od tujih vplivov.

Vzemimo praktičen primer: Brali smo, da se snuje slovenski naravoslovski list. Opirajoč se na dosedanje izkušnje, dvomimo o uspehu takega podjetja. Če pa si ustanove slovenski, hrvatski ter srbski naravoslovci skupno organizacijo, naslonjeno na velike naravoslovne institute (univerza, muzeji i. dr.), ni dvoma, da bodo lahko vzdrževali tudi sijajno naravoslovsko revijo, kjer bodo priobčevali uspehe svojih študij vsak v svojem jeziku, in dr. Grošlju, dr. Čermelju in drugim ne bo več treba gostovati po beletrističnih listih. Iz takega glasila se bo zrcalilo vse delo naših naravoslovcev, po njem se bodo kulturni sosodje seznanjali z rezultati našega naravoslovskega raziskavanja. Enako naj se organi-

zirajo vse stroke znanosti; na tak način bo mogoče gojiti organsko ne le glavne znanstvene panoge, temveč lahko bomo samostojno razvili tudi specialne oddelke glavnih strok, ter tako zadostili moderni tendenci po specializiranju v znanosti. Dobili bomo samostojno jugoslovansko znanost, ki se bo bavila z vsestranskim znanstvenim študijem jugoslovanskega območja, ter bo lahko v organskem kontaktu z enakim stremljenjem pri kulturnih sosedih.

V umetnosti bo hvaležno podjetje zlasti ustanovitev skupnega umetniškega tednika ali mesečnika, čisto umetniške ali pa humoristične oz. karikaturistične vsebine; tu naj se družijo v prosti konkurenci dela slovenskih, hrvatskih ter srbskih umetnikov.

Pa ne samo to. Vsa naša dosedanja leposlovna literatura naj postane last tudi srbsko-hrvatskega plemena, enako kakor sprejmimo tudi mi srbsko-hrvatsko za svojo. To načelo realiziramo na ta način, da uvrstimo srbska in hrvatska dela v svoje zasebne in javne knjižnice, tako kakor seveda oni naša; kar je dobrih stvari, si jih bo občinstvo sčasoma prisvojilo, ter jih bo vzljubilo kakor svoje, brez ozira na jezikovne razlike.

Samo po sebi sledi iz te zahteve, da je treba popolnoma preurediti tudi izdajanje leposlovnih ter znanstvenih prevodov iz svetovne literature. Kar je že prevedenega na srbski ali hrvatski jezik, ne predstavljamo še na slovenskega, enako naj Srbi ter Hrvatje vzemo naše prevode za svoje in naj teh del ne prevajajo na novo. Na razpolago imamo aktualen primer: Na novo ustanovljena „Tiskovna zadruga“, ki nam obeta obširno serijo novih prevodov, nam namerava oskrbeti med drugimi tudi prevod Merežkovskega „Leonardo da Vinci“ (Vstajenje bogov). Ravno kar pa je izdala „Moderna knjižnica“ v Zagrebu to delo v hrvaščini, v prevodu Ise Velikanoviča, ki ga imenuje Savremenik „vzornega“. Čemu torej prevajati to delo zdaj posebej še v slovenščino? Ker imajo naši bratje tudi „Julijana Apostato“ in „Petra in Aleksjeja“ že prevedena, prevedimo na slovensko druge manjše, a tudi karakteristične stvari istega avtorja, ozir. prevajajmo druge pisatelje, saj program pač tudi po predlagani metodi še dolgo ne bo izčrpan. Omogočeno bo po tem načinu, da bo imelo naše občinstvo v slovenskem, hrvatskem ali srbskem jeziku na razpolago vsa glavna dela svetovnih avtorjev ter

polagoma tudi kompletne prevodne izdaje, in — kar je glavno — kolikor mogoče kmalu po izidu originalov. Tako bomo res v živi zvezi z razvojem svetovne književnosti.

In naposled — vsi naši kulturni produkti, vsa naša na novo izišla leposlovna dela, si morajo najti pot v srbsko-hrvatsko javnost ravno tako neposredno kakor domača; enako seveda srbska in hrvatska v naša. Prodajati jih morajo vse naše knjigarne, pa naj so v Ljubljani, v Zagrebu, v Novem Sadu ali kjerkoli. Enako morajo imeti vsi naši javni lokali, kavarne, čitalnice in podobna podjetja vse slovenske, hrvatske in srbske periodične publikacije občinstvu na razpolago.

Da bomo pa mogli ta princip, ki se bo zdel spočetka vzprejemljiv le pri inteligenci, v kratkem času zadosti krepko uveljaviti ter ga razširiti na najširšo bazo, na vso našo ljudsko maso, moramo skrbeti zato, da se bo naša inteligenca, nato pa sploh vse ljudstvo čim temeljitejše seznanilo s srbohrvaščino. Jezikovne ovire, v kolikor bodo spočetka vendarle obstojale, moramo čimprej popolnoma obvladati. Da dosežemo ta namen, naj nam pomaga v prvi vrsti šola, in sicer že ljudska, kjer naj se v zadnjih razredih ozir. letih naša deca vsaj v glavnem seznanijo s srbohrvaščino ter z glavnimi razlikami med domačim in tem narečjem. Srednje in meščanske šole pa naj to osnovo razširijo in spopolnijo. Seveda morajo obratno v enaki meri Srbi in Hrvatje svoj naraščaj seznaniti s slovenščino. Poleg tega pa je veliko važnost polagati na družabno mešanje Slovencev, Srbov in Hrvačev v vsakdanjem življenju. Dasi veljaj na slovenskem teritoriju povsod slovenski uradni jezik na znotraj in na zunaj, vendar ne sme biti nikake ovire, da prevzame pri nas mesto v kateremkoli uradu Srb ali Hrvat, in obratno seveda Slovenec med Hrvati in Srbi. Saj se nauči človek še tujega jezika zelo hitro, če živi nekaj časa med dotičnim narodom; kako lahko pojde to pri nas, ko gre samo za sosedno narečje. Menda pač ni treba še posebej razpravljati, kako velikega pomena je tako družabno mešanje za nas, če hočemo drug drugemu pronikniti do kraja v ljudsko bistvo in s tem olajšati in pospešiti proces narodnega zedinjenja.

Po opisanem načinu si bomo torej ustanovili celo vrsto faktorjev, ki bodo vplivali, da bo šel razvoj slovensko-hrvatsko-srbskega kulturnega ter sploh narodnega življenja zanaprej v konver-

gentni smeri. Obenem je pa to edina pot, po kateri se bo prehod iz slovenstva v jugoslovanstvo izvršil organsko; rešen bo Prešeren-Vrazov problem v Vrazovi smeri, ali po Prešernovi metodi. Vso svojo, na Trubar-Prešernovi dedščini zgrajeno dosedanjo kulturo bomo plodno strnili s srbsko ter hrvatsko v jugoslovansko; nobena naša kulturna sila se nam ne bo izgubila, Prešeren kakor Gundulić, Župančič kakor Kranjčević ali Stanković, vsi bodo živeli v jugoslovanstvu dalje ter proizvajali ne na posamezno pleme, temveč na vsa tri svoj blagodejni vpliv. In mi Slovenci zremo lahko s ponosom, z veselo samozavestjo v jugoslovansko bodočnost, zakaj kljub pomanjkanju materialnih predpogojev se je izkazalo za nedvomno, da imamo v sebi izredno krepke kulturne sile, in da se bomo zelo močno udeleževali v jugoslovanstvu, tako da bo naš vpliv na bodoči razvoj brezdvomno veliko večji in močnejši, kakor bi bilo pričakovati z ozirom na številno razmerje.

Jasno bo vsakomur, da skupno kulturno življenje s tremi književnimi jeziki še ne more biti končni stadij, s katerim bi se mogli zadovoljiti. Tudi ne odgovarja tako stanje naravnim, splošno veljavnim zakonom; zato pa ga smatramo le za nujno potrebno prehodno fazo. Ko se bodo največje razlike med nami izenačile, ko nas bo skupno politično, družabno in kulturno življenje dovolj zblížalo medsebojno, ko se bomo drug drugega jezikovno dobro poznali, takrat bo tudi vprašanje o skupnem književnem jeziku dozorelo. Ali bo to srbsčina oz. hrvaščina ali ne, ali bo kombinacija iz vseh treh narečij, modificirano po vsakem izmed plemen, najbolj po tistem, ki se bo udeleževal v kulturnem oziru najjačje, najkarakterističnejše, tega ne moremo vedeti, in tudi potrebno ni, da to razglabljamo. Pustimo razvoju prosto pot; sam si bo poiskal pravo razrešitev, kadar nam slovensko-hrvatsko-srbska kulturna kooperacija ustvari zato vse potrebne predpogoje.

Visoko dan nebeške gre poti.

Visoko dan nebeške gre poti —
v bliščanje njiv in dibanje poljan
razposajena sapa plane,
viharno gosta rž se zgane,
in mak med žitom zažari
kot razoranih njiv ognjene rane.

Ā mladi fant je rožice kosil ves dan —
sedaj po Liziko njegov gre glas
med jablanami, češnjami v njen beli stan —
temni se, a zaspati noče vas —
na gori je visoki kres
zacvetel strmo do nebes.

In roža je zaklila čarodejna,
utrgaj jo in deni na srce —
in če ljubezen tvoja je brezmejna,
rodi se deklita iz nje.

Kot kresna noč je lepa in srebrna,
žarkà in žametna, strastno ognjena,
nocoj sladko spočeta in rojena,

ko zvezdni roji čez nebo škrope
in jih temina razodeva črna
in voli kot proroki govore.

Skrivnostno les šumi nocoj,
srebro rosi od brez in hoj,
kipenje v rudah se buđi,
zlato se čisti in jasni,
iz zemlje bliskajo zakladi —
na dan jih dvigni v duši mladi,
in vzemi jih na pot s seboj.

Za dolgo, tajno pot življenja
izkoplji kamen si modrosti
in večne, čarobne mladosti —
in zmeraj nova hrepenenja
naj nosijo te iz temin v jasnine,
kot v svetli zarji kresna noč izgine.

In kot vihar nezmagan v gozdih poje,
glase naj se molitve, kletve tvoje!

Fl. Golar.

Veselica.

Spisal Andrej Gržina.

Polagoma se je stemnilo, Drejček je zaprl knjigo in pomaknil stol k oknu. Zunaj je visel nad ozko blatno ulico in pritličnimi hišicami siv mrak, na tlaku je bleščal odsev vlažnega zimskega večera. V bližini se je oglasil korak in že je zdrsel mimo oken upognjen možakar z lestvo na rami. Že davno ga je Drejček poznal... Zdaj se je ustavil, prislonil lestvo ob hišni ogel, dihnil v premrle roke, jih podrgnil med kolena in se oziral gor in dol po zapuščeni ulici. Še je nekaj pota do cerkve... Obrnil se je, prižgal petrolejko in zadel lestvo na ramo. Potem koraki... Dan za dnem... Tam v veliki, temni hiši na oglu ima pet otrok. Starejši mu je zadnjič pravil, da oče hira in bo umrl... seveda. Kako da človek umre... A onega ni imel rad. Tudi Drejčku je pred dobrim mesecem umrla mati in mu je bilo tako težko... Oni se je pa smejal in spustil iz ostro nabrane šobe pljunek v lužo; zraven je mislil na očeta! — Zopet koraki. Nekdo je odprl hišna vrata in se pritipal skozi vežo v kuhinjo. Znan glas je spraševal po očetu, nato se je zgenilo v sosednji sobi.

„Dober večer! Kar v temi?“

Seveda, Marinova dekla je bila, majhna, štiridesetletna babnica, zdrava in delavna kakor žival. Tuji otroci so se je ogibali, ker jo je bila sama molitev in sitnost. Drejček se je začudil, ker je redkokdaj prišla k njim. Oče je govoril o varčnosti in pričel hoditi po sobi.

„Naša gospa so me poslali... Veste, pri Koširju bo otroški ples... med domačimi. Za Stanko je ne vem že odkod naročena obleka. In naši so rekli, naj pride tudi Drejče... da se malo razvedri. Saj je otroku gotovo še težko po mami. Bog se usmili... tako kmalu! Kajne, da ga pustite?“

„Kdaj pa?“

„V nedeljo zvečer naj pride, ob sedmih. Bo res lepo... sami otroci.“

„Seveda pride, če le hoče...“ Najbrže je oče pokazal, da bi se je rad znebil, ker je takoj nato oddrobila z glasnim: lahko noč.

Drejčku je utripalo srce. Marinovi — očetovi bližnji sorodniki, so bili zanj nekaj, česar se je bal, skrivaj ga je pa mamilo in vabilo. Na cesti je zbežal pred njimi, a za oglom se je skrčil in gledal, ko so šli mimo. Poleti je bil zadnjikrat pri njih. Na vrtu so se igrali in Stanka tudi. Bilo mu je težko, da se nihče ni zmenil zanj in zdel se je edini odveč. Najraje bi kričal. Plezal je na drevje in na nizke strehe drvarnic, da ga je gospa Marinova venomer opominjala in svarila. Za slovo se je pognal sosedovemu Milanu v lase. „Ti si grd fant,“ — je rekla Stanka, ko je odhajal, a v njem je grebla trma. Kako je tisti večer sovražil Marinove in najbolj še Stanko! Nalašč je poiskal onega iz temne hiše na oglu in kadil z njim cigarete. — Nehote je stresel z glavo nad „neumnim spominom“. V motni luči so naletavale debele snežinke, nekje je drdrala kočija. Pritisnil je lice na hladno steklo, v srcu je plala vroča sladkost. „Grd fant si!“ Kako je povešal pogled! In tudi že nikdar prej ji ni mogel pogledati v oči. Bile so tako čudno svetle in velike, da bi ničesar ne vedel povedati, če bi gledal vanje. Saj je itak vedno molčal in silil proč, kadar mu je božala lica. Res je bila eno leto starejša... samo eno leto... Toda kadar jo je videl v tisti beli obleki, s svetlo kito las na hrbtu, ga je zmogla zadrega. Večkrat ji je hotel povedati kaj lepega, da bi se nič več ne zmenila za druge otroke in poslušala samo njega. A tako je hotel, kadar je mislil nanjo. Kajti komaj je stal pri njej, je vihal čelo in srdito molčal. „Kako podivjan otrok,“ je večkrat rekla gospa Marinova in Stanka ga je začudeno pogledala. Mogoče ji je bilo hudo, če so tako govorili o njem... Naenkrat se mu je zdelo silno smešno, da je takrat poiskal onega iz temne hiše. Nocoj se ga je spominjal z odtujenostjo in mrzloto. Povabili so ga... Cel večer so mu domači pravili vsemogoče o veselici, da še v sanjah ni bilo „moža“ k njemu; sami veseli, otroški obrazki, so se mu smehljali celo noč in iz njih srede ga je klicala Stanka, k sebi in svoji punčki...

V nedeljo po večerji so ga oblekli v lepo črno oblekico in temno-modro suknjo. Dekla ga je spremila do Marinovih. Mraz je rezal v ušesa; Drejček je tiščal roke v žep in gredoč lomil tenki, sluzni led. Šele na pragu Marinove hiše ga je spreletelo, da bi najraje pobegnil. Dekla je prijela „trmoglavca“ za ramo in ga potisnila pred seboj skozi temno vežo. In potem se je že oglašila gospa Marinova med podboji kuhinjskih vrat. Stala je tam, visoka in debela, z bujno rdečimi lici, vedno solzna in prijazna. Drejček je bil že tepen, ker je rekel, da je zrela hruška.

„Ravno prav sta prišla! Stanka je že oblečena... No, fantek, kako je? Kdo ti je pa kupil tako lepo obleko?“ Medtem ga je poljubila na lica in mu gladila lase. Mali se je nejevoljno obrisal v rokav in silil v stran. „Kakšen si! Prav nič ga še niste izobrazili, Nežka,“ se je obrnila k dekli. „Počakaj, Drejček, da se Stanka obleče. Ti ne veš, kaj te čaka nocoj! Mucek moj! Pa malo shujšal je. Ali ti je hudo po mami?“

„Hudo!“ Na vse strani je sukala glavo, toda dekla se je že odpravila.

„Na, ljubček, in sem sedi, da ti povem, kako bo nocoj lepa naša Stanka.“ Gospa mu je dala košček sladkorja in ga posadila k otroški mizici poleg ognjišča. Potem je govorila o Stanki; da bo kraljica, v belem s svilo obšitem kožuščku, v belih čeveljčkih in svilenih nogavicah; krog vrata dolgo zlato verižico in na glavi lepo zlato krono. Drejček je komaj sledil. Plaho se je oziral po snažni kuhinji s svetlo bakreno posodo in vrtil klobuček med kolena. Sem in tja je pogledal tudi gospo Marinovo, ki je stala pri ognjišču z desnico v boku in neprestano govorila kakor bi ulival vodo. Vedno znova se je nasmehovala: Naša Stanka, naša Stanka!... Kako jo imajo radi. Skoro mu je ugajalo pri Marinovih. V tem je prezrl Stanko, ki je pritekla iz sobe in se smeje postavila pred mater. Po celi kuhinji je zasijalo kakor luč. Mali je v zadregi vstal in se stisnil k steni. Šele takrat je ugledala tudi njega. „O Drejček!“ in že mu je dala roko. „Pojdeš z nami, kajne?“ Prikimal je in zrl v kronično vrh njene glave.

„Zakaj pa tako grdo gledaš?“

Gospa Marinova je odložila predpasnik in spravila otroka iz kuhinje. „Čas je! Lepo se primate za roke in gremo!“ Na cesti je Drejček pogledal proti domači hiši, kjer je gorela luč. Hej, na veselico... na veselico! Kar znižala se je hišica gori na ovinku.

„Veš, mraz je!“ je rekel in spustil Stankino roko. „Jutri imamo pa mi vojsko... na klancu. Ampak zares, z ledenimi kepami. Doma jih imam že pripravljene, — namočil sem jih. Ah, kdor jo dobi!“ Njen ugovor mu je ugajal. Mamin srček... „Seveda jo dobi, kdor ne zna... Končno pa... malo krvi...“ Potem sta molčala celo pot. Le tik Koširjeve hiše jo je pogledal. „Kar doma bi ostala... sama!“ Stanka se je začudila; kaj bi doma! Ko bo tu tako lepo in toliko otrok. In ples...

Na ozkem dvorišču je odhitela na desno v otroško sobo, kjer so se zbirale „šeme“. A Drejček je moral z gospo v hišo.

V vroči, svetli sobi so stale dolge, pogrnjene mize, s suhimi šopki rož in jedilnim orodjem, iz kuhinje je dišalo po masti in svežih kolačih. Pri peči so sedeli ljudje v težkih zimskih oblekah in živem razgovoru. Drejček je sedel na svoj prostor, poleg njega gospa Marinova. Poznal je vse po vrsti, le otroka ni bilo nobenega.

„Zakaj pa mene niso oblekli v šemo?“ je zašepetal, privzdignil obrvi in gledal po ostalih.

„Ker ti je mama umrla. Ali si že pozabil? Zato ne smeš letos...“

Gospa Koširjeva je z mezincem pobirala drobtinice po prtu in je poslušala.

„Kaj hoče?“

„Šema bi bil rad... kakor drugi.“ Smejali sta se, kakor petletnemu otroku, obe debeli in široki, gospa Koširjeva še obilnejša, a drobnejšega, bledega obraza. Drejčku se je zdelo, da bi njej lažje kaj povedal kakor drugim. A že se je obrnila in nalivala vino. Cela miza je bilo eno samo sorodstvo. Čudno so se nasmihali drug drugemu in si kimali z glavami. Nekoč je bil z očetom v gledališču in tam so baš tako sedeli in se smejali; le da teh tu ni poslušal. Govorili so o kupčijah in letini, o vinu in sam bogve o čem še. Tu in tam so se sklonili drug k drugemu in čul je znano ime kakega nenavzočega soseda. Ta ali oni je zamahnil z roko ali pomenljivo nagubal čelo, gospa Koširjeva si je brisala potno lice. Potem je za nekaj časa vse umolknilo, kakor bi prisluhnili sekljanju in cvrtju v kuhinji.

„Preveč si škodujete, gospa!“ Priletna gospodična je sklepala roke in se sukala v pasu. V komedijah je včasih že videl podobne punčke.

„Kaj to! Saj še imamo, hvala Bogu,“ se je smehljala gospa Koširjeva.

„Saj res! Zakaj bi človek ne bil včasih vesel. Še tako je preveč skrbi. Vedno si mislim: enkrat si na svetu.“ In gospa Marinova je globoko vzdihnila.

„Križ je na svetu; no, pa se potrpi in gre.“

Ženske so pritrjevale. Brejčič, mlad bogat gospodar, se je igral s svinčnikom in si gladil kodraste lase. Poleg njega je zamišljeno strmel v kozarec še starejši gospod z obrito glavo. Zatičnik mu je visel čez rumenkasti ovratnik. Držal se je Brejčiča kakor neke vrste svetovalni privesek. Vsaj tako je večkrat govoril Drejčkov oče, češ, da se je zapil in da nima drugega v glavi kakor samo žretje.

„Torej misliš, da bi se dobilo?“

„Vem, staro bo treba malo... hm, pa pojde!“

Brejčič je vtaknil svinčnik za uho in se zamislil. Drugi so med tem govorili o novem kaplanu. In nove prte je cerkvi nekdo podaril... „Gradnikova gospa jih je poslala.“ Pa to so že vsi vedeli. Gospa Marinova je odvrnila z roko. In tudi drugi so bili mnenja, da „ta jih že lahko da...“ Drejček je poželjivo pogledal proti široko se odpirajočim vratom. Toda bile so dekletke z večerjo. Dolgi krožniki pečenega in suhega mesa, salate in sladkarij so pokrili mizo, zazvenčali so noži in vilice. Dolgočasno cmokanje je včasih prekinila sladka hvala. Skoro deklami za petami je prišumela v sobo visoka, v črno svilo oblečena gospa. Mali je začudeno ogledoval debelo zlato verižico krog njenega vratu. In vsi prsti so bili okovani v prstane. Povešala je trepalnice in stiskala ustnice, kakor bi pokušala dobro jed.

„Dober večer! Malo pozna sem, kajne?“ je vršela krog mize. O, s kakim hruščem so jeli prerivati stole; vse se je klanjalo. Take gospe še ni videl! Sedla je k Marinovi in jedli so dalje. Gosposodična, ki je prej govorila o preveliki škodi, je držala žlico s čisto trdimi prsti; mezinec je smešno štrlel daleč v stran. Neprestano je migala z rameni in sukala vrat. Zdaj se je obrnila k novodošli gospe:

„Ampak prti, milostljiva... nekaj krasnega. Celo bogastvo.“ Ona se ji je kar z očmi zahvalila.

„Kaj hočemo! Cerkvi bi človek dal celo premoženje. Saj za nas nima pomena. Upajmo, da bog poplača dobra dela...“ Še ostreje je pokušala z ustnicami, da se je zastrla koničasta brada. Baš na levi ustnici se je tresla kocinasta bradavica. Drugi so hvalili prte. Pogovor je prešel na

župnika in njegove „di-ivne“ pridige, kakor je ponavljala gospa Gradnikova.

„Čegav si pa ti?“ je nenadoma vprašala Drejčka.

„Ah, Mihov je... Ona je zadnjič umrla...“ je odgovarjala namesto njega gospa Marinova in se sklonila niže k mizi. „Veš, pa nimajo zdaj nič pravega doma... Saj veš, kako je!“... Pomenljivi pogledi in že so ga pozabili. Le gospa Koširjeva mu je porinila poln krožnik pečenke in krompirja.

„Na, jej, mucek, in ne glej tako čmerno!“

V istem trenutku se je v glasnem smehu vsula pisana kopa otrok na sredo izbe. Za hip so obstali in se v zadregi smejali drug drugemu. A potem so zarajali, se prijemali za roke, poskakovali in vriskali. Nekateri so bili oblečeni v šareno sešite halje, drugi so ogrnjeni v ovčje kožuhe migali z rožički in se zaletavali drug v drugega. Oh, eden je imel žabjo glavo in onemu tam-le je visel do pasa živordeč jezik. Zelene, rdeče in oranžaste pentlje so vihrale v zraku in vmes se je utrinjal blesket steklenih korald, pločevinastih zapestnic, verižic in drugega pestrega nakita. Pred očmi je vse migljalo, se bliskalo in sijalo. In sredi celega vrišča se je sukala Stanka, bela in tiha. Ko je ugledala mater, se je dostojanstveno nasmehnila, kakor se spodobi kraljici.

„Stanka je res angel nocoj... angel vam rečem!“ je šepnila gospa Gradnikova. „In tako lepo oblekico ima.“ Gospa Marinova si je brisala oči in molčala. „Kje ste pa dobili tako svilo in kožušček?“

„Kajne, nekaj posebnega? Naročila sem... nalašč za nocojšni večer...“

„Kaj pravite! Pač ni bilo zastoj!“

Ona se je skrivnostno nasmehnila. Drejček se je naslonil na zid in strmel na veselo družbico, ki je posedla krog miz; deklice in dečki, vse namešano... Med petjem in smehom so povečerjali in se zopet zgnetli sredi izbe v kolobar. Ko je stopila Stanka vanj, je iz vseh grl naenkrat zažvrgolela glasna pesem in dež samih rožic in raznobarnih papirčkov se je vsul nanjo. Po zraku so šviščale dolge papirnate kače, se ovijale krog stolov in miz, krog rok in glav, da je bilo vse prepeto in omreženo z njimi. In vedno znova so sipale drobne roke papirčke in rože in jih stlale po tleh, kakor bi padal mehak sneg. Bledi Rodetov Lojzek z vstran stoječimi ušesi, širokimi

usti in vel kimi plašnimi očmi je pritekel k Drejčku ter mu zagnal pest rož v naročje.

„Ali ni lepo, Drejček! Oh...“ Ves zasopljeno ni vedel kaj povedati. Stisnil se je bližje k njemu. „Glej, oni tamle z dolgim, rdečim plaščem je Tinček, ga poznaš? In tisti z žabjim obrazom je pa Franci. Oh... Kako je lepo!“ Pognal se je nazaj med smeh in petje. Tinček (otroci so mu rekli gospodek) je bil čmeren droben fantiček, poln peg in mozolčkov po licih. Hotel je biti kralj... Krono je imel na glavi in se neprestano držal Stanke. Tedaj sta se sprla z Lojzkom. Od strani ga je gledal kakor pritepenca in mu zaničljivo nekaj rekel. Lojzek se je odstranil k steni in potisnil kazalec v usta. Tudi plesal ni več; le kadar so se drugi zasmeli in zavriskali, je udaril z ročicami ob kolena, se ozrl okrog in zopet sesal kazalec. Drejčku je bilo hudo zanj. Hotel je izza mize, pa ga je gospa Marinova še pravi čas pridržala.

„Kam siliš vendar? Lep sinček... Te ni sram, da tako malo misliš na mamo! Saj imaš še črno obleko.“

Sedel je nazaj, jezen in žalosten obenem. Da bi bila zdaj njegova mati pri njem! Nič več bi ne bil tako sam... Tedaj je pristopila Stanka in ga prijela za roke. Še nikdar ga ni tako lepo pogledala in prvokrat ji je zrl naravnost v svetle oči.

„Kajne, mama, da gre Drejček z menoj plesat?“

„Ampak, otrok moj! kaj ne veš, da ne sme... Še ti si tako nespametna!“ Vsi v obližju so pritrjevali gospe Marinovi. „Nemogoče! Materin spomin je treba spoštovati.“ Stanka je poljubila roko gospe Gradnikovi, čmerni „gospodek“ jo je odpeljal od mize.

„Domov grem.“

„Čakaj! Tudi drugi pojdejo“, je prigovarjala Marinova in k drugim obrnjena, ga je glasno pokarala: „Kako je ta fant vzgojen! Taki starši!“

Otroci so se zvrstili v dolgo vrsto in res jeli odhajati. S težkim srcem je gledal Drejček za njimi. Zadnji je šel Lojzek.

„Zdaj gredo še po hišah,“ je pripomnila gospa Koširjeva. Gostje so vstajali drug za drugim. Tudi gospa Marinova je hitela za Stanko. Pri zadnjem vinu sta slonela še Brejčič in njegov prijatelj. Toda tudi ta dva sta se dvignila.

„Ta-le Gradnikova... Kakor zlata megla brez dežja! Nos pa viha v nebesa,“ se je jezil Brejčič.

„Za cerkev pa... z zlatom vezene prte,“ jo je oponašal debeli „privesek“ in stokal, ko je oblačil suknjo.

„Križ božji, kaj hočemo,“ je vzdihnila gospa Koširjeva. „Saj ste slišali Marinovo. Od daleč naroči obleko... moj bog!“

„Baharija bahata! Kar cedi se prijaznost od nje. Torej, lahko noč, gospa in hvala lepa za večerjico!“

„Kaj bi... Saj ni bilo bogvekaj!“

„Četudi gospa... Nič skrbi zaradi tega,“ je mrmral „privesek“. Gospa ga je postrani pogledala in voščila obema lahko noč.

„Jaz grem tudi.“

„Počakaj, Drejček, da pride Nežka. Kakšen si! Ali ti ni ugajalo? Plesal boš pa prihodnje leto... Da, takrat zopet napravimo... Prihodnje leto... Kajne, da prideš? Seveda... Na, pa ne bodi žalosten“. Pobrala je po krožnikih pecivo in bonbone in mu jih natlačila v žepe. „Zdaj moram pa še v kuhinjo. Le počakaj! Nežka bo kmalu tu!“

Drejček se je oziral po praznih mizah, kjer so se hladili ostanki večerje, in po prazni sobi. Močna rumena luč je svetila pod stropom in vse je bilo mirno. Kakor tat je počenil na tla, kjer je bil kup rož in papirčkov največji. Zakopal je ročice vanj in smeje zagnal perišče papirjev v zrak. V spominu je oživel ples in Stanka. Kraljica... Potem je sedel. S ceste je zvenel smeh in govorica mimohitečih otrok. A v sobi so samevale zapuščene papirnate kačice med stoli in mizami; celo od svetilke je viselo par odtrganih pentelj. Kakor bi za vedno minilo... Saj se ne vrne več ta veselica... da bi še on plesal... Nikdar več ne bo tako — oh, da bi bila mama! Tako pa ni nobenega, ki bi bil pri njem... Rožice po tleh so venele, pohojeni cveti so odgrinjali svoja srčeca. Čez eno leto... Mogoče tudi Stanke ne bo več... Tako ga je pogledala! In lepa je bila, najlepša... Iz polnih žepov so padali bonboni na tla, roke so še stiskale papirčke. Popolnoma tiho je že bilo in Drejček je bil čisto, čisto sam.

Najnovejše o Röntgenovih žarkih.

Odlomek iz moderne fizike. — Spisal Dr. Lavo Čermelj.

(Dalje.)

Vistem etru pa se razširjajo tudi elektromagnetni valovi. Kakor za svetlobo je bilo tudi za tolmačenje pojava elekričnega pritoka in odboja potrebno posredovalno sredstvo, nekak prenašalec električne energije. Maxwell je prvi točno preciziral misel, ki jo je bil že pred njim izrazil Tarady, da ni namreč površje naelektrenega konduktorja sedež elektriških pojavov, temveč da se pojavljajo v izdatorju, ki obdaja konduktor, ali v elektromagnetnem etru, ki bi bil identičen s svetlobnim, in ki ga je smatral Maxwell za popoln izolator ali dielektrikum. Elektronska teorija, ki nam pojasnjuje skoro vse ostale elektriške pojave, je absorbirala vase tudi Maxwellovo teorijo in jo je primerno modificirala. Po njej bi bil sedež elektriških pojavov edinole eter, ki bi zopet od svoje strani učinkoval na dielektriko. V dobrih provalnikih se gibljejo elektroni prosto med molekulami in atomi, pri dielektrikih pa so vezani na molekule ali molekulske komplekse. En konec takega sestava bi kazal lastnosti pozitivno, drugi negativno naelektrenih teles: tvoril bi nekako polarno telo, ki bi se v električnem polju orijentiralo. Eter in z njim dielektrika bi bili v električnem polju v nekakem stanju napetosti. Eter bi bil nosilec elektriške energije in konduktorji bi le omogočili, da se ta energija uveljavi.

Vsak elektriški učinek pa se razširja skoz izolator ali eter s hitrostjo svetlobe. Oscilatorično razelektrenje, kakoršnega smo spoznali v električni iskri, uniči na oni točki ravnotežje etra. Eter zaníha in to nihanje se razširi, v prostoru kot elektriško valovanje, ki je transverzalno kakor ono svetlobe. Ker se pa s tem izpreminja na vsaki točki električno polje, se pojavlja tam tudi sprememba magnetnega polja in ta sprememba se razširi v prostoru istočasno z elektriškim valom. Vsak elektriški val vzbuja torej magnetni val in obratno. Elektriški in magnetni val, ki sta oba transverzalna, nihata med seboj pravokotno in sta

nerazdružljiva: zato govorimo vedno o elektromagnetnih valovih.

Svetlobno in elektromagnetno valovanje sta transverzalni. Tako valovanje pa prepuščajo edinole trdna telesa in faktično bi bil po Lordu Kelvinu eter trdnejši kakor samo jeklo. Sicer pa so ti transverzalni valovi samo mehanični model; mislimo si lahko mesto njih kake druge primerne perijodične spremembe etra, ki bi se razširile od točke do točke z isto hitrostjo.

Na drugi strani pa bi bil eter idealna tekočina, ki bi se v njej gibala naša zemlja, drugi planeti, solnce in sploh vsa nebesna telesa brez najmanjšega trenja; eter sam pa bi miroval. V etru pa se razširja svetloba in svetlobni žarki bi rabili potemtakem za isto daljico v smeri gibanja naše zemlje in pravokotno na to smer različno dolgo časa. Tozadevni poizkusi Michelsona in Morleya pa niso mogli dognati nobene razlike in usoda mirojučega etra bi bila morda s tem zapečatená, ako ne bi bil H. A. Lorentz, ki ima sploh največ zaslug pri izpeljavi elektronske teorije, bistroumno pojasnil negativni rezultat navedenih poizkusov z domnevo, da se skrčijo vse dimenzije teles (tudi elektronov) pri gibanju skoz eter v smeri gibanja samega in sicer proporcionalno kvadratu razmerja hitrosti gibanja in svetlobne hitrosti. S tem bi se strinjala tudi hipoteza, da so elektroni in z njimi tudi materija le specijelni pojavi etra in sicer elektromagnetnega značaja in po M. Planku bi tak svetovni sestav brez vsake težne materije, ki ga tvori edinole elektromagnetno žarenje, popolnoma odgovarjal pravilom mehanike in obema glavnima stavkoma termodinamike. Izključena pa bi bila možnost, da bi našli točko, ki bi nanjo reducirali vsako gibanje, iz katere bi takorekoč mogli opazovati absolutno gibanje.

Skušali so nekateri fiziki združiti te nasprotujoče si pojave. Tako misli Boussinesq, da je eter napram nebesnim telesom zelo razredčen plin,

ker je njih hitrost relativno majhna, tako da si more eter ohraniti popolno homogeniteto. Pri valovnem gibanju pa so pogoji popolnoma drugačni. Vsled velikanske hitrosti tega gibanja se ne morejo uveljaviti več lastnosti tekočine ali plina, temveč edinole trdnost.

Čudna je morda ta združitev nasprotujočih si lastnosti pri eni in isti snovi. Ali L. Poincaré pravi, da bi imeli prave težkoče šele tedaj, ako bi si te lastnosti logično popolnoma nasprotovale. Ali dokazano ni, da se te lastnosti absolutno ne dajo združiti v taki snovi, kakor je hipotečni eter, ki je bil, kakor pravi Bucherer, oder za impozantno stavbo, ki je združila prej popolnoma ločene oddelke fizike; in morda je res prišel čas, da se odstrani oder, da bi se dvignila stavba pred nami v svoji krasoti in velikosti, ali nevarnost je velika, da je oder zraščен s stavbo in da bi se ž njim podrla tudi stavba.

Eter je torej nosilec elektromagnetnih, toplotnih in svetlobnih pojavov in po Maxwellovi teoriji bi bili vsi ti pojavi identični in sicer elektromagnetni; razlikovali bi se samo po številu tresljajev v določenem času, ali kar je istovetno, po valovni dolžini t. j. po daljici, ki vsebuje en hrib in en dol. Uvrstili bi se tako elektromagnetni valovi od valovne dolžine tisočih kilometrov navzdol do najkrajših poznanih, a vendarle še dva milimetra dolgih elektromagnetnih valov, sledili bi po večjem presledku infrardeči ali toplotni žarki z valovno dolžino sedmih stotin milimetra do vidnih (svetlobnih) žarkov, ki zavzamejo vse osem do štiri desettisočin milimetra dolge valove, in priključili bi se tem ultravijoličasti ali kemični žarki do najkrajše poznane valovne dolžine ene desettisočine milimetra. Blondlot je opazoval še krajše žarke, z dolžino osemdesetih do treh milijonih milimetra, imenoval jih je N-žarke, ali njih eksistenca je danes še preveč problematična, da bi jih brez drugega mogel pridružiti ostalim valovom.

Elektronska teorija pa izpopolnjuje elektromagnetno hipotezo etra in pojasnjuje tudi učinkovanje materije na eter in obratno etra na materijo. Elektron je, tu citiram L. Poincareja, mala določena prostornina s posebnimi lastnostmi na gotovi točki etra, ta točka pa se premika s hitrostjo, ki ne more prekositi svetlobne hitrosti. Če je hitrost stanovitna, ustvarja elektron vsled prodiranja v etru okoli sebe električno in magnetno polje, ima okoli sebe nekako brazdo kakor

ladja, ki plava po mirnem morju. Brazda ostane neizpremenjena, dokler se ne izpremeni elektronska hitrost. Če se premika elektron v kovinski žici in mu sledijo na njegovem tiru tudi drugi elektroni, gre skoz žico to, kar imenujemo električni tok.

Če se pa podeli elektronu pospešek, ali če se sploh njegova hitrost izpremeni, se izpremeni tudi elektromagnetno polje okoli njega in nastane transverzalni elektromagnetni val, čegar lastnosti so odvisne od načina, kakor se hitrost izpreminja. Ti valovi se razširjajo v žarkih pravokotno na smer elektronovega gibanja. Ako je gibanje elektrona perijodično in dovolj hitro, je nastali val kratek in učinkuje na naše oko kot svetloba. Daljši valovi pa bi se pojavljali kot toplota ali elektromagnetno valovanje. Če se pa elektron nenadoma ustavi, kakor pri katodnih žarkih, ko zadenejo na antikatodo, se v zelo kratkem času uniči elektronska hitrost, nastanejo pa vsled tega v etru elektromagnetni tresljaji ali pulzacije, ki se razširjajo skoz eter, kakor je dokazal E. Max, s hitrostjo svetlobe: nastanejo Röntgenovi žarki.

Elektroni, ki tvorijo katodne žarke, izgubijo torej, ko zadenejo na antikatodo, svojo kinetično energijo, ki se pretvori po pretežnem delu v toploto: antikatoda se močno segreje; zato se uporabljajo navadno antikatode iz težko taljivih kovin, medtem ko sta anoda in katoda iz aluminija. Le nezaten del energije se pretvori v omenjene neperijodične elektromagnetne pulzacije etra in učinkuje tudi drugače na antikatodo. Pod učinkom katodnih žarkov zanihajo namreč elektroni antikatode in vsled tega pospeševanega in pojemalnega, perijodično enakomerno se ponavljajočega gibanja elektronov nastane tudi elektromagnetno valovanje, ki se pojavlja deloma kot fluoresciranje antikatode, deloma pa kot sekundarni Röntgenovi žarki, ki jih hočemo z ozirom na prej imenovane žarke imenovati samo-svoje žarkovanje antikatode. Ti žarki imajo določeno, o lastnosti katodnih žarkov neodvisno valovno dolžino, ki bi bila karakteristična za prvine uporabljene antikatode. Samosvoje žarkovje nastane iz enakomerne izmenjave pospeševane in pojemalne elektronske hitrosti in tvori zato enakomerno vrsto valov, ki se razširjajo na vse strani neodvisno od smeri katodnih žarkov: na določeni točki v prostoru se ponavlja po določenem času, nihalni dobi, zopet isto elektro-

magnetno stanje. Prvotni Röntgenovi žarki pa nastanejo vsled pojemačnega gibanja elektronov, ki priletijo s katode na antikatodo brez vsake perijode in časovnega ali prostornega reda.

Primerjamo lahko ta pojav s padcem težjega telesa n. pr. debelejšje knjige na glasovir: knjiga bi odgovarjala katodnim žarkom, glasovir antikaturi, vsled udarca nastali ropot pa neperiodičnim prvotnim R. žarkom. Strune glasovirje (elektroni antikature) pa bi vsled udarca zanihale in njih ton, ki je neodvisen od telesa, ki je udarilo na glasovir, bi popolnoma odgovarjal samosvojemu žarkovju antikature.

Samosvoje žarkovje je posebno močno razvito pri prvinah, ki imajo visoko atomsko težo, pri prvinah z nizko atomsko težo pa se po rezultatih dosedanjih poizkusov sploh ne pojavlja.

Smatrali so nekateri ugledni fiziki Röntgenove žarke za elektrone s tako veliko hitrostjo, da ne bi moglo učinkovati več nanje električno ali magnetno polje, in po Gustavu Le Bonu bi bili Röntgenovi žarki skrajna meja materijelnih teles, zadnja štacija materije na svojem prehodu nazaj v vesoljni eter. Röntgen sam je mislil, da so nekako longitudinalno valovanje etra, slično zračnim valovom v zraku. Drugi, v prvi vrsti pa Anglež Bragg, so mislili, da so neelektrična telesna delca. Ali najbolj naravna in enostavna je bila hipoteza, da so Röntgenovi žarki neka vrsta ultravijoličastih žarkov zelo kratke valovne dolžine, nekaki ultra ultra vijoličasti žarki. Imajo, kakor sem že omenil, z ultravijoličastimi žarki precej skupnih lastnosti in navedene elektromagnetne pulzacije etra so transverzalne kakor valovanje svetlobe, kar se je dalo indirektno sklepati iz poizkusov, ki sta jih napravila Barkla in Pohl (polarizacija). Röntgenovi žarki tvorijo kakor svetlobni žarki nekak spektrum: razločujemo namreč celo vrsto Röntgenovih žarkov z ozirom na njih učinke. Valovna dolžina bi varijirala od ene desetmilijonine do ene stot milijonine milimetra. Bil bi torej, če ne upoštevamo pri omenjenih Blondlotovih N-žarkov, precejšen presledek med najkrajšimi ultravijoličastimi žarki in Röntgenovimi žarki. Žarki, ki bi tvorili prehod, niso znani, kakor oni ne, ki bi imeli svoje mesto med elektromagnetnimi in infrardečimi žarki.

Enostavna je bila misel, uvrstiti tudi Röntgenove žarke kakor toplotne in svetlobne žarke v elektromagnetno valovanje, ali trnjeva je bila pot do pozitivne eksperimentalne podkrepitve te ideje. V decembru l. 1895. je bil odkril Röntgen po njem imenovane žarke in šele l. 1912. se je posrečil M. Laueju in njegovima sotrudnikoma W. Fridrichu in P. Knippingu na Bavarskem pogled v bistvo Röntgenovih žarkov: opazili so pri Röntgenovih žarkih prezanimive interferenčne pojave, enake onim pri interferenci svetlobnih valov.

Ako spustimo v zatemnjeno sobo skoz ozko špranjo svetlobno žarkovje tako, da vpada v gotovi razdalji na drugo ozko špranjo, vidimo na zaslonu, ki je za drugo špranjo, svetlo sliko špranje. Slika je širša, kakor bi bilo pričakovati od navadnega premočrtnega razširjanja svetlobe. Na robih špranje krene svetloba tudi v stran. Ta pojav se imenuje ukson ali difrakcija svetlobe. Če zožimo drugo špranjo, postajata roba slike čim dalje manj jasna in točna, pojavljajo se pa na obeh straneh prvotne slike vzporedne pri uporabi navadne svetlobe raznobarvne, pri enakšni (enobarvni) svetlobi pa svetle in temne proge. Imenujemo jin interferenčne proge.

Smatramo namreč po Huygensovem principu valovanja vsako točko druge špranje za novo izhodišče svetlobnih valov, ki bi se razširjali za drugo špranjo na vse strani. Na vsako točko zaslona bi vpadali žarki posameznih svetlobnih središč druge špranje. Če vpadata dva istobarvna žarka, t. j. žarka iste valovne dolžine, na isto točko zaslona oba s hribom ali dolom, je učinek večji kakor učinek posameznega žarka, in sicer enak vsoti obeh učinkov: točka bi bila razsvetljena; če pa vpadе prvi žar s hribom, drugi z dolom, se učinka oslabita ali celo popolnoma uničita: točka ostane temna. To ojačenje in oslabenje ali celo uničenje učinkov dveh in seveda tudi več valovanj, to sestavljanje več valovanj v eno imenujemo interferenco valov. Učinek interference valov pa bi bile pri enobarvni svetlobi omenjene istobarvne svetle in temne proge, pri navadni (solnčni) svetlobi pa raznoličnobarvne proge na obeh straneh bele srednje proge.

(Konec prih.)

Listek.

Petdesetletnica Jugoslovanske akademije. Jugoslovanska akademija v Zagrebu praznuje letos svojo petdesetletnico; 28. julija t. l. je namreč preteklo petdeset let, kar se je bila vršila njena prva slavnostna seja.

L. 1635. je osnoval Richelieu „Academie française“; ta vzgled so posneli polagoma po drugih evropskih prestolnicah. Šele pozno v prvi polovici prejšnjega stoletja imamo zaznamovati enak pojav v okviru avstrijske države, in sicer tu v ozki zvezi s prebujenjem oziroma osamosvojitvijo narodov. Dočim se je šele l. 1846 osnovala na Dunaju cesarska akademija, ki naj bi služila še tesnejši centralizaciji, so si Madžari med l. 1825 in 1830 ustanovili svojo narodno akademijo, z namenom, da jim pomaga ustanoviti madžarski književni jezik. Na Hrvaškem se je v isti dobi začela buditi narodna zavest. Začelo se je mogočno preporodno gibanje, njega propagatorji in voditelji „Ilirci“ so imeli za cilj popolno narodno osamosvojitvev. Te nacionalno-politične tendence so prišle brž v nasprotje z Madžari, ki so v svoji težnji po restituciji samostojne Ogrske z vključitvijo Hrvatske bili seveda sovražniki ilirskega narodnega preporoda. Med obema narodoma se je pričela vedno jačja politična tekma. Narodno-politične koncesije, ki so jih Madžari iztisnili iz dunajske vlade, so zahtevali zase tudi Hrvatje; tako je zagrebški sabor, v katerem so imeli „Ilirci“ večino, v imenu naroda sklenil prositi vladarja dovoljenja za ustanovitev hrvatske akademije, oziroma „Učenoga društva za njegovanje prosvjete narodnim jezikom“. Ta korak je bil sicer brezuspešen, toda sabor se je obrnil še l. 1843 ter 1845 na Dunaj z enako prošnjo. Šele l. 1847 je prišel odgovor, da je ustanovitev dovoljena ali pod pogojem, da se ima društvo izkazati z zadostno glavnico. Predno se je kaj konkretnega ukrenilo, so prišle zmešnjave let 1848 in 1849, nato pa absolutizem z Bachom, in na oživotvorjenje te ideje ni bilo misliti.

Porazi na italijanskih bojiščih l. 1859 so stresli notranji ustroj države; absolutizem se je začel rušiti. Ko se je v decembru 1860 sestala v Zagrebu banska konferenca, da se posvetuje, kako preiti iz neustavnega v ustavno življenje, je bilo takoj vnovič sproženo vprašanje ustanovitve akademije. Inicijator te misli je zdaj Juraj Josip Strossmayer, znameniti propagator jugoslovanskega edinstva. Dobro se zavedajoč, kako velikega pomena je za narodno dobrobit knjiga, je porabil prvo priljko, ki se mu je ponudila, da udejstvuje svoje velike ideje; na imenovani banski konferenci je izročil 10. decembra banu Šokčeviću 50.000 goldinarjev kot temelj za ono glavnico, ki so jo bili zahtevali l. 1847 na Dunaju

za podlago „učenoga društva“. Tej svoti je Strossmayer dodal v kratkem še 20.000 gld.; darovi, ki so jih zbirali nato po celi Hrvatski, so presejali v par mesecih 200.000 gld. Zadeva pa se je pletla še dokaj časa; šele 4. marca 1866 so bila društvena pravila, katerih prvotna osnova je bila na vladino zahtevo znatno spremenjena, definitivno potrjena, in akademija sama na ta način ustanovljena.

V karakterizacijo Strossmayerjevega jugoslovanstva ter obenem kot jasno zrcalo, kako si je on zamislil nalogo in delo akademije, naj navedem naslednje iz pisma, ki ga je na imenovani banski konferenci naslovil na bana. Tu pravi med drugim: „Razboritiji sinovi jugoslavenskega naroda...“, sravnjujuč njegovu rascjepkanost u knjizi sa silom inostranih susjednih književnosti, svaki dan jasnije uvidjaju, da dočim bi sjedinjeni bili u stanju utemeljiti i razviti bogatu narodnu književnost, svakojako sada rascjepani u srpsko-hrvatsku, samo pismeni razdijeljenu, u slovensku i bugarsku književnost, troše zaman ili bez znatnoga uspjeha lijepe sile svoga Bogom nadarena uma. Odavle porodi se u njih malo ne općenita želja i težnja, da se što prije pronadje najpreči način, kako da se u kolo srpsko-hrvatske književnosti najprije povuku braća Slovenci, kojim bi se obezbijedio narodni život i napredak, a nam Hrvatima i Srbima nabavila lijepa kita umnih suposlenika. Tomu kolu mogli bi se približiti i radnici Bugari. Evo na taj način svuda na slovenskom jugu ukazuje se vruća želja, da mu bude jedna knjiga. Ova želja, ma koliko smiona se komu vidjela, može i činom postati, jer joj stoje na službu svi potrebni djelnici uma i vremena, pače čvrsto sam uvjeren, da će se duh jugoslavenskoga naroda prije ili poslije odjenuti jednom knjigom. Samo za sada nema još sredotočja, u kom da sjedini svoje raznolike življe. Ovim sredotočjem imalo bi biti učeño društvo ili akademija, u kom bi se imali stjecati i sjediniti svi bolji umovi hrvatski, srpski, slovenski i bugarski, da vijećaju, kojim bi se načinom imala najpreče stvoriti jedna narodna knjiga na slovenskom jugu i kako bi imala u svoje okrilje uzeti sve struke čovječje znanosti.“

Visoki polet Strossmayerjev je torej snoval skupno znanstveno delo vseh štirih južnoslovanskih plemen. V tem smislu je bila sestavljena prvotna osnova pravil, ki pa so jih morali pod vplivom dunajske vlade znatno spremeniti. Vendarle pa so se pravila Akademije formulirala tako, da je ostala njena svrha, baviti se z raziskavanjem na polju znanosti in umetnosti, težiti za napredkom teh dveh panog kulturnega življenja, zlasti pa negovati „jugoslovanski“ jezik in književnost.

Treba pa je poudariti, da je bilo to v času, ko je hrvaški narod bil ali je vsaj veljal na kulturnem polju za naprednejšega od ostalih južnoslovanskih plemen, ter je imel med vsemi tudi največ prilike, da se kulturno razvije. Te okolnosti so podpirale Hrvate v stremljenju, da postanejo voditelji južnim Slovanom v kulturnem oziru.

To so bile ideje, iz katerih se je rodila Jugoslovanska akademija. Bila je, kakor smo videli, plod ilirskega pokreta, dasi je ta plod dozorel, ko je ilirsko gibanje že davno prešlo v druge kulturno-politične tendence.

Strossmayer je bil torej v gmotnem in duševnem oziru glavni iniciator Akademiji; postal je njen prvi pokrovitelj. Prvi predsednik ji je postal znameniti zgodovinar kanonik dr. Franjo Rački; zraven njega so bili najagilnejši člani Josip Torbar, znameniti jezikoslovec Vatroslav Jagić, ki je bil takrat še skromen, neznan gimnazijski učitelj v Zagrebu, ter Srb dr. Djuro Daničić. Jagić je danes edini še živeči član Akademije, ki se je udeležil njene prve slavnostne skupščine.

Po precej dolgotrajnih ustanovnih formalnostih je prišlo 25. julija 1867 do prve glavne skupščine, in tri dni nato, 28. julija do uvodoma omenjene prve slavnostne seje, in nato se je na novo ustanovljena Akademija z veliko vneto lotila dela.

Z ozirom na različna področja znanstvenega dela se je razdelila Akademija na štiri razrede, na zgodovinskega ter jezikoslovnega, na modroslovnega ter pravoslovnega, na matematičnega ter prirodoslovnega, in na umetniškega. Prvi trije razredi so se oživotvorili takoj ob ustanovitvi Akademije, četrtega pa ni še do danes, dasi je zanj nabrana že lepa zakladna vsota in ima Akademija v galeriji slik zanj že dobro osnovo.

Prvotni jugoslovanski program Strossmayerjev v okviru Akademije se ni uresničil. Slovenci ko Bolgari sploh nikdar niso imeli ožjih stikov z njo; Srbi so dokaj časa sodelovali, potem pa so pričeli drug za drugim izostajati. Ta pojav je bil v najožji zvezi z medsebojnim razmerjem Srbov in Hrvatov v banovini ter v Bosni; bil je to čas, ko so se odnošaji med obema bratskima plemenoma nevarno poslabšali, ter se je razvil vsled umetnega ščuvanja ter spretno intrigantske madžarske politike med obema javen brezobziren političen boj, ki je našel seveda odziva tudi pri kulturnih organizacijah. Jugoslovanska akademija je vedno bolj gubila stike s srbskimi znanstveniki, postajala je po članih in po delih vse bolj hrvaška, zlasti ko se je l. 1886 v kraljevini Srbiji „Učeno društvo“ preustrojilo v „kr. srpsku akademiju za nauku i umjetnost“. Razpor se je razvil tako daleč, da so tisti Srbi, ki so spočetka sodelovali v Jugoslovanski akademiji, ostentativno prelomile stike z njo, na pr. znameniti srbski književnik in politik Stojan Novaković. Ta razdor je postajal akuten že za predsedstva Račkega, svoj višek pa je dosegel v času predsedovanja Tadije Smičiklase (1900 do 1914). V tem času je bila Akademija samo v toliko jugoslovanska, da je zbirala in izdajala zgodovinsko, etnografsko in prirodopisno gradivo, ne da bi se omejevala na hrvaški okvir, v resnici pa ga je le redkokdaj prekoračila.

Ali slednjič se je v srbsko-hrvatskem razmerju vendarle izvršil preobrat tako v političnem kakor v znanstvenem svetu. Novo dobo uvaja projekt velikega jugoslovanskega enciklopedijskega besednjaka. Temelj zanj je položil Marko pl. Czerlien l. 1910 z darom 20.000 kron v namen, da se ustvari

tako delo, zgrajeno od vseh naših strokovnjakov, stoječe na višini moderne znanosti, ki bi nudilo verno sliko preteklosti in sedanosti pokrajin, v katerih bivajo Hrvatje in Srbi, Slovenci in Bolgari. Sklenjen je bil že dogovor z akademijama v Belgradu in Sofiji ter Slovensko Matico v Ljubljani, ko je izbruhnila balkanska vojna in kmalu nato svetovna in se je projektirano delo moralo odložiti. Načrt jugoslovanske enciklopedije bi pač otvoril novo dobo v idejni smeri Akademije. Kako se bo na podlagi zmagovite jugoslovanske nacionalistične ideje z naprej izobličila preuredba našega znanstvenega dela ter vsled tega tudi območja delovanja Jugoslovanske akademije, to je stvar bodočnosti, stvar slovensko-hrvatsko-srbskega nacionalno-kulturnega preporoda.

Delo Akademije je obstajalo sprva v skladu z njenimi osnovnimi načeli 1.) v zbiranju in izdajanju gradiva, ki je bilo s kateregakoli stališča pomembno za preteklost in sedanost južnih Slovanov, osobito Hrvatov, ter krajev, v katerih se je odigravalo njihovo življenje; 2.) znanstvena obdelava tega gradiva. To načelo je bilo v Akademiji spočetka v veljavi, razen Strossmayerja ga je zastopal zlasti Rački, češ da je treba gojiti takozvano narodno znanost, ne pa čiste, idealne; le taka mu je aktualna. Pozneje, zlasti v zadnjem času so vodilni možje v Akademiji krenili na druga pota; začeli so gojiti čisto znanost, torej znanost zaradi znanosti same. Zaradi tega se ji pa v zadnjem času očita, da je vsled takega postopanja izgubila prave vezi z narodom. Akademija se proti tem očitkom brani, češ, da je pač naloga akademij taka, da morejo biti z narodom le v posredni zvezi, njena dela da so pač namenjena strokovnjakom. Šele učna knjiga ter poljudna znanost je po njenem mnenju poklicana, da podaja rezultate čisto znanstvenega dela neposredno narodu.

V naslednjem kratek pregled dela Akademije tekom njenega petdesetletnega obstoja.

Akademija je začela takoj zbirati gradivo za obsežni besednjak hrvaškega jezika, nadalje gradivo za raziskovanje jezika, zgodovine, književnosti in naravnih znamenitosti v pokrajinah južnih Slovanov v obče, Hrvatov posebej, ter znanstveno predelavati to gradivo; vrh tega pa kritično obdelovati in izdajati stare hrvaške pisatelje. Takoj l. 1867 je izšla prva knjiga zbornika „Rad“, v katerem so se pričela dela opisane vrste. Do danes je prišlo na svetlo 215 knjig tega zbornika z nekako tisoč razpravami. V prvi dobi se odlikujejo zlasti jezikoslovne študije Jagićeve, Račkega študije iz stare hrvaške ter sploh jugoslovanske zgodovine, in pa razprave Srbov Daničića, Rurarca ter Stojana Novakovića; pozneje pa v prvi vrsti dela dr. Toma Maretića in Milivoja Šrepla.

Že l. 1868 je izšla prva knjiga zbornika „Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium“, izbrano gradivo za zgodovino južnih Slovanov, zlasti Hrvatov; obsega dozdaj 39 knjig. Naslednjega leta je začela Akademija izdajati zbornik „Starine“, v katerem pričbuje manjše prispevke za zgodovino južnih Slovanov. Do danes je izšlo 35 knjig tega za domačo zgodovino dostikrat zelo pomembnega drobiža.

L. 1869 je začela izdajati zbornik „Stari pisci hrvatski“, katerega namen je, pričebvati kritično obdelani tekst hrvaških pisateljev počenši od XV. stoletja. Obsega danes 23 knjig in sicer dela vseh znamenitejših dalmatinskih, zlasti dubrovniških pesnikov.

Leta 1877 je začel izhajati zbornik „Monumenta historico-iuridica Slavorum meridionalium“, kjer se objavljajo pisani spomeniki za pravno zgodovino južnih Slovanov, zlasti zakoni, predpisi in običaji, veljavni v posameznih hrvatskih mestih in občinah. Doslej je izšlo 10 knjig tega zbornika.

Od l. 1880 dalje izhaja v zvezkih „Rječnik hrvatskoga ili srbskoga jezika“, obširno, dragoceno delo, ki šteje do zdaj 34 zvezkov ter ima obdelanih že približno polovico črk (od A do N).

Vidimo torej, kako se je delo Akademije vedno bolj širilo. L. 1882 je morala radi obilice gradiva „Rad“ razdeliti na dvoje ter odslej izdajati posebej Rad historično-filološkega ter filozofsko-juridičnega razreda in Rad matematično-prirodoslovnega razreda. Da se je delo Akademije tako dobro razvijalo, k temu je pripomoglo naraščanje njenih dohodkov, zlasti pa ustanovitev zagrebškega vseučilišča; vrh tega pa imajo seveda za krepki napredek zasluge razen že omenjenih posebno še prerano umrli Milivoj Šrepel ter Tadija Smičiklas. Vsled njih agilnosti je bila ustanovljena zadnjih 25 let še cela vrsta novih zbornikov.

So to: Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, osnovan po inicativi dr. Toma Maretića; v njem se priobčujejo razprave ali gradivo o folklori južnih Slovanov, v prvi vrsti Hrvatov. V 21 knjigah, katerih prva je izšla l. 1896, je nakopičena obilica temeljitega, razsežnega gradiva, zbranega od sotrudnikov iz vseh slojev in krajev hrvatskega naroda.

„Gradnja za povijest književnosti hrvatske“ zbornik, zasnovan po Šreplu, v katerem se priobčujejo drobnejši doneski in manj znano ali novo gradivo za zgodovino hrvatske književnosti, med drugim tudi iz področja tiste hrvatske literature, ki je pisana latinsko. Ta zbirka je začela izhajati l. 1897 ter šteje do zdaj 8 zvezkov.

„Znanstvena djela za obču naobrazbu“, zbirka, obsegajoča do zdaj šest knjig; svrha njena je izdajanje znanstvenih del v popularni obliki, torej prirejenih za nestrokovnjake; izšla so že dela zgodovinske, prirodoslovne in literarno-zgodovinske vsebine.

„Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae“, delo Tadije Smičiklasa, zasnovano l. 1904. Namen tega zbornika je, priobčiti pomembnejše listine, ki razjasnjujejo politične uredbe ter upravo Hrvatske, Slavonije in Dalmacije iz najstarejših časov; doslej je izšlo 14 zvezkov.

„Prinosi za pravno-povjesni rječnik“, zbornik za pravno-historično gradivo hrvatskega naroda, ki ga je začela izdajati Akademija l. 1908 ter obsega do zdaj šest zvezkov.

„Prirodoslovna istraživanja Hrvatske in Slavonije“, zbornik, ki ima, dasi zasnovan šele l. 1912, že 10 zvezkov naravoslovskega raziskovanja. Sodelujejo v njem vsi najboljši zastopniki hrvatske prirodoslovne vede.

„Izvjescja o razpravama matematičko-prirodoslovnoga razreda“ (Bulletin des travaux de la classe des sciences mathématiques et naturelles). Svrha teh izvestij je, da s francoskimi in nemškimi izvlečki informirajo inozemske raziskovalce o razpravah tega razreda. Začela so izhajati l. 1914, obsegajo že 7 zvezkov.

L. 1912 je Akademija osnovala poseben odbor, ki naj bi skrbel za proučavanje hrvatskih jezikovnih narečij; uspehi tega raziskovanja naj bi se priobčevali istotako v posebnem zborniku, toda svetovna vojna je prekinila komaj zasnovano delo.

Delo za že zgoraj omenjeno Jugoslovansko enciklopedijo*, ki naj bi podala kulturnemu svetu točno in verno poročilo o južnih Slovanih, je osnovala Akademija zelo na široko, kakor je že zgoraj očitano. Vsled izbruha vojskâ je svoj načrt opustila, ter l. 1915 sklenila izdati le „Hrvatski biografski rječnik“ in nato še „Hrvatski realni rječnik“.

Že ob desetletnici l. 1877 ter dvajsetletnici l. 1887 je izdala Akademija „Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti“, v katerem je bilo v glavnih obrisih opisano njeno dotedanje delo. Od l. 1888 dalje izhaja Ljetopis redno vsako leto, od leta 1916 celo dvakrat na leto.

Kot temelj za razred za umetnost je ustanovil Strossmayer l. 1868 galerijo slik s tem, da ji je daroval 235 starih slik, ki jih je bil nakupil večinoma po Italiji; zato je dobila naziv: Strossmayerjeva galerija slik. Danes ima okrog 470 slik in miniatur, 18 skulptur ter nekoliko umetno-obrtnih stvari in od l. 1916 tudi grafični oddelek. Med starimi slikami se odlikujejo v nji Tiziano Vecellio, Filippino Lippi, fra Angelico da Fiesole, Guido Reni, Francoz Jean Baptist Paulin-Guerin ter Anton van Dyck, od modernih so najznamenitejši Jaroslav Čermak, Jan Matejko, Jean Baptist Carpeaux, Overbeck, Vasilij Vereščagin. Poleg tega so zastopani vsi znamenitejši hrvatski umetniki ter nekaj slovenskih, srbskih in bolgarskih. Seveda se ta galerija tako po množini kakor po vrednosti svojih slik ne more meriti s starimi galerijami svetovnega slovesa; tudi novejša hrvatska ter sploh južnoslovanska slikarska umetnost še daleko ni dovolj zastopana, čemur je seveda krivo pomanjkanje v ta namen razpoložljivih sredstev.

Akademija ima poleg tega obširno knjižnico (70000 zvezkov) ter zelo dragocen arhiv (nad 30000 izvornih, deloma zelo starih listin).

Osnovna glavnica Akademije se je pomnožila v petdesetih letih od 401.440 kron (l. 1866) na 856.544 kron. Vrh tega ima akademija premoženje v nepremičninah (palača na Zrinjskem trgu za pol milijona kron ter štiri hiše v Zagrebu) v vrednosti 846.950 kron. Njeni letni dohodki so znašali l. 1867 15.712 kron, leta 1916 pa 189.520 kron; izdatki leta 1867 15.720 kron, leta 1916 pa 124.881 kron. Vrh tega upravlja akademija več ustanovnih zakladov, katerih dohodek se porablja za nagrade avtorjem gotove stroke za njih dela v smislu določila ustanovnika. —

Podan je s tem kratek pregled dela Akademije. Ogromno materijala je zbranega v teh publikacijah, s ponosom gleda lahko Akademija danes ob petdesetletnici svojega plodnega dela na premerjeno pot; položen je trden temelj znanstvenemu delu hrvatskemu.

Mi Slovenci bridko občutimo škodo, ki jo trpi naše znanstveno napredovanje, ker nimamo podobnega kulturno velvažnega instituta. Rezultati znanstvenega raziskovanja našega teritorija so raztreseni po nemških publikacijah dunajskih znanstvenih institutov, katerih delovno torišče vključuje še območje našega narodnega teritorija, deloma pa ga že več ne doseza. Vsled tega in pa vsled dejstva, da se mora toliko naših znanstvenikov potikati po tujem ter vsled pomanjkanja

lastnih razvojnih možnosti, občutimo težko vse znake znanstvene zanemarjenosti. Ali, — stojimo na pragu nove dobe; nastopa čas združenja slovensko-hrvatsko-srbskih narodnih, torej tudi znanstvenih sil k skupnemu delu. Takrat bo tudi našim znanstvenikom dana prilika, da svoje sile plodno ter uspešno zastavijo doma k delu, ter dosežejo, da bo slovenska zemlja in njene naravne posebnosti, naši ljudje, njih preteklost in sedanost, da bodo vsi ti objekti našli doma svojega domačega znanstvenega opazovalca.

Anton Loboda.

Gostovanje članov kraljevskega hrvatskega gledališča v dež. gledališču. — 2. in 3. avgusta.

Stojimo na prevalu treh let težke egipčanske sužnosti in teme. Našo kulturo so pokupili faraoni, ter jo pozaprli v svoje zakladnice, in ko se je v nas samih zopet krepkejše porodil odpor zoper to sužnost in smo zahtevali, da nam odpro naše hrame, so faraoni vzeli Jožefa iz naše srede, ki naj bi delil dobrote prejšnjega bogastva. A od drobtinic ne odebujemo. Vstati mora Mojzes, ki govori zopet z živim bogom, ki ne prejema zakonov in potov od ljudi, ampak se porazgovori z najvišjim stvarstvom, ki polje v nas, ter popelje ljudstvo na svojo pot, kakor nam je bila odločena in je pritajeno tlela v vseh instinktih in mišicah. To živo potrebo Mojzesovega proroštva sem občutil tudi ta dva večera, ker krivico, ki se je godila narodu, more izbrisati le narod sam; — za vsako krivico sta namreč vedno dva krivca: do-tični, ki jo učini, in kdor jo prenaša. Precejšnji vzrok temu je gotovo v naših srcih in dejanjih, ki je v njih še vedno vse premalo zahtev.

V koncesijo, da je hram naše umetnosti, naše gledališče že tri leta zaprto, da tudi zdaj ni mogoče lastnim igralcem pričeti z rednimi predstavami, se je v najbolj vročih dneh avgusta otvorila sezija gostovanja. Razočaranje, ki smo ga doživeli obadva večera, ko so nas posetili člani hrvatskega kraljevskega gledališča, je rodilo dejstvo, da smo črtali svojo preteklost in baš to je podvojilo zopet naše zahteve.

Robert Braccova farsa „Prava ljubav“ je gotovo eno najslabših njegovih del. Ves dramatski konflikt tega dialoga, tuintam prav šepavo izpeljanega, povzroči hrepenenje mlade udovice, dokazati svojemu napadalcu, da ona ni samo udovica, ki menja svoje ljubimce kar tako iz dolgočasje in telesnih navad, ampak da celo moža še ni nikdar imela in je ostala devica še v svojih tridesetih. Dokaz ne temelji samo v zunanjem odporu, shranjenega nosi tudi v kovčku seboj: mirtin venec in belo oblačilce. Nehote sem se spomnil barbarskih šeg, da mora biti to oblačilce tiste noči okrvavljeno. Seveda bi bil na ta način dokaz v drami popoln. Navidezna udovica je zelo pametno bitje in ve, da mora svojega vetrnjaškega ljubimca, ki je pil že iz foliko cvetov, preroditi, da spozna tudi on vso čistoto prave ljubezni do device, ter v vsej svoji notranjosti postane zopet mladenič z vsem žarom mladeniške ljubezni. V dramu se udovici vse posreči in zagrinjalo zakrije bodoči razvoj te harmonične združitve dveh duš v poročni postelji in nagrado udovici za njeno devištvu. Pisatelj je morda čutil instinktivno neresničnost svojega umotvora; zato so osebe nedefiniranih karakterjev, nedefiniranih krogov in miljeja.

Gdč. Vilharjeva, se mi zdi, je z menoj vred občutila, kako težko je iz take drame ustvariti nekaj resnično ali vsaj srednje dobrega. Nikakor se ni mogla uživati v vlogi svoje udovice. Da vsaj na ta ali oni način intonira vsebinsko prazne

momente, je izbrala hladni in ledeni način obnašanja, gest in kretenj. Ni se ji posrečilo tudi tako posebiti udovice, koketna, premišljena zapeljivost je hodila ves večer vstric navlnosti in neizkušenosti, in kjer je bila njena zadrega popolna, tam je postala zopet mrzla. Nehote se mi je vrnil utis, da je njena igra prisiljena, izumetničena; sosebno je odbijal v tretjem dejanju pritajeni smeh za moževim hrbtom, ko ga muči s pripovedovanjem svojih ljubavnih zgodb, ki so že same po sebi za lase ustvarjene. Mogoče je ravno gospodična Vilharjeva povzročila, da udovica ni bila v teh momentih niti ženska. V drugih vlogah je žalibože nismo videli.

Nasprotno je bil mestoma g. Badalič dober. Njegova rutiniranost mu omogoča, da preide z lahkoto najkočljivejša mesta — a samo preide, kajti v celotnem utisu, ki ga človek zadobi, zehajo praznine. Karakterja ne izdelava — pač pa nekako lahko, skoro šablonsko podaja strasti in instinkte zapeljivca, ljubimca; a ravno to posplošenje utisne že zdaj njegovi igri pečat maniriranosti in enostavnosti. Do resničnega umetniškega ustvarjanja se g. Badalič topot ni povzpela.

Prvi večer ni ogrel niti tretjine poslušalcev in zato lahko trdim, da nam ni ljubo, če se nam gostje na svojem gostovanju predstavijo na ta način, in mi odklanjamo povsem s pravico na našo kulturno preteklost in sedanost take večere.

Maks Melijeva komedija „Brivec iz Beriacca“ vsebuje sličico iz kmetskega življenja tik pred francosko revolucijo. Upor je krepka poteza brivca, vzraslega iz naroda, v njegovih mišicah in žilah polje narodova poštenost in jednatost. Poleg ljubezni do svojega poklica, mami njegovo dušo daljna misel na njegovo ženo, čisto in lepo kakor velikonočna pesem. Lahkomišljena Nanette je postala njegova druga žena. Nič skupnega ni med njim in njo, kajti prelepa je in prelahka. Grofova lepa vnanjost in sladke besede jo omamijo, da bi se mu takoj udala, da ne preži nad njo ljubosumni brivec. Baš tisto popoldne zve on v zelo nerodno izbranem slučaju, skrit pod zaveso, za razmerje svoje žene do grofa de Laon. Uporniška kri zahteva maščevanja. Toda mladi grof ga očara s svojo predrznostjo. Pusti, da ga brije ter mu sede takorekoč sam pod nož. Nanette, užaljena od grofovih žalitev, ga v silnem strahu pred njim nagovorja, naj nabrusi britev. Že poklekne, ter moli za pokoj duše. Toda v tem hipu se brivec prelevi v človeka, ki odpušča ter pritajeno sovraži. Med britjem razodene vse, kar je čul pod zaveso — a za plačilo ne zahteva drugega nego tri sous in pohvalo o svoji obrti, ki bo odslej njegovo edino življenje. Ko opravi račun z grofom, odide na groblje. — Komedija ima nekaj dobro pogodjenih dramatskih mest, dasiravno mnogo slučajev ni verjetnih. G. Grünhut je podal karakter brivca mestoma zelo jasno. Dober je bil baš v diskretnem pripovedovanju med britjem. Dobrodošle so njegove rezke kretnje in krepka postava, ki so podčrtavale tembolj značaj. Zdel se mi je mnogo bolji v predstavljanju pasivnih strasti, kakor pa jih je razvijal aktivno n. pr. v pogovoru z ženo. G. Grünhuta ambicije, postati dober karakterni igralec, so vsestransko upravičene, čeprav še v splošnem ne pogloblja bogve kako svojih oseb. — Gdč. Jovanovičeva je bila v vlogi Nanette srčkana, kakor zahteva pač značaj Nanette. Nežen obrazek, mačje kretnje vitkega telesa, prirodna lahkovernost in neumnost mlade nečimurnice zadostuje, da upliva osebnost, kakor je zamišljena. Kake poglobljenosti gdč. Jovanovičeva ni podala in komedija sama tega ne nudi. G. Badalič pa je

ostal tudi to pot zvest samemu sebi, dasiravno je zahteval grof de Laon drugega posebljenja kakor Ugo.

Vojnovičeva Vizija je bila pač le odlomek in je kot taka ovirala tudi igralce, da niso mogli ustvariti razpoloženja, ki bi bilo zanjo potrebno.

Prikrito nezadovoljnost je ublažil še gosp. Ignacij Borštnik, ki je ustvaril svojega kovača tako realističnega, tako polnega življenja, kakor ga Copee ni napisal.

Večer je zaključila krepka deklamacija pesmi „Poljane smrti“, kjer je g. Borštnik vdahnil življenje človeku mislec, čigar duša klone pod pezo svetskega požara in njegovih vprašanj.

* * *

Občinstvo je z burnim aplavzom pozdravljalo vsako predstavo. Bilo je pač veselo, da je videlo vsaj nekaj. Vendar sem prepričan, da se je gotovo polovica občinstva spomnila na večere prejšnjih let, ko je z zanimanjem sledila razvoju lastnih igralcev. Gotovo je marsikomu vstala želja, naj se vrnejo ti časi, kajti kakor hitro se je poleglo hipno navdušenje, je pala slana na duše. Tudi ni krivo, da se je popolnoma odvadilo, gibati v gledališču. Tri leta kinematografsko vzgojevano občinstvo je pač le gledalec momenta.

Ravnotako ni samo krivda gostov, da prihajajo s takimi predstavami k nam; pozabili so na našo kulturo in mislijo, da smo pač narod, ki zamore vzdrževati le kino.

Krivdo za občinstvo in za take predstave morajo pač prevzeti na svoja ramena edino ljudje, ki so ubili naše gledališče, odvzeli tudi sedaj našim igralcem možnost udeleževanja ter dovolijo taka gostovanja.

Šele tedaj, ko si priborimo svobodno politično in gospodarsko življenje, v katerem se bo razbohotila naša tedaj svobodna kultura, bo mogla slovenska mati roditi Mojzesa, ki bo dvignil svoj narod do svojega boga ter mu ustvari trajno življenje med narodi. Naša kultura, ki jo bodo rodili omenjeni starši, bo njegov izvor.

Bodimo pa tačas ostri sodniki in mogočni v svojih zahtevah ter odklanjajmo, da se nam meče pesek v oči.

P. S. 12. in 13. t. m. se je vršilo v deželnem gledališču gostovanje članov krakovskega gledališča. Igrali so dve burki „Težke ribe“ in „Mož iz vljudnosti“.

Igralci so bili umetniki vseskozi. Harmonična igra, do skrajnosti dosledna režija, realistično, živo podajanje karakterjev so obema burkama pripomogli do popolnega uspeha, da so zameglili celo težke hibe obeh dramatskih umotvorov ter s svojo plastiko igranja tako zavzeli gledalca, da je opustil premišljevanje in se udal epikurejskemu uživanju smeha in zabave.

Sosebno je ugajala drugi večer komedija „Mož iz vljudnosti“, kjer smo nehote aplavdirali sprva nerodnemu, naivnemu Hilariju, ki se oženi na povelje brutalne vojaške sile ter končno s pomočjo svojega iskrenega prijatelja Jedrežeja čistokrvnega Poljaka, ki ga nauči ceniti samega sebe, postane mož, požene iz svoje hiše vsemogočnega stotnika, in vso nezdravo familijarno družbo, ki je ves čas razjedala njegovo hišo ter ga poniževala pred lastno ženo.

Te goste bomo vedno zopet z veseljem pozdravili.

Jakob Gržina.

Slovenska Matica. Slovenski narod ni bogataš. Reven kakor je, in prepričan, da od gospodarjev niti od daleč ne dobi tistega, kar mu po človeških pravicah gre, sluteč pa, da je kot narod potreben kulturnih inštitucij, si je, kakor je po svoji revščini mogel, osnoval literarno društvo. Po malem, ne z milijoni, ne s stotisočaki, ne s tisočaki, tudi s stotaki ne, s starimi goldinarji je sestavljal in zidal.

Tako je zrastle Slovenska Matica. Izdajala je na leto po šest, po sedem knjig. Bila je ugledna: vsakdo, domačin in tujec, jo je moral opaziti.

Tedaj jo je vlada razpustila z nasilnimi vzroki, ki navadno ne drže. Tudi tukaj niso držali. Malo manj ko po treh letih — doba je nanese drugače — je izjavilo ministrstvo, da tega razpusta ni potrdilo. Vrnilo je premoženje: hišo, prej brez dolga, s 40.000 kronami dolga, premoženje prej v denarju, zdaj v papirjih vojnega posojila, in zraven 300.000 kron dolga.

In dodalo je resno svarenje.

Slovenska Matica je pričela v drugi polovici julija spet delovati. Mi, Slovenci, smo prenesli mnog udarec, mi nismo vajeni dobrega življenja, nimamo akademije, nimamo univerze, toda vemo, kaj nam je knjiga, kaj nam je jezik in kaj nam je Matica.

Treba je spet graditi po naše, po malem, tako in toliko, kolikor moremo, a vztrajno, dosledno, po primorsko. Popraviti moramo tisto, kar so zakrivali drugi. Matica daje rada pojasnila glede članarine in ustanovnine. Vsak, kdor je sam sebi pri srcu, naj se obrne nanjo.

V takem našem delu je življenje.

P.

„Matica Hrvatska“ v Zagrebu je leta 1914. vsled splošne odredbe o delovanju društev ustavila svoje vnanje delovanje, t. j., knjige se niso razpošiljale, a tiskale so se. Ko so letos društva na Hrvatskem zopet začela delovati, je tudi „Matica“ oživela in koncem pomladi razposlala prvo „vojno kolo“ svojih publikacij (knjige za l. 1914.), ki jih je poverjenik za Ljubljano, gosp. mag. komisar Fr. Govékar že javno razglasil. Na glavni skupščini dne 29. junija se je odbor znatno izpremenil. Odstopili so najznačilnejši odborniki, predsednik prof. dr. Oton Kučera (ki je predsedoval od l. 1909), tajnik prof. dr. Albert Bazala in dr. Branko Drechsler. (Kučera očitno najbolj zato, ker je obilo zaposlen pri Akademiji kot urednik „Hrv. Biografskega Rječnika“). Izprememba odbora se je očitno izvršila v odločnejšo napredno smer ter je postal predsednik dosedanji podpredsednik prof. Krsto Pavletić, podpredsednik dr. Fr. Tučan, tajnik pa dr. Tugomir Alaupović. Pavletić je znan kot dolgoleten urednik profesorskega glasila „Nastavne Vestnika“, pa tudi kot literat (psevdonim: Pavle Krstinić), ki je spisal nekaj epov in literarno uspelih dram, na pr. ep „Ivanić ban na stratištu“ 1885, „Vjerne sluge“ (Siget, 1898), dramo „Petar Svačić“ in „Bratski inat“ (Matica za 1911); vglobil se je tako v mišljenje in čuvstvovanje slovenskega muslimanstva, da ga je, skritega pod psevdonimom, dolgo vse imelo za pravovernega muslimana. Tučan je duša „Hrv. Prirodoslovnega društva“, a Alaupović, rojen pri Travniku v Bosni, do vojne ravnatelj gimnazije v Tuzli, ki je imel zaradi nekkih dijaških izletov lani težke dni, je (dasi šele 46 let star) sedaj očitno upokojen ter se je preselil v Zagreb; l. 1902. je Matica izdala njegove pesmi. — V prvem „vojnem kolu“ je Matica izdala sledeče knjige: 1. Kišpatić Mijo in Tučan Fr.: „Slike iz rudstva“. (Bogato ilustrirane,

7 barvnih slik. Str. 384). — 2. Milan Šenoa: „Iz kobnih (usodnih) dana“. (Zgodovinski roman. Ilustriran). — 3. Dinko Šimunović: „Gjerdan“. (Povest). — 4. Zvonimir Vukelić (pseudonim Zyr Xarula): „Knjiga brez predgovora“ (Humoreske). — 5. Štefan Žeromski: „Vjerna rijeka“. (Priča, prevel iz poljščine Št. Musulin). Ne da bi hoteli knjige tukaj podrobneje ocenjevati, Šimunovićeve povesti ugajajo. (Šimunović je tudi avtor „Tudjinca“, ki je pred leti izšel v „Matici Slov.“ in „Hrvatski“). Milan Šenoa nas s svojim romanom uvaja v usodne čase turških vojn okoli 1493 ter često (kakor njegov oče) uspešno riše millé starega Zagreba. Poljski roman „Vjerna rijeka“ pa nas ne zavzame tako, kakor bi pričakovali spričo slovesa, ki ga uživa avtor Žeromski. Knjiga Vukeličeva pa spričo svoje literarne malovrednosti ne spada v Matične publikacije; morda je prišla med nje vsled — kompromisov! Ivan Voznik.

„Hrvatsko prirodoslovno društvo“ je v zadnjih letih razveseljivo oživel. Dočim smo prej komaj vedeli zanje, se sedaj novinstvo in publika bavita z njim, eni ga hvajajo, drugi se ga nekako boje in mu zato nasprotujejo. Kolikor moremo soditi, je to novo življenje plod in zasluga za svojo stroko zelo vnetega predsednika dr. Fr. Tučana. Društvo izdaja znanstveni „Glasnik“, popularni list „Priroda“, „Popularno Biblioteko“ in „Bošković-kalendar“. V „Popularni Biblioteki“ sta doslej izšli dve knjigi, in sicer: C. Flammarion: Pripravljeno o repatici (prikaz razvoja zemlje, ilustriran, cena 1-40 K); — E. T. Thompson: Arno i drugi junači (gl. posebno naznanilo Thompsonovih spisov v češkem jeziku! —), 2-40 K. V tisku se nahaja: Maeterlink: Život pčela, in Ewald: Dvonožac, izide v jeseni. Naročniki „Prirode“ dobe Flammarionovo knjigo za 1 K, Ewaldovo pa zastonj. Društveniki dobe vse edicije za letno članarino 12 K, ki se pošilja uredništvu „Prirode“, Zagreb, Demetrova ulica 1. Dr. Tučan piše: „Zavzel sem se na vso silo, da se delo Prirod. društva čim bolj začuti v našem narodu. Vedno sem cenil pomen prirodnih znanosti za kulturni razvoj vsakega naroda; vedel sem, da so prirodne znanosti imele odločilen vpliv na svetovno naziranje, da so imele vpliv na vsako kulturno podjetje človeško. Njih dalekosežnost se je čutila enako v industriji, kakor v lepi knjigi in umetnosti. Naj tudi naš narod zazna za temeljne misli, ki dandanes vodijo človeka. Najbolj meri moje delo na povzdig popularnega časopisa „Priroda“. Moj trud ni ostal brezuspešen, polagoma se je list začel udomačevati tudi med Slovenci...“ Kakor čujemo, izidejo v „Prirodi“ tudi slovenski spisi. Naročniki in sotrudniki ji bodo dali zares jugoslovanski značaj.

Ivan Voznik.

Levstikovo delo za Prešerna do l. 1870.

Objavlja Avgust Žigon. (Dalje.)

Debelo knjigo bi bilo treba spisati, da bi z besedo izrekel vso umetnost, vse mojstrstvo Prešernovih ritmov v njegovih jednajstercih, a kaj šele v drugih verzih njegovih. Tu naj dodam le nekaj vzgledov, kakó je v okviru gorenje arhitektonske zakonitosti oblikoval Prešeren povsem originalno drzne, energične ter slikovite ritme v svojih italijanskih jednajstercih, da je človeku včasih treba vlike pozornosti ter finega čuta, če hoče pogoditi prav njihovo valovanje, ki spremlja sintakso in pa vsebino Prešernovih verzov. Predvsem, da je n. pr. naslednje inkriminirane njegove jednajsterce už-

vati, upošteva njihovo arhitektoniko, kakor jo določa cezura, in kakor jo označajo Prešernovi akcenti, ki pa niso v „Poezijah“ iz l. 1847. vsi izvirno njegovi ter dozadnjega pravilni, ki si jih treba torej ugotavljati in določati šele iz ohranjenih rokopisov! — takó-le:

— || u u — u — u || u u — u
Móž || in oblákov vójsko || je obójno
Končála tèmna nóč, || — — — —

in: Žé || Čertomír || je tréba se ločiti ||

in: u — u || u u — u — || u — u |
Čoln vstávi, || kjer je gósta sénc || temníca |.

in: — u u — || — u u — || u — u
Bég je moj úp, || gójzd je moj dóm || pričjóči |.

in: Préd, || ko gréš v Ogléj¹⁾ || čez góro zeléno ||.

Zakaj takó, — si zdaj že lahko sam doženeš! Glej pa, kakó Prešeren n. pr. svoj hitri čoln, ki „letí, ko v zraki úrna tíca“, v gorenjem verzu slikovito prisloni s svojim ritmom k bregu: | „Čoln vstávi“, || — tu je dobil čoln svoj močni sunek z veslom, da je za hip (premor ga slika!) kar obstal, ter da se le še dvakrat trikrat polahkoma in zdržema bolj in bolj narahloma zaziblje, z rastočim ritmom, tja po gladki vodi: „kjer je gósta... sénc tem... níca“, a nató pa kakor konec verza obstoji, da ga kar vidiš tam v sencí. Kakó daleč pa gre včasih mojster ritmike v svoji umetnosti, pričaj verz:

| Okróg ga dervitá || skérb in potréba, |

in: | Al tjà, || kjer svét Antón || Jézusa várje, ||

oba z istim ritmskim valom v drugem delu kakor v gorenjem verzu „z méčem ognjénim“. Ali pa:

| Njegà, || ki krív morítve je || velike. ||

Ali ne vstavi ritem res kar slišno hudournega speva? In kaj pa šele, če si dovoli izjemoma Prešeren n. pr. táko-le umetnost:

Perdjála čédnosti sva || njé in tvóje
Vsák svójim pésmam, ||
in skud éla Njegà ||
..... bílá ni níž' || od skléd'ce móje. ||

Štej zloge v drugem verzu: „vsák svójim pésmam, in skud éla“: — devet jih je le namestu enajst! In zakaj? Zato, da te ritem kar vrže tje čez jez verza v naslednjega, v poslednjega: „Njegà“, — kjer se valovanje šele zajezí, da kar vskipi, — preden splahne: „bílá ni níž'...“ (spet premor) ... „od skléd'ce móje“ ... kot miren sklep!

Ali so to naloženi vozovi kamenja po gorskem klanecu? Ali izraz in dokaz kosmatega barbarstva: „Non cúramus syllábarum quantítatem!“? Ali so to morda nepravilnosti iz nedostatne moči? Pešanje na pol pofa? Ali pa — morda mojstrstvo do prekipevanja, dinamika ritma ki ruši „metrične brani“, — dá prava vulkanska síla „ti zagózeni poudarki, ki se gnetó, pnó, tárejo,“ takó bogati najfinejše umetnosti, čudovito melodiozen — orkester k vsebini!

¹⁾ Ker ima l. 1836 Prešeren v prvem natisku „Keríta“: „Pred ko greh v Aglar || zhes goro seléno“ |.

Toda, dovolj tu komentarja o vsebini Prešernove besede „gemeffen“ v zgornji opombi njegovi; dovolj ga, upam, tudi — njim, ki imajo ušesa, da ne shišjo!¹⁾ Neko načelo je torej ter neka zakonito-vezana volja je — potemtakem vsebina tiste neznatne pripombice: in to načelo in to voljo mi je bilo, dasi prav mimogrede le, — razvozljati ter naglasiti ob Levstikovem delu za Prešerna. Imel je namreč Levstik to opombo Prešernovo, ž njo princip in normo v roki, pa je vendarle predrugačil dotični, z besedo Prešernovo zavarovani verz, ter ga globoko ranil v bistvu njegovem, ko je (v Klasju l. 1865 na str. 176) premenil njegov akcent tako-le: „Dva jezna Keruba z mečëm ognjenim.“²⁾ Povdariti je bilo treba pa tudi, da se za Prešeren tu — preko Minorja in njegovih teoretičnih določb;³⁾ zato sem podal v dokaz, da ne izjemoma morda le enkrat takó, še vrsto drugih vzgledov iz Prešernove umetnosti, — nov odstavek in prispevek k Minorju, oslonjen ob klasični, živi vzorec iz prakse: ob 100. verz Dantejev!

Pa s tem vsebina opombe Prešernove še ni izčrpana v s.a. Še eno poglavje je v njej, poglavje sorodne vrste. Gemeffen u. gefuñt worden! — pravi opomba. Lažja pa je

¹⁾ Kakor n. pr. „Čas“ l. 1917, na str. 96, kjer je naravnost beraško revščino v Prešernovih ritmihi odkril ali vsaj mislil, da jo je odkril dr. Pavlica, češ: „Kdo ne sluti, da je ritem (!) v Prešernovih stihih: Mož in oblákov vójsko jé obójno, ali: Coln vstávi, kjér je góstiñ sénc temníca, ali: Pred kó greš v Oglej, čéz goró zeléno, ali: Že, Črtómír je tréba sé ločtí, ali: Bog jé moj up, gozd jé moj dóm in dalje v Jenkovih stihih: Zaslúžim sí cekín — k zlatárju sé podám itd. itd. (!) nedostatén?“ „Ti zgledi kažejo jasno, — da je tu nedostatno le dr. Pavlice znanje, ter nedostatno njegov literarni čut, a tudi njegov javni takt. „Ne bít imena z drzno-avtoritativnimi — obsodbami brez objektivne podlage!“ velja tam, kjer greš čez prag v sve-tišče. Zato se zavedi prej sam, — kaj nisi! Ali pa naj si morda Bleiweisov? Ali Jeranov? Ali čigav?... Ker nedoumljivo je človeku, kako se more še dandanes kdo na sploh, posebej pa v umetniških zadevah kar tako na slepo brez globljega pomiselka z negativno besedo zaletati — v Prešerna, vse brez strahu, da bi ga utegnil (kakor nekoč Kopitarja in za njim poslej že dokaj drugih) Prešeren izpričati: Zoffus alter ades!

²⁾ Iz česar je potem l. 1879 Fr. Levec v „Zvonu“ (na str. 82) izvajal že teorijo o Prešernovi „pevski meri“, — na pačno teorijo, češ, da Prešeren „meri“ po narodnih pesmih: „z mečam o — namesto — o“! Prešeren ima jasen akcent: z mečam, zavaroval je torej sam svoj verz z akcentom, češ, da je v njem brati besedo: z mečam, ne pa: o — (z mečëm), ker tu pomenjajo Prešernovi akcenti — naglas, ne pa dolžine zloga! Levstik in Levec sta prezrla ob Prešernovi metriki zakone italijanskega najstercerca, pa zašla v samovoljnosti, daleč proč od misli Prešernove. In prav tako enostransko se je za Levcem prenašal tudi Štrekelj ob Prešernovem najsterceru v Zborniku M. Sl. III., l. 1901, na str. 21. — Bila je že Levstikovi dobi Prešernova metrika problem záse: zapleteno vprašanje, ki so mu iskali odgovora; toda razrešili ga niso tega vprašanja, posebej ne za najstercer Prešernov, ker se ga niso lotili v smislu Prešernove opombe: „Amór ch' al cór gentil || ráto s' apprénde“. Torej tu: z mečam ognjenim, ne pa kakor Levstik in Levec in njima brez ugovora sledeč tudi Štrekelj: z mečëm ognjenim!

³⁾ Prim. tu še Minorja, l. c. pg. 246: Schuchard hat mit Recht gegen die Meinung angekämpft, als ob der romanische Vers ein lediglich silbenzählender sei. Er ist allerdings an eine bestimmte Silbenzahl gebunden, die noch besser eingehalten wird als im Deutschen. Aber neben der Silbenzahl macht sich auch das Streben nach dem gleichen Rhythmus in Versen derselben Gattung kenntlich: der Endecasillabo ist fast immer jambisch [— o].

pot in krajša do tega drugega dejstva, ker nam je tu Prešeren povedal sam, kaj — je „iskal“. Prehod, neki prav določen prehod od glasú do glasú, neko prav gotovo blaglasno zaporednost od likvide do likvide, od glasu I do naslednjega glasu j, — kar pa da se mu ni tako posrečilo kakor ono, kar je „meril“ — po Dantejevem vzgledu. Krepkejši da je Dantejev „gentil ratto“ kakor pa njegov „rasshalil je“, sodi ostrí avtokritik brez vse samoljubnosti zelo objektivno samega sebe! Nam pa je ta izjava: „gefñdt“ — dokaz, kakó tenkosluho in tenkovestno, vse do zadnjega glasú premišljeno je umetniško delo Prešernovo v teh dveh verzih, ki nam je njih umetniško vsebino izpričal sam s svojo lastno besedo Prešeren, — z besedo, ki je njen smisel isti kakor smisel Čopove besede iz l. 1830: mit Bewußtseyn und Absicht reproducirt.¹⁾

In ko smo takó doumeli torej vsebino Prešernove besede v srečno nam ohranjeni gorenji opombi njegovi, ter spoznali njeno toliko važnost, da pomeni v prešernoslovju naravnost novo dobo, — nam je tu zdaj ob njej še ugotoviti: ali velja njen opomin Čopu ali Kastelcu ali obema?

Že od vsega kraja vstaja ugovor: Ali naj bi res Prešeren tu Čopu, svojemu mentorju, ki je sam prejel šele od njega svojo učenost ter globoko šolo svojo o umetnosti in problemih njenih, — ali naj bi tu res učenec učeniku zdaj odpiral oči, češ: vedi, mojster, tu je zajec v grmu! Čop je sam iz svojega, neodvisno ter davno pred Prešernom proučeval in teoretično poznal posebnosti vseh evropskih, posebej romanskih metrik, med njimi pa še zlasti metrike italijanske.²⁾ Ob slavni veleučeniosti Čopovi, ki jo Prešeren sam

¹⁾ Pismo Kopitarju 16. maja 1830. (Zb. M. Sl. V., 96).

²⁾ Prim. Čopovo vprašanje Saviju na koncu pisma, ki mu ga je pisal iz Ljubljane v Gorico dné 7. marca že leta 1828: Was halten Sie von Biagioli's Theorie des italiénischen Verses in seiner Grammaire italienne, wenn Sie dieselbe kennen? Oder welche Theorie deselben [namreč verza italijanskega] halten Sie überhaupt für die beste? (Veda IV., 1914, str. 256). In Savijev odgovor? Zal, da ga ni! Kakor da je Savio prezrl to vprašanje Čopovo. — Ali pa poglej n. pr. Čopovo sodbo o francosko-nemškem verzu „aleksandrincu“, ki je po svoji arhitektonski strukturi zelo soroden verzu „endecasillabo“, le da šteje še po eden zlog več, torej 12, — ter le izjemoma v hiperkataleksi (z ženskim koncem) po dva zloga več, torej 13 zlogov:

o — o — o' || o — o — o' (o).

Ali po opisu Minorjevem (l. c., 1. izdaja, str. 260) — v francoskem: „ein Vers von 12 oder (bei klingendem Ausgang) von 13 Silben, mit Accent auf der 6. und auf der 12. Silbe, d. h. in der Cäsar und am Versschluss“. Cezura je vedno zdržema možka, kakor jo ima najrajši tudi „endecasillabo“ za kontrast k ženskemu koncu verza; ritem pa je — kakor v italijanskem najsterceru — svoboden tudi v francoskem aleksandrincu, ki ima tudi le dva akcenta fiksno določena. V nemškem seveda drugače! „Durch Opitz, der auch hier den regelmässigen Wechsel von Hebung und Senkung begründete, ist der streng jambische Rhythmus Gesetz geworden, der dem Alexandriner jede Freiheit raubt und seine Eintönigkeit verschuldet.“ (Minor, l. c., 261). Zaradi te istodrodnosti obeh verzov nam je torej Čopova sodba v njegovem sicer nedatiranem, toda o Mickiewiczem l. 1834. v Parizu izišlem „Pan Tadeusz-u“ pisanem, nekemu Poljaku namenjenem pismu (Carniola 1910, str. 220/221) — dvakrat dragocena, ker se dá Copov nazor o aleksandrincu prenesti in obveljaviti do besede tudi za italijanski najstercer: Und was sagen Sie zu der Verifikation, zu dieser im Polnischen neuen Behandlung des Alexandriners? Dieser untercheidet sich von dem einförmigen Feliński'schen eben so, wie der eines V.

občuduje kot „zakláde duhá Krézove“, naj bi izrednemu kritiku-estétu, ki mu je morda celó sam — kdo vé, če ne! — pokazal tisti 100. verz Dantejev še za živih dni svojih, pa sedaj razodeval s svinčnikom ob robu v posebni opazki Prešeren, da je vedé in hoté, zavestno po posebnem vzorcu oblikoval tisti „nerodni“ ritem, — češ: pazi in glej, da mi ga ne razdeneš! In razkrival mu, da je iskal prehod glasov od glasú / do naslednjega glasú /, kar resda sicer ni takó krepko kakor Dantejev prehod od iste likvide / do krepkega ra! Hodil je Prešeren k Čopu — po svete, ne pa da bi jemal on njega — v šolo!

Ne takó pa h Kastelcu, ki nikakor ni bil v teh zadevah kar mojster Čop. Ob Kastelcu je tak migljaj s kolom laže umeti. Videti je Prešernovi opombi, da ne izvira iz kake nepotrebne ter neumestne bahavosti, ampak — iz neke dane stvarne potrebe: dodal da jo je tu Prešeren (izjemoma ter povsem zoper svojo navado) iz nekega resnega namena, hoteč preprečiti nekaj, kar bi se mu tu utegnilo dogoditi: hoteč obvarovati tista svoja dva verza tu vsake tu je predrugačbe! Da vsako nepoklicano popravo zabrani, je Prešeren, ko je dajal iz rok in definitivno izročal svoj rokopis (da pridi v tisk!), — dostavil tu svoj „veto“ nekómu, ki se mu ni bilo ob njem zatrdno zanesti, da mu iskanih fines njegovega ritma ne bi morda samovoljno črtal ali vsaj obdodil, morda s kakimi popravki celó podrl ter zatrl, ker jih ne bi ter ne bo umel. A kdo drugi bi bil to — kot Kastelic? In Kastelic je kot urednik Zibelize, to vemo, zeló rad kaj pilil in popravljal — po svoje!

Toda, — vemo kaj, da je bil rokopis Prešernov namenjen Kastelcu kot uredniku, torej — za natisek v Kranjski Zibelizi? Ohranil se nam je gorenji, z opombo zavarovani sonet Prešernov na odtisku prve izdaje „Sonetnega venza“ iz m. febr. l. 1834, v skupini štirih sonetov, ki jih je Prešeren sam lastnoročno pripisal na zadnji četrti strani tiskovine, tja na konec za sam „Sonetni venez“ v tej-le zaporednosti:

1. Ni snál molítve shláhtnizh tèrde gláve...
2. Sanjáló le mi je, de v fvetim raji...
3. Ní majhina bla, Togenburgar! méra...
4. Ví, ki vam je ljubesni tiranija...

Naš sonet je tretji v tej skupini, ki jo je dodal Prešeren tu svojemu že natisnjenemu „Venzu“. ¹⁾ Imamo pa lastno Prešernovo besedo, ki nam ž njo sam pripoveduje in priča, v kak namen je nastal ta rokopis njegov. Izdal je namreč Prešeren sam l. 1836 v šte. 13 takratnega edinega zabavnika ljubljanskega „Myrisches Blatt“ (dué 26. marca)

Hugo, A. de Vigny, Sainte-Beuve &c. von dem steif-symmetrischen des Boileau und Delille. Mickiewicz ist auch ohne Zweifel durch die metrischen Freheiten der neuen franz. poetischen Schule zu den seinigen, der beweglichen Zäsur, dem freien enjambement (Ueberschlagen des Sinnes aus einem Verse in den folgenden), &c. veranlaßt worden; es gebührt ihm jedoch das Lob der glücklichsten Anwendung derselben. Was werden indeß die polnischen Kritiker von altem Schlage, die selbst in der französischen Literatur etwas zurück zu sein pflegen, zu Versen sagen, wie die folgenden:

Reką dał znak [ażeby wstrzymać konie; stali]. | l. p. 79.
 On patrzył [z wyciągniętą szyją, jak dziobaty] |
 Sie dąrtien selbst in folgenden die rechte Zäsur vermiffen:
 Słyhać świsty kul, zamków chrzęsty, szęflów dźwięki.

¹⁾ Zbornik Matice Slovenske V., 1903, str. 138/142.

prav ta sonet o Togenburgu, tretji sonet v gorenji skupini, toda že z nemškim prevodom svojim, brez podpisa, a s pripombo pod njim: Aus dem noch ungedrudten 5ten Hefte der kranjschen Biene. In ta opomba, sodim, da bi lahko veljala brez vsake nepravilnosti za vse štiri sonete naše skupine in pa še za „Venez“ sam! Nele soneta o Togenburgu, ampak vse one štiri sonete, ki je med njimi „Togenburgar“ tretji, je namenil Prešeren z „Venzem“ vred in za „Venzem“ takó, kakor mu jih je pripisal, — v nameravano Zibelizo V., ki je bila po smrti Čopovi († 6. VII. 1835) vsa njena osoda v rokah edinega urednika, — edinega Kastelca: zaradi česar ni izšla nikoli, ampak ostala v rokopisu l. 1836/37, ž njo vred prva dva soneta gorenje skupine poslej tja do Prešernovih „Poezij“ iz l. 1847, a zadnji sonet pa (o „tiraniji ljubesni“) — vse do Levstikove izdaje iz l. 1866. Za nameravano Zibelizo V. torej, sodim, je spisal Prešeren gorenji svoj rokopis, ter ga izročil iz te misli — z opombo k tretjemu sonetu vred — njenemu uredniku: Kastelcu! Toda, kako in kje naj bi ga bil dobil potem pa Levstik?

Takó smo zdaj tu — pri glavni točki razprave! Vendar pa prej ko to vprašanje — še eno dejstvo!

Drugi rokopis, ki ga je poslal Levstik dné 13. aprila 1866 Stritarju na Dunaj za vzgled Prešernove „avtentične“ pisave, je bila „Nebéška procesja“, ki pa jej sledi na koncu rokopisa še druga Prešernova, zakrito stisnjena ter brez posebne naslova ob „procesljo“ prislonsjena, zató v Levstikovem gorenjem pismu z dné 13. aprila 1866 Stritarju nomenjena, po vsebini „procesiji“ sorodna, le s črtico zase ločena zabavljica, — prav takó kakor kaže nastopni natisek najdenega rokopisa:

Nebéška procesja.

Osemnajst stó in petéro
 Leto gré čez tridesét,
 Kar pernésel svéto véro
 Jézus Kristus je na svét.

Bóg sedi na svójim stoli,
 Z célo je častjó obdán;
 Angeljci stojé okóli, —
 Bil je vsih Svetnikov dán.

Z Máterjo per sébi sina
 Ima in svét'ga Dúha;
 Vsih nebeščanov družina
 Se je sbrála króg Bogá,

Glédat tam procesjo svéto
 Trúmo dúš zvellčanih,
 Iz svetá poprejšno léto
 In iz víc poklicanih.

Krona jim na glávi séje,
 Par za param se versté,
 V rokah nos'jo óljke véje,
 Z pésmami Bogá časté.

Na bandérah bózje jagnje, ¹⁾
 Roženkrance na vratéh,
 Pred na zémli jim oróžje
 Čez hudiča in čes gréh.

¹⁾ jagnje božje rima! (Opomnil jaz.)

Duš gre mémo de mljoni
Dosti manjkalo jih ni;
Na komolci v stóli slóni
Bóg se žalostno derží.

Zdaj bandêro se perkáze
Krištofa Ljubljánskiga;
Bóg mu vstávit se ukáže,
Tako pravi, práša ga: ||

„Kâkor, de za beračúne
In za kmétiče samó,
Za meníhe in za núne
Bil bi vstváril jez nebó.

Ti le, al kaká pokvéka
Ne gredó v pekél se grét:
Ni gospóskiga človéka
V svéti ráj že nékaj lét.

Mánj le žalost ta me bôde,
Ko poglédam trópič tvój;
Tí sam nékaj še gospóde
Vódiš zméram za sebój.

Véči mésta so keršánske
Dúnaj, Terst, Paríz in Rím;
Mánj gospóde, ki z Ljubljánske
Strénje z njih v nebó dobím,

Drúge mesta tud' oltárje
Imajo in mašnike,
Kaj Ljubljance mójje várje,
De njih mánj pekél požrè?*

Čast in hvála Těbi bódí!*"
Kristof mu odgovorí:
„Menim, de v Ljubljani zlódi
Ima mánj zató moči,

Ker je révno njé gledíše,
V njim smerad, temà in mráz;
Že trohljivo njé plesiše,
Lákot v njim, napuh, dolgčas. ||

Kdó rad púste je kopúne,
Drágo kfslico pijè?
Kdó imé rad v lážne kljúne
Stárh žlahnih srát dajè?

Nje strelíše je odróčno,
V njim je preberáški plés,
Tam šivárstvo premogóčno,
Plév tam in otrob je zmés.

Tórej rájši v bôžje híše
Je in bo Ljubljančan šél,
Ko v gledíše, na plesiše
Tlako délat za pekél.* —

Satanas skoz lúknjo kljúča
Glédal in poslúšal je;
Bèrž si zmísli zvíta búča
Za Ljubljance limance.

Zídat' vdíhne jim Kazino,
Kaj de je imé pové;
Žénsko, móžko v nji mladíno
Z máterami vred kazé.

De bi bréžno bôlj ukáto
Je Možóvu mísel dál,
De gospódo bôlj to málo
Na strelíšu vkúp je zbrál.

Reče zídat koloseum;
Tam Ljubljančani vsi vprék,
Péli bódo mu; Te Deum!
De se bo razlégal jèk. (C&O.) ||

Koloseum pót k nebésam
Bo zazídal keršencamŕ
Terí tam bo se um z kolésam,
Nóva Sódoma bo tam.

Se zídalo bo gledíše,
Ko se léto pomladí;
Manjkalo ne bo nam híše,
Kjer se Satanás častí !. —

Caka te velíka sréča,
Ti — Ljubljána — spáčena!
Ti kasárna boš slovéča
Satana peklénskiga.

Pervi sédež bôš hudíča,
Čez deset lét vèč ne bo
Krištof tvój imél merlíča,
Kí je dúšo dal v nebó. Amen.

Bóg v farnih cerkváh v Ljubljani se hvali petérik;
Tóliko tudí kasarn íma slepárski hudíč:
Svet Peter, Miklavš, Jakob nas vábijo k Bógu,
Nás Janes Kersník, vabí Maria v nebó. —
Híše: kazíno, redút, koloseum z njimi teater,
Ima strelíše hudíč, svóje si cip'ce lovít.

(: Mera je gerška:) (Dalje prih.)

Hrvatska „Odabrana djela za školu“. Prof. dr. Branko Vodnik (irrecte: Drechsler) je pokrenil zbornik „Izbranih del za šolo“, da z njim „polaži temelj dobri knjižnici za privatno čtivo naše mladine, potrebni za narodno vzgojo, razvoj smisla za umetnost in zdravo občé naobrazbo“. V prvi seriji je izšlo sledečih pet del: 1.) Vladimir Nazor, „Medvjed Brundo“ (živalski epos v 5 spevih, cena 2 K); — 2.) Vladimir Nazor: Utva Zlatokrila (romantični epos v 5 spevih, z uvodom dr. A. Bazale, cena 2 K); — 3.) Fr. Kurelac, Runje i pahuljice (izber Kurelčevih spisov z uvodom Vodnikovim, cena 2 K); — 4.) Dinko Šimunović, Mrkodol (Povesti II., cena 2-50); — 5.) Shakespeare, Macbeth (iz angleščine prevel Vladimir Nazor, cena 2 K). Knjige se lahko naročajo poedine ali vse skupaj za 10-50 K; za poštnino je v vsakem slučaju za vsako knjigo dodati po 20 h, vse na naslov: Dr. Branko Vodnik, Zagreb, Akad. trg, 4. — Prof. Vodnik je soliden in vztrajen delavec in ni dvomiti, da se mu podjetje posreči. Očitna je njegova zveza s pesnikom Vladimirom Nazorom, ki ga dičijo (poleg brez-

dvomne pesniške sile) enake lastnosti. Često dosledna energija poedincev laže opravi to, kar se večjim organizacijam ne posreči radi križajočih se mnenj in ovir. Ivan Vezenj.

„Časopis za zgodovino in narodopisje“ (Izdaja Zgodovinsko društvo v Mariboru). 13. letnik, Maribor, 1917. — Opetovano smo že imeli priliko, pohvalno omenjati delovanje mariborskega Zgodovinskega društva, ki je v svojem glasilu s temeljitimi razpravami razsvetlilo marsikatero točko zgodovine slovenskega Štajerja. Njegov neutrudljivi tajnik in plodoviti zgodovinar prof. Fr. Kovačič je s pričujočim letnikom prevzel tudi uredništvo lista ter napisal v njem zgodovinsko in narodopisno zanimivo razpravo o cerkvi Sv. Aneha na Pohorju (nad Mariborom) ter priobčil neko pismo Stanka Vraza iz l. 1838., ki je važno zlasti za označbo hladnega Fr. Miklošiča. — Dr. Milko Kos podaja pregledno razpravo o oglejskih patriarhih v razmerju do slovenskih pokrajin do sredine 13. stoletja itd. N. V.

E. Thompson Seton, Prípovedke o živalih. Z angleškega originala prevel J. F. Khun. (V Pragi, založnik F. Topič, I. 1915, str. 314, II. 1915, str. 297, III. str. 262, 1916.)¹⁾ — To so tri češke knjige, ki jim je vnanjost enako okusna, kakor vsebina izvirno znamenita ter zato zaslužijo, da si jih omislijo Slovenci, ki čitajo češki. Ne bo jih čitala s pridom le mladina, ampak tudi vsak odrasli človek, posebe še Slovenec, ki v svojem dialektu nima bogve koliko izbornih, čitnih prirodoslovnih knjig. Avtor angleških izvirkov, ki so tu prevedeni na češčino, je ameriško-angleški pisatelj in slikar Arnošt Thompson Seton (Tompson Sitn), ki je l. 1899. izdal knjigo „Wild Animals I Have knowx“ (Divje živali, ki sem jih spoznal), l. 1904. pa „Lives of the Hanted“ (Životopisi preganjencev, n. pr. ovna, vrabca) itd. Thompson je prirodopisec in obenem pripovednik-realist. Njegovi spisi so istiniti življenjepisi živali, ne opisuje nam torej kake vrste živali vobče (kakor n. pr. Erjavca črne in rjave mravlje), ampak si za opis izbere določene individualne junake iz živalstva, n. pr. znani mu eksemplar lisice ali volka, ter opisuje njih razvoj često od mladosti do smrti; tako nam pripoveduje o nekem posebno impozantnem volku, ki so ga v Mexiki zasledovali okoli 1893, o nekem medvedu „Sivcu“, ki so o njem mnogo pripovedovali lovci, o nekem znamenitem newyorškem golobu-listonoši Arnu, ki je bil tako zvest svojemu domu. Kakor pravi Thompson sam, zasleduje s svojimi spisi cilj, zadrževati uničevanje neprikornih, svobodno živečih živali, in sicer ne z razlogi razuma, ki se niso izkazali, ampak s tem, da budi s poglobljanjem v duševno življenje živali sočutje z njimi. — Češki prevod je oskrbel meščanski učitelj v Jičinu, gospod J. F. Khun, ki prevaja iz raznih jezikov, tudi iz slovenščine. Kako pozornost vzbuja Thompson kot prirodopisni pripovednik, kaže to, da je nekaj njegovih spisov izdalo v svoji „Popularni biblioteki“ tudi „Hrvatsko Prirodoslovno društvo“ pod naslovom: Arno i drugi junaci“. Jan Vezenj.

¹⁾ „Povídky o zvířatech. Z anglického originalu přeložil J. F. Khun.“

Publikacije Slovenske Matice. Po triletnem neprostovoljnem odmoru obdari Slovenska Matica prvič svoje člane tekom letošnjega leta. Svojim sredstvom in sodobni draginji primerno ne more izdati toliko knjig, kolikor jih je izdajala pred svetovnim požarom. Zanesljivo pa izide še pred koncem tega leta dvoje povesti in sicer E. Kristana „Pertinčarjevo pomlajenje“ in Zofke Kvedrove „Njeno življenje“. Članarina znaša letno 4 krone, ustanovnina enkrat za vselej 100 kron, ki jih je mogoče plačati tudi v obrokih. P.

Umetniški prilogi Slovana. Topot prinaša Slovan dve fotografiji originalnih portretov kiparja gosp. Alojzija Dolinarja. Le parkrat je zdaj v letu prilika, da vidimo kako originalno delo naših slikarjev in kiparjev; zato človek težko obseže razvoj njih osebnosti.

Pričujoča portreta sta deli iz najnovejše dobe v ustvarjanju gosp. Dolinarja. Iz prejšnjih del, ko je še utiral svojo pot, iskal lastnih form, da jim vlije svoje bogastvo, se izločujeta obadva portreta kot nekaj dovršenega, samozavestnega. Zaključek prvega razvoja.

Glava misleca, apostola, umetnika, človeka, vse bi lahko podpisal pod portret slikarja gosp. Riharda Jakopiča. Tako je gledal tudi gosp. Dolinar v globoko jezero, v dušo tega, morda našega največjega umetnika, čigar poslanstvo nam je danes še temno, ker se ne moremo še povsem poglobiti v tajno njegovega stvarstva. Čutimo, da je mogočni blok, njegovo čelo, izmislilo vse naše bistvo do najskrivnejših koticov, prepletlo žilice vsega narodnega življenja z žilami drugih narodov. S tem, da je v vsem svojem stvarstvu povsem naš, je tudi član najvišjega človeštva, kajti v svojih mislih je povzdignil narod do človeštva. V svoje globine potopljene oči so iskale v nas in naši zemlji odsev najvišjega stvarstva; od božje lepote prevzete so nas dvignile do božjega naroda. On je sam sebi vse in njegovo stvarstvo je rojstvo našega naroda. V silnem zanosu glave, globoko razoranih gubah jekleni volja do življenja, do ustvarjanja in nevedni stojimo pred njim, da razberemo besede, ki jih hoče še povedati, jim ustvariti meso in kri. Trpek in mračen je izraz stvaritelja, ki je z nami trpel, sprejel nase ves naš greh in slabost, toda zdaj in zdaj zasije dobrota in milina človeka iz teh gub in temnih oči, usmiljenje do človeštva, iz katerega se izločuje v svojih proroških urah.

Vse to je gledal gosp. Dolinar in ustvaril je v njegovem portretu izraz našega najbolj globokega življenja in hotenja.

S pajčolanom luči in sene mora biti zastrt portret gospe pl. Weingraberjeve, da čutiš vso finočo tega umotvora, ki polje pred nami kakor najtoplejši dih ženskega telesa. Pod prosojno poltjo utripajo žilice, v očeh, ustnicah drhte misli in želje in v vsem obrazu trepeče življenje z vso svojo lepoto in trpkostjo. Tako je življenje ustvarjalo ta obraz, in gosp. Dolinar je podal v njem vse, stvarstvo in stvarjanje.

Povzpел se je gosp. Dolinar do resnega, globokega umetnika; grapava pot naših kolovozov ga ne bo ubila. Toda za popoln razvoj tacega umetnika so potrebni vse drugi predpogoji. J. G.

'SLOVANA' celotni letniki od I. 1906 do I. 1916
se dobe v upravnistvu po 12 K.

Ljubljanska kreditna banka

Ljubljana, Stritarjeva ulica šte. 2 (Lastna hiša).

Promet v letu 1915 okroglo
tisoč milijonov kron.

Podružnice:
Trst, Celovec, Split, Sarajevo,
Gorica, Celje.

Rezervni zakladi K 1,000.000.
Delniški kapital K 8,000.000

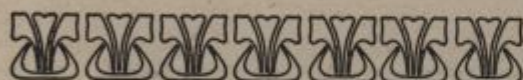
Posreduje najkulantneje nakup in prodajo vseh vrst rent, državnih papirjev, zastavnih pisem, prioritet, srečk in novcev. Prevzema zavarovanja proti kurzni izgubi pri izžrebanju; denarne in hranilne vloge na tek. račun ali na vložno knjižico.

Opravililšče c. kr. razredne loterije.

Vloženi denar se obrestuje od dne vloge do dne dviga s

4% čistih

Za vse vloge jamči vse lastno premoženje t. j. sedaj okroglo devet milijonov kron.
Zamenjava in eskomptuje izžrebane obligacije, srečke in kupone. Prodaja in kupuje devize in valute. Daje predujme na vrednostne listine pod kulantnimi pogoji. Eskomptuje in vnovčuje menice. Borzna naročila za dunajsko in inozemske borze izvede točno in ceno. Nakaznice in čeki na inozemska mesta. Promese k vsem žrebanjem.
Kupuje in prodaja ameriške dolarje.

'TEDENSKE SLIKE'

so najboljši in najzanimivejši
slovenski ilustrirani tednik.

„TEDENSKE SLIKE“ stanejo za vse leto 12 K, pol leta 6 K, četrt leta 3 K in mesečno 1 K. - Posamezne številke se dobivajo po trafikah, knjigarnah in na kolodvorih po 24 vinarjev.

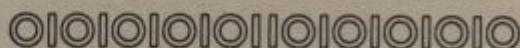
Zahtevajte ovsod „Tedenske Slike“!

TISKOVINE vseh vrst

kakor: časopise, brošure, knjige, cenike, lepake, letake, vabila, tabele, račune, kuverte in pisemski papir s firmo, vizitke, naslovnice itd. natisne lično in ceno

tiskarna D. Hribarjeva (Anton Pesek),
Ljubljana, Dunajska cesta št. 9

JADRANSKA BANKA

Delniška glavnica:
K 8,000.000—

PODRUŽNICA LJUBLJANA.

Rezerve: okrog
K 1,000.000—

SPREJEMA: Vloge na knjižice in jih obrestuje po čistih 4%.

Vloge na tekoči in žiro račun proti najugodnejšemu obrestovanju. Dviga se lahko vsak dan brez ozira na moratorij. Rentni davek plača banka iz svojega.

KUPUJE IN PRODAJA: Devize, valute, vrednostne papirje itd. in srečke c. kr. razredne loterije.

CENTRALA:

Trst

PODRUŽNICE:

Dubrovnik

Dunaj, Kotor

Metković, Opatija

Spiljet, Šibenik

Zader

ESKONTIRA: Menice, devize, vrednostne papirje itd.

IZDAJA: Čeke, nakaznice in akreditive na vsa tu- in inozemska mesta.

DAJE PREDUJME: Na blago, ležeče v javnih skladiščih.

PREVZEMA: Borzna naročila in jih izvršuje najkulantneje.

Brzjavni naslov: **JADRANSKA.** — Telefon št. 257

Naslov za brzojavke: **Kmetska posojilnica Ljubljana.** :: Telefon št. 185. :: Ziro-konto pri avstro-ogrski banki. :: Račun pri avstr. pošt. hran. št. 828.406, pri ogr. pošt. hran. št. 19.864.

KMETSKA POSOJILNICA

Stanje hranil. vlog
23
miljonov

Ljubljanske okolice

r. z. z. n. z. v Ljubljani — obrestuje hranilne vloge po

4¹/₄ %

Rezervni zaklad
milijon
kron

brez odbitka rentnega davka, katerega plačuje posojilnica sama za svoje vložnike. Sprejema tudi vloge na tekoči račun s čekovnim prometom in jih obrestuje od dne vloge do dne dviga, na kar se opozarjajo zlasti trgovci in denarni zavodi po deželi.

Največja slovenska hranilnica!

Mestna hranilnica ljubljanska

Koncem leta 1916 je imela vlog K 55,000.000.—
Rezervnega zaklada „ 1,500.000.—

Sprejema vloge vsak delavnik.

Hranilnica je pupilarno varna in stoji pod kontrolo
c. kr. deželne vlade.

Za varčevanje ima vpeljane lične
domače hranilnike.

Posoja na zemljišča in poslopja na Kranjskem proti 5%, izven Kranjske pa proti 5¹/₄% obrestim in proti najmanj 1% oziroma 3/4% odplačevanju, na dolg.

Ljubljana, Prešernova ulica števil. 3.

Največja slovenska hranilnica!